KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

az OKDT
és a KMK
folyóirata

1973

3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

19. ÉVFOLYAM
1973. 3. SZÁM

Szerkesztő bizottság:
Arató Attila, Arató Ferenc,
Dobos Piroska, Gallai Ervin,
Gerő Zsoltné, Héberger Károly,
Kertész Gyula, Kövendi Dénes szerkesztő,
Láng Imre, Lévai Tamásné,
B. Nagy Ernő szerkesztő,
Németh Zsófia, N. Rácz Aranka,
Rejtő István, Ruzsás Lajosné,
Sebestyén Géza főszerkesztő, Szurmay Ernő

Szerkesztőség:
Budapest VIII., Múzeum utca 3.
Telefon: 134-000, 272. m.
Megjelenik kéthavonként.
Előfizetési díj: 90,— Ft.
Egyes szám ára: 15,— Ft.

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda.
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató.
Készült az NPI sokszorosító üzemében.
3175-72
Felelős vezető: Mátrai Emil
Példányszám: 600.
Terjedelem: 11,9 A/5 ív

TARTALOM

A könyvtárosok tudományos tevékenységéről (HAVASI Zoltán)..... 229
A könyvtárak, a tájékoztatás és a tudományos alkotóképesség (D. J. FOSKETT)..... 240
A közgyüjteményi együttmüködés alapelvei (FOGARASSY Miklós)..... 254
Az ETO és a tárgyszókatalógus komplex alkalmazása nagykönyvtárakban (MARTON János)..... 265
A könyv-, irat- és grafikai restaurátorképzés problémái (CZETTLERNÉ KOZOCSA Ildikó)..... 273

Hazai körkép

A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtára 125 éves (Történeti áttekintés) (HÉBERGER Károly)..... 284
A hálózatfejlesztési tevékenység az AGROINFORM-ban (GÁL Andorné)..... 296
Müemlékkönyvtárak az Országos Széchényi Könyvtár gondozásában (HARASZTHY Gyula)..... 305
A magyar katolikus egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából (KOVÁCH Zoltán)..... 313

Kitekintés

Az UNISIST jövője az Unesco 1973-1978. évi programjában..... 323
A British Library (K. W. HUMPREYS)..... 329
Mongol könyvtárakban (SALLAI István)..... 334

Krónika

A KMK 1972. évi tevékenysége..... 341
Könyvtárról könyvtárra: A tudományegyetemi könyvtárak, az OOKDK és az orvostudományi egyetemek könyvtárai..... 347
Könyvtártechnikai ujdonságok: Uj magyar gyorsmásoló berendezés (SÁRDY Péter)... 350

S z e m l e

SZÜCS Erzsébet: A cimleírások elemzése és tipizálása (gépi adatfeldolgozás szempontjából) (ism. KOVÁCS Ilona)..... 351
V. KULCSÁR Julia: Az iskolai könyvtárak helyzete. Felmérés 119 iskolában (ism. KÖNYVES-TÓTH Lilla)..... 355
Külföldi hirek..... 358

E számunk munkatársai: CZETTLERNÉ KOZOCSA Ildikó (OSZK), FOGARASSY Miklós (KMK), D. J. FOSKETT (London), GÁL Andorné (OMgK), HARASZTHY Gyula (OSZK), HAVASI Zoltán (JATE Könyvtára), HÉBERGER Károly (BMEKK), KOVÁCH Zoltán (Orsz. Katolikus Gyüjteményi Központ), KOVÁCS Ilona (OSZK), KÖNYVES-TÓTH Lilla (Fazekas Mihály gimnázium), MARTON János (JATE Könyvtára), SALLAI István (KMK), SÁRDY Péter (MM Könyvtárosztály).

A könyvtárosok tudományos tevékenységéről

HAVASI Zoltán

KIALAKULT ÉS KIALAKULÓ KÖNYVTÁRI TUDOMÁNYOS IRÁNYOK

A következő évtizedekben a könyvtárakban dolgozókra a tudományos tevékenységben az eddigieknél nagyobb feladatok hárulnak. A tudományos fejlődés egyik égető kérdése már ma is a tudományos információk tárolása, átadása, értékelése és hasznositása tökéletesebb és hatékonyabb rendszerének megtalálása. Ma már nemcsak a hivatásukat komplex értelemben felfogó könyvtárosok vallják, hogy a könyvtári munkát sajátos feladatai a tudománytervező, tudományszervező és a kutató, alkotó munka részévé teszik. A tudomány elméleti kérdéseivel foglalkozók szerint is: az információs rendszer, benne a szakirodalmi információs rendszer, jó vagy kevésbé hatékony müködése befolyásolja a tudomány funkcionális hivatása betöltésének minőségét.

Igaz ez akkor is, ha első megközelitésre negativ jelenségeket látunk. Köztudomásu, hogy a kulturális intézményeknek a társadalmi tevékenység rendszerében elfoglalt helye időnként változik. Az a tapasztalat, hogy a könyvtárak mint kutató mühelyek a mult században és jelen századunk első felében elfoglalt helyükhöz képest (a tudományos akadémia kifejlődött kutatóintézeti apparátusa, az ipari kutatóintézetek, a müszaki felsőoktatási intézmények, általában az egyetemek kutatóhelyei, valamint az ideológiai centrumok és müvészeti fórumok sorában) az utóbbi évtizedekben hátrább sorolódtak. Manapság már tulhaladottnak tekinthető minden korábbi rangsorolás. De nem ez a fontos. A mi feladatunk az, hogy a jelen é s a j ö v ő követelményeinek figyelembevételével, könyvtárpolitikánk elméleti igényü tökéletesitésével felfedjük a könyvtárak valóságos helyét, szerepét a társadalmi tevékenység rendszerében. Vagyis perspektivikusan kell a problémát néznünk. Annál is inkább, mert ilyen dinamikusan változó korban az intézmények feladatát, szerepét időnként szükségszerüen ujra kell fogalmazni

(néha nem is kis változások szükségét ismerve fel). Amikor a könyvtárakban folytatandó tudományos tevékenység áttekintésére vállalkozunk, abban a reményben tesszük, hogy ehhez az átfogóbb jellegü vállalkozáshoz nyerhetünk bizonyos támpontokat.

A tudománypolitikai irányelvek kidolgozásának kezdete óta megélénkülő tudományelméleti vizsgálódások, de a vezető könyvtárosok által korábban is kifejtett nézetek, megvilágitották azt az utat, azokat a fokozatokat, amelyen át az emberi intellektuális aktivitás eljut a legegyszerübb gyakorlattól a legbonyolultabb tudományig. Megkülönböztették a kutatás fő tipusait is: alaptudományi kutatást, alkalmazott kutatást és müszaki fejlesztést jelölve meg. A különbözőségeket jól látva, az egyes fokozatok és tipusok közötti elvi különbségeket jól látva, az egyes fokozatok és tipusok közötti elvi különbségeket nem összemosva, a gyakorlatban célszerü tudni, hogy nincsenek éles határok az emberi tevékenység különféle területei között, az egyes kutatási tipusok sem különülnek el élesen a gyakorlatban.

Nem különülnek el ma már mereven a tudományos tevékenység alkotó elemei sem egymástól. A tudományos kutatómunkát is egyre inkább ugy fogjuk fel, mint a tudományos tevékenységnek egy részét, ágát, amely gyakran összefonódik a többi tevékenységgel, például a tudományos oktató vagy a tudományos dokumentációs munkával.

A könyvtári munka zártsága is oldódik. Töredezik a korábbi közmüvelődési, hivatalszerü felfogás, amely számokban mérte csak az ellátási eszközöket, pusztán mennyiségi mutatókkal igyekezett az ellátottsági fokot bemutatni. A könyvtárak közvetitő szerepük, hid-szerepük betöltése közben nemcsak szolgáltatásokat nyujtanak a tudomány és a termelési-gazdasági szférák között a technikai szakirodalom áramoltatásával, a müvészeti-tudományos és a mindennapi élet strukturái közötti kulturális transzmisszióval, de a tudományos és szakkönyvtárak, valamint vezető közmüvelődési könyvtáraink legjobban felkészült munkatársai át-áttörik a szervezeti burkokat, tudományos tevékenységük révén a kettős kapcsoltságok szálait erősitik, az intézményi kötődés mellé a tudományos irányu kapcsoltságot kötik. Ily módon intenzivebben, magasabb hatásfokon szolgálhatják a célt, amely szerint: a könyvtárak tevékenységét még szorosabban össze kell hangolni a szolgáltatásokkal ellátandó tudományterületek, népgazdasági ágak, közigazgatási egységek soron lévő és távlati feladataival. Ugyanis a

könyvtári munka tartalmát, a könyvtári szolgáltatások jellegét az egyes szakterületek, ellátandó települések sajátos feladatai által meghatározott követelmények szabják meg. A társadalmi szükségletek és lehetőségek nyomán kialakuló gyakorlat hátrább kényszeritette azt az irányzatot, törekvést, amely a könyvtári elméleti kérdéseket ugy tekinti, hogy nem hozza kapcsolatba a többi tudományokkal, nem teremt eleven kapcsolatot a szaktudományokat gondozó intézetekkel és azok kutatóival. Sulyos hiba lenne azonban, ha a könyvtári keretek közötti tudományos tevékenység előtérbe nyomulása háttérbe szoritaná a gyüjtemény gondozására, a kor tudományos szinvonalán fejlesztendő könyvtári állomány állandó folyamatos alakitására, a dokumentumok feldolgozására, feltárására, használatuk megszervezésére forditandó figyelmet. Vagyis, ha szem elől tévesztenénk azt az egységet, amely egybeforrasztja az ezekhez a munkákhoz szükséges tudományos igényességet, tájékozottságot, felkészültséget az alapmüveletekre épülő tudományos tevékenységgel. De mulasztást követnénk el, ha nem forditanánk elegendő erőt a legkorszerübb könyvtári módszerek tanulmányozására, kidolgozására és elterjesztésére. Ma már e téren sem pusztán módszertani igény jelentkezik. A tudomány alapkutatás-szintü müvelése a tudományok rendszertani problémáiban, alkalmazott kutatások a kibernetikai használhatóság jegyében és müszaki fejlesztési feladatok a gépesités előrelátható határainak kijelölésében együttesen, gyakran egymásba hatolva követelik a magasrendü kutatásszervezést.

Korábban is láttuk már, hogy a könyvtári munka fejlődésének két utja, módja - kedvező körülmények között szerencsésen összefonódó két utja, módja - van. Az egyik ut: a kor követelményei által általánosan megszabott fejlődés a könyvtári munka korszerüsitésében, a könyvtári tevékenységben önmagában; a másik ut: a könyvtári tevékenységnek (annak alapmüveleteiben és szolgáltatásaiban egyaránt) a konkrét szakterületek, szakintézmények, az egyes szaktudományok munkájához való harmonikus igazitása, a tudomány közvetlen termelőerővé, társadalmi tényezővé válásának időszakában az egyes szakproblémák megoldásának követelményéből fakadó könyvtári fejlődés. A két fejlődési vonal szétnyilása bomlást eredményez a könyvtárosi tevékenységben, hivatásban objektive szükséges hármas egység: a szakkutatási készség (képesség), a korszerü könyvtárosi szakképzettség, a társadalmi haladásért folyó harc szolgálata vonatkozásában; végső soron akadályozza a könyvtárosoknak a társadalmi termelés, a társadalmi tudat, a társadalmi pszichikum, az ideológiai folyamatok alakulásában betöltendő hivatásának kibontakozását.

Ma elérkezettnek látszik az idő olyan könyvtári tudományos tevékenységet körvonalazó koncepció kidolgozására, amely magában foglalja a könyvtári elméleti kérdéseken tul a könyvtárak állományára épülő szakterületi kutatási tevékenység elvárásaival összefüggő könyvtári tudományos tennivalókat, könyvtáraink tudományos káderekkel való ellátottságának, a tudományos továbbképzés és utánpótlás gondjainak, a publikációs lehetőségeknek az ügyeit is. A koncepció kimunkálása egyébként szerepel a könyvtári testületi fórumok, intézmények és hatóságok terveiben.

A koncepció minden bizonnyal számol majd a tudományos vizsgálódásra kitüzhető feladatok természetes, értelemszerü egymásraépülésével, vagyis azzal, hogy az alapfeladat az irodalomellátás szintjének a szükségletekhez való közelitése, a tájékoztatási munka tudományos nivóra emelése, és ebből következik, erre épül a könyvtári munkatársaknak a tudományos tevékenységbe, az aktiv kutatásokba való bekapcsolódása, a főhivatásu tudományos kutatók partnereiként történő munkálkodása. Ez a fejlődési folyamat eredményezheti a k ö n y v t á r a k n a k k u t a t ó m ü h e l y e k k é válását, amelyekben az adott, az intézmény profilja szerinti tudományágak szakirodalmának mélyreható elemzése mellett egy-egy téma vagy kutatási irány magas szinvonalu áttekintésére, időről időre való kritikai összefoglalására, szintetizálására is sor kerülhet.

Az elmult évek fejleményei igazolják, hogy a koncepció kiérlelése nélkül is érvényesülhetnek olyan könyvtári tudományos irányok, amelyek nemcsak a könyvtári rendszer fejlődésén hagyták nyomukat, hanem az egész magyar tudományosság, tudományos és kulturális közélet alakulásába belejátszottak. A könyvtárügy saját kutatási koncepciójának hiánya nem akadályozta egyes könyvtári intézmények tudományos tevékenységének kibontakozását, "műhelyek" alakulását, sőt bizonyos értelemben "iskolák" teremtődését. Ha szerényebben fogalmazunk: könyvtári rendszerünkben kitapinthatók azok a sajátos arculattal rendelkező intézmények, amelyek vagy önálló karaktert formáltak a könyvtári alapmüveletekre épülő tevékenységükkel, vagy értelemszerüen megtalálták munkakapcsolatukat a főhivatásu kutatóhelyekkel, vagy legalábbis kezdeti eredményeket értek el a könyvtárakban folytatható tudományos tevékenység kibontakoztatásában.

Mindenesetre paradox helyzet: éppen mi könyvtárosok, akik hivatva vagyunk a különféle szakirodalmi információáradatokban és az áradatokat "megszelidítő", "békés felhasználásra" alkalmassá tevő segédeszközök gyüjtőmedencéiben való eligazodásra, a saját műhelyeinkben keletkező termékek felett is elveszitjük az áttekintést. Nincs világosan megfogalmazható képünk a könyvtárainkban született szellemi értékekről, csak részeredmények felölelésére tartjuk magunkat alkalmasnak, csak a könyvtári munkával összefüggő vizsgálódások terveit és eredményeit regisztrálja kutatásszervezésre kijelölt intézményünk.

Hozzátartozik az igazsághoz, hogy a KMK az utóbbi években nem tekint lekezelő módon az egyes könyvtárakban elért szaktudományi eredményekre, a könyvtári szaksajtó is rendszeresen hirt ad a könyvtárosok tudományos előrehaladásának fontosabb állomásairól. Nem tagadható az a nehézség sem, amely abból fakad: miként foghatók össze a különféle tudományágakban, szakmákban elért eredmények, összefoghatók-e a változások egyáltalán kutatásszervezési keretek közé. Hiszen maguk a könyvtárak sem képesek mindig célirányosan, tudatosan egységes kutatási programba fogni munkatársaik tudományos törekvéseit, inkább csak lehetőségeket teremtenek az állományukban rejlő információkkal, intellektuális feltételeikkel, körülményeikkel. Káderpolitikájukat dicséri, ha rendelkeznek a tudományos tevékenységben, a kutatómunkában a szaktudományok által is jegyzett munkatársakkal, mert ezek felkészültsége által - és csak igy - emelhető a szaktudományokat segitő, tájékoztató, általános könyvtári szolgáltató munka szintje.

Szembeszökőbb hiány tátong azonban kutatásszervezésünk hálójában a korszerü könyvtári és tájékoztatási módszerekkel, berendezésekkel összefüggő elméleti vagy tapasztalati vizsgálódásokat, azok egybefogását célzó törekvéseket tekintve. Viszonylag kevés az olvasásszociológiai részeredményeket szintetizáló, következtetésekre jutó kutatási összegezés. Ezeket látva határozta el az OKDT kutatáspolitikai szakbizottsága már alakuló ülésén, hogy a tudományos tevékenységet befolyásoló, irányokat megjelölő lépései előtt egy mai helyzetet számbavevő olyan térképet kell felrajzolni, amely feltüntetné a szóba jöhető tudományos vizsgálódási gócokat, felderitené a kooperációs munkára alkalmas munkacsoportokat. Az OKDT és a KMK pedig az 1972. évi pályázati kiirás módjával, a pályázók témájának elfogadási módszerével igyekezett hatást gyakorolni a témaválasztásra, valamint közös témán dolgozó teamek kialakitására.

Ezekkel a törekvésekkel párhuzamosan fellépő jelenség pedig az, hogy a műszaki fejlesztési, gépesitési és tézaurusz-kutatások egyre több hazai mühelyben, külföldi intézményben, nemzetközi összefogásban haladnak előre; vagy nem is könyvtári keretek között indulnak, vagy kicsapnak a könyvtári szervezet medreiből, a tágabban felfogott tájékoztatási rendszer, müszaki fejlesztési struktura tudományos kutatási programjaiban, a tudományszervezés korszerüsitésének operativ terveiben kapnak helyet. Vagyis kitörnek a könyvtári szervezet, a könyvtári kutatásszervezési hatókör által befogható szférából. Nem marad más, mint eleven munkakapcsolat-épitéssel a legtöbb eredményt igérő mühelyekhez kapcsolódni, az eredményeket időről időre nyomon követni, lehetőleg összegezni és hatósági befolyással, anyagi támogatással a könyvtári alkalmazást szorgalmazni, ha ezt a könyvtári intézményeknek az egységes könyvtárügy keretei közötti "kettős elkötelezettsége", igazgatási hovatartozása egyáltalán lehetővé teszi.

Az olvasásszociológiai kutatások, vizsgálatok szervezésében és jelentőségének megitélésében bekövetkezett változások hasonló tendenciát mutatnak. A könyvtári szakterületen dolgozó kutatóknak nem kell szégyenkezniük, időben léptek fel kezdeményező módon. Az általuk felmutatott eredmények ma már az országos kutatási programok szintjére emelkedtek. Jó példát mutatva arra, hogy a rokon tudományos kutató intézményekkel miként léphetnek szövetségre szakmánk mühelyei, egyáltalán hogyan válhatnak szellemi életünk mühelyeivé. A kapcsolatteremtéseket egyébként társadalmi előrehaladásunk két fejleménye váltotta ki, követelte meg. Az egyik a társadalomtudományokban végbemenő átrendeződés, funkciómódosulás, a társadalomtudományok kettős funkciójának: az ideológiai-tudatformáló és a társadalmi fejlődés törvényszerüségeit kutató, un. valóságfeltáró funkció viszonyának az alakulása. A konkrét vizsgálódások azért váltak lehetővé és szükségessé, mert megvilágosodott, hogy a direkt tudatformálás csak akkor lehet hatékony, ha szinkronban van az adott társadalmi közeggel, amelyben funkcionál, vagyis: a tudatformálás elválaszthatatlan a valóság feltárásától, s minél inkább előrehalad a szocialista viszonyok fejlődése, annál kevésbé hatékony az az elvont elméleti propaganda, amely nem tud választ adni a mindenkori aktuális társadalmi problémákra. A másik mozgatóerő, amelyik az olvasásszociológiai vizsgálatok jelentőségének megitélésében változást hozott, a közmüvelődés felülvizsgálatával, a közmüvelődés, tágabban a kulturális szféra távlati programjának kidolgozásával áll összefüggésben.

E témához érkezve kell megjegyeznünk, hogy nem minden kérdőives felmérés vagy személyes interju jelent szociológiai kutatótevékenységet, mert nem szociológia, ha egy könyvtárvezető kérdőivvel akarja megtudni, milyen könyvet olvasnának legszivesebben a könyvtár látogatói. Sőt a szociológia kutatásszintü müvelésének a jelentőségét sem szabad eltulozni. A bonyolult társadalmi összefüggések feltárásában a szociológia csak egyfajta közelitési módot jelent, s a társadalmi gyakorlatban, irányitásban a döntések meghozatalánál nem nélkülözhető a többi társadalomtudomány segitsége sem. Ezért helyeselhető, hogy a KMK olvasásszociológiai vizsgálatainak eredményei más társadalomtudományi megközelitési módokkal együtt lesznek felhasználhatók. És ezért szükséges, hogy vidéki közmüvelődési könyvtáraink is, ha olvasásszociológiai vizsgálatokat folytatnak, keressék a lehetséges társadalomtudományi partnereket.

Manapság a szociológiai vizsgálódásokról szólva nem mulasztható el annak a jelenségnek az emlitése, amely a "tuláltalánositás"-ban jut kifejezésre. A polgári szociológiai gondolkodás egyik jellemzője, hogy az ott vizsgálódók a saját társadalmukban valóságosan meglévő jelenségekből, összefüggésekből, problémákból nem csupán a saját viszonyaikra érvényesen általánositanak, vonnak le következtetéseket. A hibásan általánositott specifikus jelenségek a tudományos információáramlásban utat találhatnak a szocialista társadalom társadalomtudományi kutatóihoz.

Anélkül, hogy a "tuláltalánositás" hibájába esnénk, általánosabb érvényüvé is emelhető a mi számunkra a fenti tanulság. A könyvtáros elméleti felkészültségét, válogató, minősitő értékelését igényli, tudományos tevékenységét ösztönözheti az a feladat, amely a külföldi polgári társadalomtudományi szakirodalom közvetitésében reá hárul. De saját szakmánk elméleti megalapozásában is gondosabban kellene mérlegelni a polgári könyvtári szakirodalom fogyasztói társadalomra érvényes, a mi szocialista viszonyainkra nem alkalmazható általánositásait.

A könyvtárosok tudományos tevékenységében elengedhetetlen és körülményeiket tekintve könnyen teljesithető követelménynek lehet tekinteni a történetiség és a szociológiai szemlélet egységére való törekvést. Társadalomtudományi vizsgálódásaink akkor hozhatnak eredményt, könyvtáraink társadalmi funkciójának meghatározása, a könyvtári elméleti kérdések megoldása, a legmodernebb eljárások, technikai berendezések al-

kalmazásának bevezetése is akkor nem jut tévutakra, ha kutatásaink saját valóságunk történetileg konkrét, mélyreható megismerésén alapulnak. Nem nagyon érthető az a gyakran felötlő ellenérzés, amely a könyvtárosok történeti kutatásainak hallatára keletkezik. Közismert ugyanis, hogy a jelen és a jövő tudati viszonyainak, a tudomány mai és várható feladatainak megértését, megitélését, előrelátását az ideológia-, eszmetörténeti vizsgálódások, a kulturhistóriai, tudománytörténeti kutatások segitik elő. A vizsgálódást végzők köréből nem hagyhatók ki a könyvtárosok sem, mert kezük ügyében sok olyan dokumentum van, amely a mult kutatóját eligazitja, de azért sem, mert ha a könyvtárosok jól végzik a dolgukat, akkor a kezüket és a szemüket olyan müszer jelzőberendezésén tarthatják, amely a társadalom összes - nemcsak kulturális jellegü - rezdülésére, mozgására rezonál. Ez a müszer a könyvtár, illetve az a könyvtári rendszer, amely a társadalmi tevékenység minden területét - ha néha kisebb-nagyobb üzemzavarokkal is - hálózatával át meg átszövi. A jelen társadalmi pszichikumának kulturhistóriai perspektivában történő tanulmányozása érdekében érdemes vizsgálni, hogy a magyar könyvtárak - mint a különböző társadalmi rendszerek szellemi örökségének hordozói és mint a természet-, társadalom- és gondolkodásformálás segédeszközei - korunkban hogyan fejlődnek a társadalmi-gazdasági átalakulás hatására, illetve tevékenységük hogyan hat vissza erre az átalakulásra, hogyan segitik a termelést, a politikát, a müvelődést. Könyvtáraink fejlődéséből leszürhető tendenciák bemutatása értékes hozzájárulást adhat az ország elért müveltségi állapotának, a közgondolkodásnak tanulmányozásához.

A KÖNYVTÁROSOK TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGÉNEK TÁVLATAI

Hazánkban a kutatás és fejlesztés hálózata az ország nagyságához mérten mennyiségileg kialakult. Elegendő arra, hogy a világon elért kutatás-fejlesztési eredményeket átvegye, hazai bevezetését megvalósitsa; emellett néhány jól megválasztott területen világszintet elérő eredményeket hozzon létre. Ez a kutatási és fejlesztési hálózat, tudományos apparátus hivatott arra is, hogy szolgálja népünk kulturális felemelkedését, növelje müveltségét.

Az extenziv fejlesztés e téren is az intenziv fejlődési periódusba fordult. A kutatás és a fejlesztés szférájában dolgozók munkájának eredményessége, termelékenysége, hatásfoka mindinkább a megfelelő szervezettségtől és informáltságtól függ. Ez a társadalmi tevékenységi rendszer hatványozottabban igényli a könyvtári és tájékoztatási rendszer szolgáltatásait. A szolgáltatásokkal szemben fokozódó igények növelik a könyvtári intézmények munkatársainak tudományos szintü tevékenységét, kivánják a kutatómunka körének bővülését. A kutatóintézetek extenziv fejlesztésének lezárulása, a kutatói létszám stagnálása vagy lassu növekedése csökkenti ezeknek az intézményeknek a szivóhatását, tehát a könyvtárak, a tájékoztatási bázisok kvalifikált, kutatásra is felkészült munkaerőkkel történő erősitése következhet be.

A közmüveltség fejlesztésének igénye a közmüvelődés megujhodásának távlatait nyitja meg, fokozódik a követelmény a közmüvelődési könyvtárakkal szemben. Vezető közmüvelődési könyvtáraink kettős funkciórendszere alakul ki: egyrészt a szocialista nevelés feladatait segitő pedagógiai, másrészt tájékozódási, információs bázisként jönnek számitásba. Egyoldaluan fejlődött szépirodalmi állományukat fokozatosan jelentősebb müszaki-termelési, természet- és társadalomtudományi szakirodalom egésziti ki. Ez a funkcióbővülés nálunk is szakkáderek, szakreferensek foglalkoztatását vonja maga után. Települési helyükön a muzeumokkal, levéltárakkal azonos szintü intézményekké válva, a helyi tudományos, kulturális gócok sorába fejlődnek, a tudományos tevékenység szintereivé emelkednek.

A következő évtizedekben kirajzolódnak a könyvtárosok tudományos tevékenységének fő tipusai, a kutatáspolitikai koncepcióba ölelhető elvek, a kutatásszervezés kereteibe foglalható formációk.

A tudományos tevékenység egyetemi könyvtáraknak ajánlott fő tipusai értelemszerüen alkalmazhatók bármely könyvtártipusban dolgozó, tudományos felkészültségü munkatárs tudományos érdeklődésének felkeltésére, tudományos módszerü vizsgálódásainak ösztönzésére. A négy lehetséges tipus elsorolására vállalkozunk most pusztán, néhány kutatáspolitikai és kutatásszervezési jegyzettel látva el azokat.

Szakirodalom-ellátottsági és igényvizsgálatok (könyvtári, szociológiai, pszichológiai módszerekkel). Valamennyi könyvtár érdekelt az ilyen jellegü vizsgálatokban, sőt követelménynek tekinthető szolgáltatásaik megalapozása érdekében. Kutatáspolitikai és kutatásszervezési szempontból kivánatos lenne részben központi, a vizsgálódásokat összegező műhely kijelölése, részben a gyüjtőköri munkamegosztás révén felelőssé tett szakmai decentrumok koordináló tevékenységének erősitése. Fejleszteni érdemes az olvasásszociológiai kutatások más társadalomtudományi kutatóhelyekkel eddig is létrejött kooperációját. Biztatni és támogatni kellene a kutatók irodalomhasználati szokásainak felmérését végző vizsgálódásokat.

A könyvtár állományának elemző feltárása (az állományalakulás és a termelési, oktatási, kutatási célkitüzések összefüggései). Kutatásszervezési keretek közé nehezen foghatók az egyes intézmények által végezhető vállalkozások. De kutatásmetodikai támogatást kellene biztositani. Sőt, felmerült már egy évtizede: nem kellene-e a könyvtári felülvizsgálatok keretei között az állománygyarapitás minőségi kérdéseit (nemcsak a közmüvelődési könyvtárakban) vizsgálat tárgyává tenni, mert a helyenként még mindig mutatkozó kvantitativ szemlélet ellenkezik mind a tudományos kutatás, mind a könyvtári munka érdekeivel. Kutatáspolitikai felfogással egyeztetni lehetne bibliográfiai segédeszközök kooperációval történő szerkesztését.

A könyvtárat fenntartó intézmény, illetve település történetének kutatásában való közremüködés; egyetemi könyvtárak esetében az egyetem története, az egyetemen oktatott tudományterületek története, egyéb történeti (könyv- és könyvtártörténeti, müvelődéstörténeti stb.) kutatások. Kutatáspolitikai és kutatásszervezési szempontból: a könyv- és könyvtártörténeti kutatásoknak az MTA megfelelő munkabizottsága által biztositható az összefogása; gondolni lehetne bizonyos müvelődéstörténeti kutatásszervezésnek a nemzeti könyvtári tudományos teendők közé iktatására.

Korszerü könyvtári és tájékoztatási módszerek, berendezések tanulmányozásával és alkalmazásával összefüggő tudományos vizsgálódások. Kutatáspolitikai szemszögből fel kellene figyelni arra a jelenségre, hogy a könyvtári osztályozás és feltárás nem gépesithető, intellektuális fázisainak szakmai kérdéseivel való foglalkozás alábbhagyott. Köztudomásu, hogy az

osztályozás tudományfilozófiai és rendszerezési problémáinak megoldatlansága neheziti a gépesitést is. Kutatásszervezési szempontból megfontolandó: nem kellene-e különválasztani a természet- és müszaki tudományok területén müködő könyvtárak müszaki fejlesztésével, gépesitésével foglalkozó kutatások irányitását, befolyásolását a társadalomtudományiakétól. A manuális, hagyományos tájékoztatási módszerekről való áttérés a nagyüzemi gépesitett módszerekre az előbbieknél gyorsabb ütemü. A differenciálás mindkét terület számára előnyössé válhat.

Két fontos kutatási témakört már nem sorolnék a könyvtáros közvélemény megitélési szférájába, nem tüznék ki pályázatokat, mert biztosra veszem, hogy a könyvtárosok régen megfogalmazott igényével találkozik az a követelmény, hogy

- a k ö n y v t á r t á r s a d a l m i h i v a t á s á v a l, funkciórendszerével összefüggő elméleti, fogalmi értelmezést, tisztázást; valamint

- az i r á n y i t á s, i g a z g a t á s rendszerelméleti alapon történő, korszerüsitési szándéku tanulmányozását

központi tudományos kutatási célprogrammá emeljük. Vezető könyvtárosok, a legjobban képzett szakemberek felkérésével mielőbb szükkörü munkabizottságot kellene létrehozni a könyvtári munka fogalmának értelmezése tárgyában, és ezzel lehetne megvetni egy nem hosszu távra szervezett, ugyancsak nem nagy létszámu kutatócsoport tudományos kutatási programját.

A rövid áttekintés is arra utal, hogy a főbb kutatási irányok, a főbb témacsoportok könnyebben kialakithatók, mint a kutatáspolitikai és kutatásszervezési kategóriák.

x x x

A jelek arra mutatnak: könyvtáraink a jövőben nem szorulnak a tudományos és kulturális élet peremére. Könyvtárosainkon mulik, hogy ne maradjanak perifériális helyzetben, hanem a hármas követelménynek eleget téve, bekapcsolódjanak intellektuális közéletünk áramköreibe.

A könyvtárak, a tájékoztatás és a tudományos alkotóképesség

D. J. FOSKETT

A szerző előadásának (Libraries, information, and scientific creativity) eddig nem publikált szövegét SZENTMIHÁLYI János fordításában közöljük.

Abban a gazdag irodalomban, amely a tudományos munka alkotóképességével, kreativitásával foglalkozik, alig találunk utalást a könyvtárak, tájékoztató szolgáltatások itt betöltött szerepére. Figyelemre méltó kivételt képez John Ziman nézete, aki "Public knowledge" (1) c. könyvében kifejti, hogy "egy laboratórium könyvtár nélkül olyan, mint egy dekortikált macska; a motorikus tevékenység tovább folyik, de az emlékezet és a cél koordinálása teljes mértékben hiányzik". Célom annak bemutatása, hogy a könyvtártudomány és informatika elméletének és gyakorlatának korszerü fejlődése sokban hasonlit a természettudományos és filozófiai gondolkodás jelenlegi fejlődési irányához, és ha mind a könyvtárosok, mind a tudományos kutatók felismerik ezeket az egyezéseket, létrejöhet az a szoros együttmüködés, amelynek szükségességét az utóbbi időben többen felismerték (2), és jelentékeny szerepet játszhat a természettudományos képzés válságának megoldásában.

Szerencsére nem kell tisztáznunk azt, hogy mi értendő a tudományos munka alkotóképességén, kreativitásán. A természettudósok erről meglehetősen sokat irtak, és olvashatunk a tudományos és müvészi alkotás természetének hasonlóságáról és különbözőségéről is. A "Scientific American" szerkesztője egyszer megjegyezte, hogy a tudományos alkotóképesség egy uj törvényszerüség megismerésében nyilvánul meg és nem egy atombomba előállitásában. Annak ellenére, hogy ez az általánositás a naivitást surolóan széleskörü, mégis világosan rajzolódik ki az értelme. Kuhn "The structure of scientific revolutions" (3) c., a tudományos forradalmak strukturáját elemző müvében azt veti fel, hogy egy ismeretág tanulmányozása olyan általánosan elfogadott modell vagy

paradigma alapján valósitható meg, amely alkalmas a megfigyelt jelenségek megfelelő értelmezésére. Néha azonban olyan eltérések figyelhetők meg, amelyek nem illeszthetők a modellbe. Szerinte "a természet néha nem felel meg azoknak a paradigma jellegü elvárásoknak, amelyek általában a tudományt irányitják." További szabálysértések is megfigyelhetők, és feszültség jön létre a paradigma által nyujtott magyarázat és e szabálysértések által bekövetkezett balsiker között.

Nem minden természettudós fogadja el a maga teljességében Kuhn elméletét. A tudománytörténet és az ismeretek osztályozásának története azonban azt mutatja, hogy igenis végbemegy az ismert dolgoknak összefüggő modellbe való szerveződése és ezek az általános modellek bizonyos ideig érvényesek maradnak, tekintet nélkül arra, hogy van-e nézeteltérés afelől, hogy miképpen épithetők fel ezek a modellek. Ez a helyzet mindaddig fennáll, amig egy rendkivüli tehetség vagy zseni olyan modellt nem hoz létre, amely szükségessé teszi az egyes részletek ujjárendezését.

Ezt a folyamatot sokszor megfigyelhetjük: kozmikus szinten Kopernikusz, Newton és Einstein példáján, mikrokozmikus szinten Melvil Dewey és S. R. Ranganathan munkáján az irodalom osztályozásával kapcsolatban. E folyamatnak két főbb jellemző vonása van: az egyik, hogy eredetisége a paradigmától való eltávolodásában nyilvánul meg, a másik, hogy ez az eltávolodás nem valósulhat meg korábbi ellentétes mozzanatok akkumulációja nélkül. Uj principiumok az eddig nem észlelt viszonylatok felismerése révén jönnek létre, vagy pedig néhanapján az eddig kevés figyelemre méltatott viszonylatok fontosságának a felismerése révén. (Ez utóbbi jellemzi Mendel genetikai munkásságát.) Az eredeti gondolkodó feladata ezekre az uj viszonylatokra rámutatni és egyben tudatositani fontosságukat. Más szavakkal: az alkotó tudóst mindig azok között fogjuk megtalálni, akik hibát keresnek a paradigmában, hiányokat és következetlenségeket vesznek észre valóságképünkben. Annak okát, hogy ez a tudományos alkotásban és kutatásban miért okoz problémát, nem kell messze keresnünk. Egy diszkrepancia felismeréséhez elsősorban az szükséges, hogy megismerjük azt, amit normálisnak kell tartanunk. Az általános ismeret lényege a konszenzus: általános megegyezés a részleteket ismerő tudósok és szakemberek között abban, hogy ez és ez igy van. Egy paradigma nem ihletett kitaláláson alapszik - bár ez kétségtelenül segit -, hanem megvizsgált tényeken és viszonylatokon. Biztonságot azáltal nyer, hogy a részleteket nehéz mun-

kával összegyüjtötték és feljegyezték, hogy mások igazolhassák azokat. Valójában i n f o r m á c i ó k o n alapszik. A probléma most már az, hogy miképpen használjuk fel az általunk már birtokolt hatalmas tömegü információt, amelyhez exponenciálisan növekvő számu ujabb információ csatlakozik.

Ha figyelembe vesszük, hogy az emberi elme befogadóképessége véges, az egyedüli lehetőség számunkra az, ha a rendelkezésre álló adatokból aránylag kevesebbet tanulunk meg. Ez azt jelenti, hogy a memorizálásra szánt idő maradjon változatlan, vagy esetleg csökkenjen ugyanakkor, amikor a memorizálható részletek száma valójában növekszik. Ez lehetőséget nyujt arra, hogy megvitassuk a fogalmi rendszereket. Néhány könyvtártudományi és tájékoztatástudományi fakultáson a korábbi tantárgyat, a katalogizálást és osztályozást, már átalakitották általános tudományismereti (universe of knowledge) tantárggyá, ami ennek a gondolatnak a megvalósulása. De ha ezt tesszük, hogyan győződhetünk meg arról, hogy az alkotó tudós valóban közeledik-e a jelenlegi határokhoz? Honnan tudjuk, hogy az, amire rájöttünk, valóban uj és nemcsak a mi számunkra ujdonság? Egyik szükségszerü kiut a nehézségből - nem az egyetlen, de a szükségszerü - az, ha a könyvtárak és tájékoztatási intézmények fokozottabb mértékben kapcsolódnak be a tudományos kutatásba, mint azt eddig tették. A könyvtárakat mindig az ismeretek tárházának tekintették, amire állandóan lehet hivatkozni, de sohasem tekintették olyannyira a tudás részének, amennyire azt Ziman elképzelése a tudományról mint az általános tudat részéről megkivánja. Ranganathan a könyvtárakat "külső memóriának" tekintette, csakhogy minden vizsgálat, amely eddig a tudósok információszerzési szokásaira kivánt fényt deriteni, azt mutatja, hogy a könyvtárak az elismert források között igencsak a másodrendüek között fordulnak elő. Ennek több oka lehetséges: a nyitvatartási idő korlátai, a nem megfelelő olvasóhelyek, az, hogy a raktárak nehezen hozzáférhetők, barátságtalan és tudatlan a személyzet - néha mindezzel egyazon könyvtáron belül találkozunk. Mégis ugy látszik, hogy az a mód, ahogy a tudás anyagát raktárainkban elhelyezik, megfelel a céloknak. Komolyan tanulmányozzuk és megvitatjuk a katalógusformák megjavitásának lehetőségét és az osztályozási rendszereket, szorgalmasan beszerezzük a bibliográfiákat és a referáló folyóiratokat, ravaszul manipulálunk szerény költségvetésünkkel, több liternyit akarunk kifejni centiliterekre méretezett pénztárcánkból és megalázzuk magunkat a számitógép előtt. Gyakran meglepjük olvasóinkat azzal, hogy kielégitő módon válaszolunk kérdéseikre, sőt gyakran elébe megyünk igényeiknek. Hol hibázzuk el?

A problémának fontos részét képezi véleményem szerint az, hogy a könyvtárak nagyban és egészben még mindig tárgyként kezelik a rájuk bizott anyagot. Hagyományos rendszerek alakultak ki a kézben lévő tárgy (könyv, aprónyomtatvány, folyóirat) kezelésére, amelyeknek fő jellemzőjük az, hogy az azonositást lehetővé teszik. A szerző, cim, tartalom és igy tovább mind definiált formában jelenik meg, oly módon definiálva, ahogy azt a szerző tette, ennek következtében hiteles módon. Ez volt a helyes tájékoztatás, és ennek következtében vált lehetővé az egyik dokumentum megkülönböztetése a másiktól. Nagy példányszámu modern kiadványok egyes példányait még mindig ugy katalogizáljuk, mintha unikum jellegü ősnyomtatványok volnának. Ez rendjén is volt mindaddig, amig az olvasók tudták, hogy milyen tárgyu irodalmat keresnek és ezt az irodalmat korrekt elnevezések alapján kérték. Ez még ma is előfordulhat, még a természettudományok esetében is; a humán tudományoknál általános szabály marad, annak ellenére, hogy itt is csökkent a gyakorisága. De régóta nyilvánvaló az, hogy ha egy tudományos kutató szemben találja magát egy problémával és információra van szüksége, rendszerint nem azt kérdezi, hogy ez és ez mit irt, hanem azt, hogy erről vagy arról a tárgyról mit irtak. S ez a kivánság majdnem mindig leszükithető egy specifikus adatra. Ez azt jelenti, hogy a publikált irodalom hozzáférhetőségét ki kell szélesiteni nem csupán makrokezelés révén, amint az a könyvekkel történik, hanem mikroelemzés révén, az információ egyes egységeire is lebontva, amelyeknek együttese képezi a formális dokumentumot. Éppen ennek a mikrogondolkodásnak az általános szükségessége eredményezi azt, hogy a kutató inkább megkérdez valakit, aki esetleg már tudja a választ; ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy a siker esélyei mindinkább csökkenőek.

Nem vonom kétségbe, sőt állitom, hogy a könyvtárak lehetővé teszik a mikrogondolatok hozzáférhetőségét. A könyveknek és folyóiratoknak általában vannak mutatói és általában nem okoz nehézséget felkutatni egy adatot bibliográfia, referáló folyóirat, könyvtári katalógus vagy könyv mutatója alapján. Ez nem nehéz, ha valaki tudja, hogyan kell csinálni. A legtöbb természettudományos kutatónak és jó néhány könyvtárosnak azonban csak hozzávetőleges fogalma van arról, hogyan kell irodalmat kutatni. Ennek eredménye az, hogy könnyüsége ellenére gyakran nehéznek tünik és sok időt vesz igénybe. Ma is igaz az, amit 1884-ben Lord Rayleigh mondott, hogy valamit ujra megtalálni a könyvtár-

ban néha nehezebb, mint valamit a laboratóriumban felfedezni. Nem meglepő tehát, hogy sok természettudományos kutató, a-helyett hogy elsőként a könyvtárban keresne segitséget, utoljára fordul oda.

Egy néhány évvel ezelőtt nagy ünnepélyességgel felavatott egyetemi könyvtár épitészének nyilatkozata éles fényt vet arra a magatartásra, amely ilyen helyzetet teremtett. Általánosan elfogadott tényként állapitja meg, hogy a könyvtár a bölcsészeti karok tanszékeinek laboratóriuma, és ezért azok közelében kell elhelyezni, nem pedig a természettudományi tanszékek szomszédságában. De vessünk egy pillantást a használat szokásos módjára. Igaz az, hogy a bölcsészkari hallgató a könyvtárat laboratóriumként használja; odajár, felkészülve arra, hogy ott hosszabb időt töltsön, keresgéljen a polcokon, kézbe véve egyik vagy másik könyvet, folyóiratot, és asztalánál összegyüjtse az adatokat. Ezzel szemben a természettudományokkal foglalkozó rendszerint valaminek utána akar nézni; esetleg öt perc alatt elintézheti a dolgát. E kettő közül melyik az, aki hajlandó egy tiz perces utra a könyvtárig? A válasz nyilvánvaló: ha a természettudósnak nincs közvetlenül kéznél a könyvtár, nem fogja igénybe venni.

Mégis könnyen bebizonyitható, hogy ezek közül az akadályozó tényezők közül egy sincs, amelyik a könyvtár jellegéből fakadna. Meg lehet állapitani, hogy főként ipari kutatással foglalkozó intézményekben kialakultak azok a szakkönyvtárak, amelyek a laboratóriumok között centrálisan helyezkednek el, amelyeknek személyzete a maga szakterületét jól ismeri és teljes tájékozottsággal rendelkezik a kutatási terv felől és munkamódszere nem könyvek stb. azonositásán alapszik, hanem olyan információs egységeken, amelyek az intézményben folyó kutatás szempontjából relevánsak. Az intézményben betöltött szerepük nem csupán az, hogy a tudomásukra hozott igényeket kielégitsék - noha ez természetesen munkájuk egyik aspektusa, - hanem az, hogy figyelemmel kisérjenek minden a könyvtárba érkezett uj i n f o r m á c i ó t, megitéljék, hogy miként illik a munka általános menetébe és gondoskodjanak arról, hogy mindazoknak tudomására jusson, akik azt felhasználhatják a szervezet céljainak elérése érdekében. A szolgálat tehát röviden aktiv és nem passziv. Saját tapasztalataim azt mutatják, hogy ez a tipusu szolgáltatás az egyetemi környezetben ugyanugy lehetséges, megkivánt és szivesen fogadott, mint az iparban.

A legfőbb akadály, amely azonnal megmutatkozik, az, hogy ezek a szolgáltatások mint "szakkönyvtári" szolgáltatások jöttek létre. Ezeket általában "szakkönyvtári" (dokumentációs) szolgáltatásoknak nevezik, annak ellenére, hogy a "szakkönyvtár" fogalmát nehéz kielégitő módon meghatározni. A magam részéről ezeket olyan könyvtáraknak vélem, amelyek egy meghatározott szervezet ismert igényeinek kielégitését szolgálják, bár sokan szivesebben tekintik szakkönyvtárnak azokat a könyvtárakat, melyeknek gyüjtőköre egy meghatározott tárgykörre szoritkozik. A két meghatározás gyakran ugyanarra az eredményre vezet, mivel sok ipari intézmény valójában arra törekszik, hogy egy bizonyos szakterület anyagát gyüjtse könyvtárában. Természetesen ha az intézmény tevékenységét kiszélesitik, a gyüjtemény jellege is többrétüvé válik. Ez azt jelenti, hogy a tájékoztatási személyzet szakismereteit egy területen bővitse; ezen felül a legjobb ipari szakkönyvtárakban az olvasók és a könyvtárosok aránya kedvezőbb, mint bármely más könyvtártipusban.

Ha ezeket az előfeltételeket nem tudjuk megteremteni az általánosabb jellegü könyvtárakban, mint a közmüvelődési könyvtárakban és az egyetemi könyvtárakban, le kell-e mondanunk arról, hogy azokat tájékoztató intézményekké fejlesszük? A magam részéről ebben nem hiszek. Azt hiszem, hogy különböző modern technikai vivmányokat módunkban áll igénybe venni, és ha azokat helyesen alkalmazzuk, a helyzet meg fog változni. Már tanui voltunk azoknak a változásoknak, amelyeket a különböző fejlett másoló és sokszorositó berendezések használata hozott létre. A raktározási problémák részben megoldhatók a mikromásolatok használata révén, annak ellenére, hogy nem sok olvasó elégedett ezekkel; jelentősebb változást hozott az elektrostatikus berendezések révén történő 1:1 arányu szárazmásoló berendezés. Ez lehetővé tette a kutató számára, hogy saját dokumentumgyüjteményét kiépitse. Általános tapasztalat, hogy ha egyszer egy ilyen berendezés müködik a könyvtárban, annak használata minden előzetes várakozást felülmul. Más módszerek, mint pl. a közös raktározás, a központi kölcsönző könyvtárak létesitése szintén nagymértékben megnövelték azt a lehetőséget, hogy az állandóan növekvő irodalmat gyorsan hozzáférhetővé tegyük.

Mindez azonban, bármilyen nagy előnyt is jelent, csak érinti az információkeresés alapvető problémáját, azt, hogy a kérdés és a mutatóban használt kifejezés fedje egymást. Ez azt jelenti, hogy alapjában véve nem javitottuk meg a szolgáltatásokat azáltal, ha

kibővitettük a dokumentumgyüjteményt és ugyanakkor nem növeltük azon képességünket, hogy a szükséges dokumentumot felleljük. Erre a problémára sokkal nagyobb figyelmet kell forditani. A "relevancia" kérdését tárgyaló kutatásoknak a legnagyobb része nagyon kevéssé foglalkozik azzal a jelenlegi helyzettel, amikor egy olvasó referensz könyvtároshoz vagy tájékoztatási szakemberhez kérdéssel fordul. Erre utal Patrick Wilson tanulmánya (4). A magam részéről ugy hiszem, hogy meg lehet különböztetni a "relevancia" és a "pertinencia" fogalmát. A relevancia fogalma egy dokumentumra alkalmazható, és azt jelenti, hogy egy tárgy paradigmájához vagy konszenzusához hozzájárulást jelent; a pertinencia fogalma pedig egy dokumentumra vonatkoztatva jelenti azt, hogy az alkalmas egy meghatározott olvasó meghatározott gondolatmenetének a továbbvitelére (5). Kiderülhet, hogy a haladásnak a legérdekesebb utja a számitógépek használata révén valósul meg, de a tapasztalat azt mutatja, hogy ezt az utat eddig még nem sikerült megtalálni. Talán valamilyen optimista szkepticizmus jogosult ebben az esetben: az uj paradigma nem létezik, de ez nem jogosit fel bennünket arra, hogy lemondjunk arról a hitünkről, hogy ez elérhető.

Amikor először alkalmazták a lyukkártyát és azután a számitógép-berendezéseket az információk továbbitása területén, látszólag nem ébredtek tudatára annak, hogy ezeknek legfőbb előnye - a matematikai tipusu müveletek gyors elvégzése - valójában nem a legfőbb követelmény az információkereső folyamatban. Azt hitték és néha még ma is azt hiszik, hogy mindössze arra van szükség, hogy a szövegadatokat átalakitsák gépi leolvasásra alkalmas adatokká, azokat rögzitsék és tárolják szalagon vagy dobon, és kivánatra ismét prezentálják. A tárolt információk megszerkesztett indexének hagyományos formáját elvetették, a mutató kifejezéseit egyszerüen a mutatózott dokumentumból másolták ki. Ennek legismertebb formája talán a Keyword-in-Context, a cimből vett kulcsszavas index (KWIC), amelyben a dokumentum cimeit használják fel az indexkifejezések forrásaiként. Ez kétségtelen jó példát szolgáltat a számitógép ügyességére, de mint kereső müszert kőkorszakinak lehet nevezni, és egyáltalában nem csodálatos, hogy egy sor intézmény, amely nagy lelkesedéssel kezdte alkalmazni, szép csendben letett erről. Ennek oka egyszerüen az, hogy ha valaki információt keres azzal a céllal, hogy gondolatmenetét kiegészitse, ugy nem segit rajta egy olyan index, amelynek egyes tételei egy struktura nélküli alfabetikus sorrendü jegyzékben jelennek meg. Ha azért nincs struktura, mint ahogy

azt az egyik KWIC index szerkesztője mondja, mert feltételezzük, hogy a felhasználó azt már önmagának felállitotta, ez azt jelenti, hogy ott tagadjuk meg a segitséget, ahol arra a legtöbb szükség van, mégpedig abban, hogy a felhasználó figyelmét az összefüggésben álló kifejezések felé irányitsuk és megkiméljük attól a fáradtságtól, hogy törje a fejét, mit nézzen meg legközelebb. A helyzet valójában még ennél is rosszabb. Ha a felhasználó egy bizonyos kifejezés alapján néz valami után a mutatóban és ott több cimet talál, nagyon valószinü, hogy arra a következtetésre jut, mindent megtalált, amit számára az index nyujthat. Ezzel szemben nagyon könnyen lehet, hogy más tételek is vannak, esetleg szinonimák alatt vagy a tárggyal összefüggésben álló más indexkifejezések alatt, és a szerencsétlen felhasználót ezek felé semmi sem irányitja.

Még abban az esetben is, ha egy részben ellenőrzött szójegyzéket, "tézaurusz"-t használnak az input nyelveként, a tapasztalat azt mutatja, hogy az eredmények korántsem olyan jók, mint amilyeneknek lenniük kéne. A MEDLARS rendszer például jelentős hozzájárulást jelentett az információ feldolgozásáról szerzett ismereteinkhez. Elsőként használta fel a számitógépet nyomtatásra különböző betütipusok használatával, és kombinálja a konvencionális nyomtatott indexnek, az Index Medicusnak publikálását egy állandóan kumulálódó számitógépes adattárral azáltal, hogy mágneses szalagot bocsát különféle tájékoztatási központok rendelkezésére, példát mutatva a hatékony nemzetközi együttmüködésre.

Az Index Medicus input szójegyzéke és tárgyszavai a MESH-en, a National Library of Medicine Medical Subject Headings Listjén vagyis tárgyszójegyzékén alapulnak, amely végeredményben a Library of Congress osztályozási rendszerének tárgyszavait tartalmazza.

A tézauruszok célja eredetileg egy olyan kifejezésgyüjtemény létrehozása, amely a kifejezéseket értelmezi, vagyis olyan ellenőrzött szójegyzék, amelybe a szavak egymáshoz való vonatkozásai be vannak épitve. Roget Thesaurus of English words and phrases c. szótára alkalmas arra, hogy kikeressünk minden szót a betürendes mutatóban, ahol hivatkozások találhatók a szócsoportokra és kategóriákra, amelyekben a keresett szó lajstromozva van a többiekkel, valamint a kifejezésekre és hasonló vagy vonatkozó értelmezési kifejezésekre. Ily módon ez a fogalmaknak rendezése,

és mindenki, aki már használta ezt a Roget féle tézauruszt, tapasztalhatta, milyen hasznos abban, hogy további gondolatokat ébresszen, hogyha valaki rátalál arra a szóra vagy kifejezésre, amely pontosan kifejezi azt, amire az ember gondol. A dokumentációs munkában használt tézaurusz ezzel szemben puszta betürendes jegyzék, és a kategóriák, ha egyáltalán vannak ilyenek, kisebb jelentőségüek.

A MEDLARS birálatai általában arra mutatnak rá, hogy alkalmatlan a rendszer arra, hogy a használó kifejezéseit és a rendszer kifejezéseit összhangba hozza. A számitógépek segitségével végzett irodalomkutatások még egy meglehetősen pontosan körülhatárolt tárgyra vonatkozóan is többnyire 200-300 adatot tartalmaznak. A szerencsétlen felhasználó az előtt a feladat előtt áll, hogy mindezeket a bibliográfiai tételeket átvizsgálja, hogy kiválassza azt a tucatnyit, amelyet fel is tud használni. Ezt a National Library of Medicine jelentése is tanusitja. F. W. Lancaster (6) jelentése szerint az 1966-67. évben beérkezett 300 kérdés részletes elemzése azt mutatja, hogy a hiányok és kudarcok legnagyobb része "az entry vocabulary" - a tárgyszójegyzék - hibáinak tulajdonitható. Ennek a rendszer szerves részének kellene lennie, mind az indexelők, mind a felhasználók elsőrendü pontosságu müszerének, és ez az, aminek tökéletesitését elhanyagolták. Lancaster szerint a javitás módja az, amelyet A. K. Kent használt a Nottingham-i egyetemen a Chemical Society információszétsugárzási és -visszakeresési kutatócsoportja számára, nevezetesen a kifejezések elemzése kategóriák szerint, valódi hierarchiák alapján, ami lehetővé teszi a keresés kiszélesitését vagy leszükitését, ha az első kiválasztott kifejezés elégtelen választ nyujtana. Más szóval a kereső nyelven belül egy szerkezeti rendszert alkalmaznak, igy próbálják helyrehozni az indexnyelv hiányosságait. Logikusabbnak látszik a problémát gyökerében megragadni, vagyis magában az indexnyelvben vagy a megjelölésre használt szavak jegyzékében.

Melvil Dewey nagy teljesitménye az volt, hogy azt a fajta - generikus vagy szisztematikus - osztályozást, amelyet az "osztályozó tudományok" használnak, sikerrel alkalmazta a tartalmi elemek szisztematikus rendszerbe foglalásánál. Természettudósok felismerhették ennek hasznosságát, mert akkoriban egyezett azzal a móddal, ahogyan ők maguk tárgyukat megközelitették. Ranganathan érdeme, hogy bebizonyitotta, a genus-species elemzés önmagában nem alkalmas arra, hogy formális kifejezésekkel leirja az egyete-

mes ismeretek sokdimenziós jelenségeit; az ő többdimenziós analiziséhez olyan szabályokat alkotott, amelyek szintetizálják a formális deskriptorok sorából választott kifejezéseket, posztkoordinálva azokat az érvényes szaknyelven. Ez azt jelenti, hogy egy analitikus-szintetikus indexnyelvben nem hozunk döntést egy dokumentum teljes tartalma felől, aminek alapján keressük a teljes tartalmat a táblázatokban. A tartalmat alkotóelemeire bontva megfelelő kifejezéseit elemezzük, és azokat egyenként egyeztetjük az indexkifejezésekkel. Ilymódon elemekkel és nem összetételekkel lévén dolgunk, meghatározott cimkékkel tudjuk ellátni a tárgy különböző részeit, anélkül, hogy elveszitenénk az egész feletti áttekintést. Ha visszakeresésre kerül sor, különösen számitógép segitségével, az általunk választott szempont szerint tudjuk a dokumentumot azonositani vagy kiválasztani. A keresés szükithető vagy tágitható, attól függően, hogy milyen szabályok érvényesültek az indexnyelv strukturájának megalkotásában, és nem attól függően, hogy a keresés céljára milyen speciális indexnyelv jött létre.

Az indexnyelvekkel kapcsolatos korszerü kutatás - különösen a British Classification Research Group munkája - elsősorban a strukturák meghatározására irányul. Még a teljes egészében posztkoordinált rendszerek esetében is - mint pl. a tézauruszoknál - bebizonyosodott a struktura értéke, sőt szükségessége. A probléma a helyes struktura megtalálása, és ez megint visszavezet bennünket az alkotóképesség, a kreativitás kérdéséhez.

Egy külsődleges memória csak akkor képes átvenni az emberi memória bármely funkcióját, ha legalább megközelitően azonos sorrendben, azonos eredményeket mutat be. Egy elmélethez hasonlóan, a modell vagy magyarázat gondolatok rendszere, amely az elmében épül fel és arra törekszik, hogy izomorfikus hasonlóságot mutasson fel azzal a valósággal, amelynek ábrázolására vállalkozik; véleményem szerint egy indexelő rendszerben hasonlóképpen arra kell törekedni, hogy izomorfikus legyen a fogalmaknak azzal a rendszerével, amelyet az indexelt dokumentum leir. Az osztályozási kutatócsoport által követett gondolatmenet szerint állandóan figyelemmel kell kisérni azt, hogy mit mond a tudomány és a filozófia az ismeretek strukturájáról, és hogy egy indexnyelvben a fogalmak strukturája megalkotásánál alkalmazkodni kell az ismeretek egészéhez; nem szabad arra korlátozódni, hogy tisztára analitikus megközelitésben p e r g e n u s e t d i f f e r e n t i a m származtassa a specifikus tárgyakat

főbb osztályokból vagy ismeretágakból; figyelembe kell venni a jelenségek formuláiban a különböző szinteken vagy a komplexitás sorrendjében bekövetkező változatokat.

Azt állitjuk, hogy egy rendszernek az ismeretek teljességét kell átfognia, nem csupán azért, mert a hagyományos könyvtárosi osztályozási rendszereknek ez a sajátja és mert ilyennek kell lenniük az általános gyüjtőkörü könyvtárakban, hanem azért is, mert erre tanit a keserves tapasztalat. Ha egy szakterület számára részletező osztályozási táblázatot készitünk, óhatatlanul szemben találjuk magunkat azzal, hogy a szakterület határait nem lehet pontosan meghatározni, és szükségszerüen át kell lépni azokon a korlátokon, amelyeknek létét feltételeztük. A természetet nem lehet apró, vizhatlan rekeszekre osztani; példának okáért: acélszerkezetek korrodálódhatnak a levegőben lévő kéndioxid és baktériumok révén; baktériumok acélkorrozió és kórok okozói lehetnek; a kórokat baktériumok és a rossz lakásviszonyok okozhatják; rossz lakásviszonyok létrejöhetnek az acélkorrozió következtében; a rossz lakásviszonyok hozzájárulhatnak irodalmi és müvészi alkotások létrejöttéhez - a müvész vagy költő a padlásszobában -; a kéndioxidszennyeződésnek lehetnek törvényhozási következményei; a betegség a vallásos érzület felébresztésében játszhat szerepet. Semmiről sem mondhatjuk, hogy csak egy valamivel függ össze, hogy egyetlen osztályhoz tartozik. Tanui vagyunk annak, hogy maguk az egyetemi tanulmányok is elszakadni igyekeznek a hagyományos "diszciplináktól", és ezen nem is lehet csodálkozni, ha arra gondolunk, hogy az alkotóképesség, a kreativitás gyakran a paradigmáktól való eltérésből fakad. Ha egy területet n tizedes pontosságig körülhatároltunk és feltérképeztünk, ugy valószinü, hogy uj viszonylatok valamely külső, eddig nem ható befolyás révén jönnek létre. Ha azonban egy indexnyelv megalkotásánál az elemzés kiindulópontjaként mellőzzük a hagyományos tudományokat, mivel helyettesitjük ezt? A kifejezések betürendes felsorolása, mint már láttuk, nem célravezető, ha azonban kategóriarendszerre van szükségünk, ugy annak valamilyen formális bázissal kell rendelkeznie. Az osztályozási kutatócsoport meggondolás tárgyává tette a kifejezések felsorolásánál az általános rendszerelmélet alkalmazását. Ez azt jelenti, hogy az "egészek" szintjének azt a sorrendjét kell megállapitani, ahol minden egyes egységnek meg van állapitva az a helye, amelyiken először jelenik meg mint egyetlen egész, többként, mint részeinek összessége, sajátos viselkedésmódjának jellemzőivel. Ez a gondolat a természettudományokban régen is-

mert, ahol egy ilyen szekvencia mint elemi részecskék - atomok - molekulák - sejtek - emberek, a különböző interpolálható alsóbb szintekkel együtt az alapfogalom egyszerü illusztrálására szolgál. Természettudósok és filozófusok, mint K. W. Kapp (7), Polányi Mihály (8), Louis Arnaud (9) és Ludwig Bertalanffy (10) azt állitják, hogy ez a koncepció az ismeretek minden területén alkalmazható, nem csupán a természeti egységek vagy termékek tanulmányozásánál és leirásánál. Arnaud Reid "Ways of knowledge and experience" c. munkája utolsó fejezetének cime például: "Személyek és az ismeretek egysége és változatossága". C. F. A. Pantin 1959-ben egy előadásában különbséget tesz "restringált" és "nem restringált" természettudományok között. Az előbbiek, a fizikai tudományok, kevésbé komplexek, a matematikához való kapcsolatuk révén könnyebben kezelhetők és valamenynyi természettudomány alapját képezik. Az utóbbiak, a biológiai tudományok, erre az alapra épülnek, azonban a szervezet magasabb szintü komplexitását mutatják, a jelenségek gazdagabb változataival rendelkeznek és olyan összefüggéseket mutatnak fel, amelyek a matematika eszközeivel nem magyarázhatók meg. "Ilymódon a természet világának olyan képét nyerjük, amelyikben növekvő komplexitásu strukturák vannak és amelyikben jelentős átmenet tapasztalható, ha a molekuláristól a magasabb rendü konfiguráció felé haladunk. A struktura szintjén különleges tulajdonságok jelentkeznek, bizonyos molekulák bizonyos módon elrendezve egy benzinmotor, egy számitógép vagy élő szervezet tulajdonságaival rendelkeznek." (11)

A kifejezések elrendezése - a jelek alkalmazása egységek megjelölésére - csak a kezdet. Ranganathan vetületekkel dolgozó formulája: személyiség, anyag, energia, tér és idő, és az egyértelmüen integráló szintelmélet önmagában nem képes a kifejezések olyan rendjét megállapitani, amely az energiát, a mozgást vagy az egységek aktivitását, tulajdonságait, attributumait megjelölné. Ezen a téren biztató eredmények várhatók az általános rendszerelmélettől, amelyet Bertalanffy mint "logiko-matematikai" területet jellemzett, s melynek tárgya azoknak az alapelveknek megfogalmazása és dedukciója, amelyek a "rendszerekre" vonatkozóan általános érvényüek. "Rendszereken" minden "egészet" ért, amelyeknek részei bonthatatlanul összefüggnek egymással, tekintet nélkül az épitőelemek vagy erők természetére. "Hiszünk abban, - irja - hogy az általános rendszerelmélet jövőbeni kidolgozása hatalmas lépés lesz a tudomány egysége felé." Olyan lépés, amely az arisztotelészi logikának az ókori tudományra

gyakorolt hatásához hasonlitható. Ezeknek az elméleteknek az alkalmazása az osztályozási kutatócsoport munkájában lemérhető a Library Association két kutatási jelentésén (12), (13) és a PRECIS indexelő rendszer ezt követő alkalmazásán a brit nemzeti bibliográfiában, D. W. Austin által (14).

Az eddig elmondottakat a következőkben lehet összefoglalni. Amikor egy természettudós vizsgál valamit, arra törekszik, hogy a természeti jelenségekről alkotott felfogását olyan fogalomsorba vagy eszmei szerkezetekbe konvertálja, amelyek összetetten értelmesek. Mennél értelmesebbek ezek, annál inkább lesz elégedett velük, és annál inkább lesz képes arra, hogy hasonló jelenségekre vonatkozóan jóslásokba bocsátkozzék. A bevált előrejelzések feljegyzései paradigmát és elfogadott formulát alkotnak az ismeretek egy bizonyos ágában. Egyenetlenségeknek vagy a megfigyelés hiányosságainak felismerései képezik az alkotó haladás kiindulópontját. A könyvtárak és tájékoztató központok mint az ismeretek raktározói, amely raktárak a tudósok kutatásaira vonatkozó beszámolók összegyüjtése utján jönnek létre, ma még fokozottabban arra vannak kötelezve, hogy szisztematikusan rendezzék táraikat, mégpedig ugy, hogy a felhasználó ne csak akkor találjon meg valamit, ha saját információjában valami hiányt észlel, hanem oly módon is, hogy a tárgy szervezete olyan külső memóriát hozzon létre, amely képes anticipálni a szükségleteket, vagy főként elősegiteni ujfajta gondolatmenetek keletkezését. Az indexnyelvekkel kapcsolatos korszerü elméleti munka az adatfeldolgozó gépek alkalmazása révén egészséges alapot teremt merőben uj rendszerek bevezetésére.

Ezeknek a gondolatoknak valóra váltása szükségszerüen változást fog hozni a könyvtárak szerepében, és azokat nemcsak papiron, de valójában is tudományos haladásunk szerves részeivé fogja tenni.

J E G Y Z E T E K

1. ZIMAN, J. M.: Public knowledge: an essay concerning the science. Cambridge University Press, 1968.

2. MONTGOMERY, E. B., ed.: Foundations of access to knowledge. Syracuse University, 1968.

3. KUHN, T. S.: The structure of scientific revolutions. Chicago University Press, 1962.

4. WILSON, Patrick: Two kinds of power: an essay on bibliographical control. University of California Press, 1968.

5. FOSKETT, D. J.: A note on the concept of relevance. = Information Storage and Retrieval, 8. vol. 1972. 77-78. p.

6. LANCASTER, F. W.: Evaluation of the MEDLARS demand search service. US Department of Health, Education and Welfare, 1968.

7. KAPP, K. W.: Towards a science of Man in society. The Hague, Nijhoff, 1961.

8. POLANYI, Michael: Science and Man's place in the universe. In: Woolf, Harry, ed. Science as a cultural force. Johns Hopkins Press, 1964.

9. REID, L. A.: Ways of knowledge and experience. Allen and Unwin, 1961.

10. BERTALANFFY, L.: General System Theory. Allen Lane The Penguin Press, 1971.

11. PANTIN, C. F. A.: The relation between the sciences. Cambridge U. P., 1968.

12. Classification Research Group. Classification and information control. London, The Library Association, 1969.

13. FOSKETT, D. J.: Classification for a general index language. London, L. A., 1970.

14. AUSTIN, D. W.: PRECIS indexing. = Information Scientist, 5. vol. 1971. 3. no. 95-114. p.

A közgyűjteményi együttműködés alapelvei

FOGARASSY Miklós

A PROBLÉMA

A társadalmi kommunikáció napjainkban egyre rohamosabban válik mind bonyolultabbá, többcsatornássá. Ennek megfelelően alakul a tudományos kutatás és az ismeretek továbbadása is. Igy ezzel párhuzamosan az i s m e r e t e k (az információk) a n y a g i h o r d o z ó i is egyre többfélék. És még tovább lépve: e sokféleség mind több oldalu hasznositására kell törekedni; a korszerü kutatás és oktatás (iskolai és közmüvelődési munka) igénye legalábbis ezt kivánja meg.

A k ö z g y ü j t e m é n y e k e társadalmi információtermelés és -fogyasztás egyre bonyolultabb rendszerének k i e m e l t és állami törvényeinkkel a társadalmi nyilvánosság szolgálatába állitott intézményei. A hazai intézményfejlődés eredményeként elsősorban három gyüjteményi hálózatról van szó: a könyvtári és dokumentációs, a muzeumi és muzeális jellegü, valamint a levéltári jellegü intézményekéről. Ha ezeket az intézményeket mint hálózatokat egészükben szemléljük, szembetünik, hogy a muzeumok és nagykönyvtárak e g y m á s r a i s u t a l v a k a p c s o l ó d n a k a z i n f o r m á c i ó s r e n d s z e r e g é s z é h e z - a kutatás, az irányitás, az államigazgatás, az oktatás és a közmüvelődés szempontjából, sőt - főként a mezőgazdasági és müszaki intézmények révén - közvetlenül a termeléshez is. Maguk a problémák nem is e nyilvánvalónak látszó elméleti megfogalmazásból adódnak, hanem intézményközi kapcsolataink jelenlegi helyzetéből - közgyüjteményeink funkciórendszerének számos "illeszkedési réséből". Nem vállalkozunk ebben a problémafelvető tanulmányban sokra, csupán - történeti, jogi, szervezeti kérdések felvetésével - fel kivánjuk hivni a figyelmet, hogy m i n d i n k á b b s ü r g e t ő a m ü v e l ő d é s ü g y c e n t r á l i s i n t é z m é n y e i n e k p r o b l é m á j á t á t f o g ó a n f e l ü l v i z s g á l n i , és (többek között módositó jogszabályozással) i n t é z m é n y e s i t e t t és nemcsak esetleges kapcsolataikat rendezni, megteremteni.

A muzeumok, levéltárak és könyvtárak ugyanis egyaránt a művelődésügyi miniszter felügyelete alá tartoznak, ennek ellenére az intézményhálózatok jórészt egymástól független intézménypolitikát folytatnak, s ennek megfelelően készitik elő a saját területüket szabályozó rendelkezéseket. Az ebből adódó visszásságok (egyes esetekben) n e m is elsősorban a könyvtáraknak mint intézményeknek az érdekeit sértik, hanem inkább a szocialista társadalom egészét, illetve az érdekelteket - tudományos kutatókat, pedagógusokat, amatőr érdeklődőket vagy akár tanulókat. Hiszen bármelyik intézménytipusba lép is be a használó - tudatában kell lennie, miként egészitik ki az ott található információkat m á s o k , m á s f o r r á s o k k a l .

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI SZEMPONTOK

Röviden bár - a kérdés történeti részéről is szót kell ejtenünk. Európa-szerte, igy hazánkban is a három intézmény - de legalább közülük kettő - sokáig egységes volt. Talán a levéltár mai formája őrzi a legrégebbi hagyományokat, a középkori jogbiztositó intézmény szerepének emlékét. Gyökerei igen messzire nyulnak, a közjogi élethez való kapcsolatából sok minden fennmaradt. A 19. század szülte voltaképpen a modern muzeumi és könyvtári eszmét, melyet - bár alapvető módosulásokkal - korunk is magáénak mondhat. Hosszu szimbiózisukat számos hazai intézmény m a i állapotával (sulyos problémákat érintve) - legvilágosabban talán két vezető közgyüjtemény, a Nemzeti Muzeum és az Országos Széchényi Könyvtár történetével példázhatnánk. A természetes szakosodás azonban - országonként eltérően - a századfordulótól kezdve mind gyorsabbá vált, a muzeológia és könyvtártan (az archivisztika - a pozitivizmus korábban már virulens ága mellett) önálló ismeretágakká fejlődött. A "k ö z g y ü j t e m é n y i s z e m l é l e t", melynek az egészséges specializálódást, elkülönülést kisérnie kellett volna, hellyel-közzel hazánkban is felbukkant. Méghozzá a legvilágosabban látó marxista és a jelentős polgári kulturpolitikusok részéről. SZABÓ Ervin tanulmányai között nemcsak Budapest - soha meg nem valósult - nagy nyilvános könyvtárának tervével találkozunk - a nevezetes Emlékirat (1910) után behatóan foglalkozott a városi muzeumok feladataival (1913) is. Szorosabb munkatársi gárdájába tartozott a muzeológus KRAMMER Dezső, aki a Muzeumi és Könyvtári Értesitő hasábjain máig megszivlelendő gondolatokat tett közzé a modern muzeumok feladatairól.

A "közgyüjteményi eszme", melynek lehetséges aktualitását e tanulmány kénytelen ujra bizonyitani, voltaképpen egyetlen alkalommal, a nevezetes 1922-es Országos Magyar Gyüjteményegyetemet létesitő törvényben öltött hazánkban testet. Függetlenül a megalkotó kultuszkormányzat ideológiájától, s eltekintve most e törvény érdemeitől, illetve a ma visszatekintő számára evidensnek tünő hiányaitól, érdemes leszögezni, hogy az 1922. évi XIX. törvénycikk az öt vezető közgyüjtemény egyetlen jogi személyiségben való egyesitésével, az ott folyó tudományosság bizonyos foku függetlenségének és önkormányzatának megvalósitásával jó hatásu volt.

Ez a törvény talán nem is léphetett tul (a korabeli vezetőréteg müvelődési ideológiája és intézményei miatt), de feltehetően nem is szándékozott tullépni (egyfajta tudományos arisztokratizmus szelleme miatt) e főgyüjteményeken. A hazai demokratikus átalakulás érthető módon seperte félre. 1949 után a muzeumi, levéltári, könyvtári hálózatok önállóan és ujfajta lendülettel, de egyuttal egymástól az évek során tulságosan is elszigetelődve épültek ki. A korábban sokszor egységes városi könyvtári-muzeumi intézmények helyi felszámolásakor az állományok elhelyezéséről esetleges szempontok szerint döntöttek. Ebből következik az a tény, hogy számos muzeum még ma is könyvtári jellegü állományrészeket őriz, és ugyanez a helyzet több megyei levéltárral is.

A három intézményhálózat az elmult két évtizedben felnőtt, stabilizálódott, egyes ágazatokban addig soha nem látott fejlődésnek indult. A "tanácsositás" pedig még egy döntő fordulatot, az önállóság további fokozódását hozta meg legfrissebb történetünkben (jó és rossz oldalakkal). Fejlődésünk nélkülözhetetlen velejárója volt, hogy az elmult másfél évtizedben az intézmények sajátos uj feladatainak szellemében született meg az 1956-os könyvtári tvr., az 1963. 9. számu tvr. a muzeális emlékek védelméről, valamint az 1969-es levéltári tvr. Ezek és a hozzájuk kapcsolódó joganyag szempontunkból való vizsgálata azonban - bár történeti kérdésként is szemlélhetnénk - külön fejezetbe kivánkozik.

A KÖZGYÜJTEMÉNYEK KAPCSOLATAI AZ ÉRVÉNYES JOGFORRÁSOK TÜKRÉBEN

Számos tényező magyarázza, hogy az országos és helyi közgyüjtemények jogi szabályozása kellő összehangolás nélkül történt. Az okok részletesebb elemzése nélkül is leszögezhető: az említett érvényben lévő alapvető közgyüjteményi törvényerejü rendeletek nem is utalnak - távolról sem - a közöttük kivánatos kapcsolatokra, vagy ha emlitik a társintézményeket - akkor negativ, kizáró jelleggel.

Bár az alapvető jogszabályok figyelmen kivül hagyták, de a rendezésre kerülő részleteknél nem volt mellőzhető bizonyos esetekben az utalás a közgyüjtemények valamelyes egységére. Igy pl. a muzeumi és könyvtári dokumentumok másolásáról készült rendelkezés, illetve az intézmények dolgozóinak besorolását és bérezését rendező jogszabály - együttes és rokon intézményekként kezeli őket. Egyetlen helyen szerepel némi koordinációs utasitás, mégpedig az 1934/1969 (M.K.11.) MM sz. utasitásban, mely a Levéltári Tanács létesitéséről intézkedett. Ennek 7. pontja igy szól: "A Tanács a könyvtárak és muzeumok levéltári anyagát érintő feladatok eredményes megoldását illetően együttmüködik az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanáccsal és az Országos Muzeumi Tanáccsal" (a megfogalmazásból is kiérezhető, hogy az együttmüködés itt is a levéltári állományvédelem kérdéseire szoritkozik). Még érthetőbbé válik a kapcsolatok elhalványodása, ha e törvényerejü rendeletek alapvonalait elemezzük. A könyvtári tvr. ugyan az intézményrendszer céljából indul ki, a másik kettő a gyüjteményből, a gyüjtött dokumentumféleségek (mindkét esetben aggályoskodó, végülis pontatlan) meghatározásából. - A muzeumi tvr. kiindulópontja: "1. §. A történelem, a tudományok, az irodalom, a müvészetek, valamint a termelésfejlődés kiemelkedő tárgyi, irásos és egyéb emlékeit (a továbbiakban muzeális tárgy)... védelemben kell részesiteni..." A levéltári tvr. első paragrafusának bevezetése: "1. §. (1) A gazdasági, társadalmi, politikai, jogi, honvédelmi, tudományos, müszaki, müvelődési vagy egyéb szempontból jelentős történeti értékü iratokat levéltári anyagnak kell tekinteni... (2) Levéltári anyagnak kell tekinteni... az (1) bekezdés értelmében jelentős, történeti értékü kép- és hangfelvételeket is." - A végrehajtásról intézkedő határozat e paragrafushoz azt füzi értelmezésként: "... irat a) minden olyan irott szöveg, számadatsor, térkép, tervrajz és hang-

jegy, amely valamely szerv müködésével kapcsolatban... keletkezett, kivéve a megjelentetés szándékával készült könyvjellegü kéziratokat; b) a gépi adatfeldolgozás utján rögzitett adatok."
Az állományvédelem (egyébként érthető és a maga helyén hasznos!) szempontjai, a tiltás és kötelezés illetve kirekesztésrendszer mentén aztán a kulturális együttmüködésnek még a gondolata sem tünhet fel.

A közeljövő magyar müvelődésügyi törvényhozásának tehát legalább általános (irány) elvként rögzitenie kellene a közgyüjteményi funkciók és kapcsolódásuk uj koncepcióját. Véleményünk szerint e kapcsolatok általános és optimális elveit kellene igy körvonalazni és mindenképpen nagy sulyt kellene fektetni a három intézményrendszer legfelsőbb tudományos szerveinek, a különböző Tanácsoknak (OKDT, OMT, LT) rendszeres és kötelező erejü együttmüködésére.

Másfelől: itt az ideje, hogy ezekről a kivánatos kapcsolatokról, az információs területek felosztásáról perspektivikusan is gondolkozzunk. Hiszen az információhordozók (muzeumi tárgyak, levéltári anyagok, könyv- és dokumentumtári anyagok) várható materiális, formális változása egyre több "problémát" fog szülni ezekben a kérdésekben. Érdemes lenne a hangsulyt a "határviták"-ról - tehát arról, hogy melyik dokumentumfajta melyik intézményben legyen - áthelyezni arra: a fenntartó szervek kötelessége ugy profilirozni a vezető müvelődési intézményeket, hogy egyetlen tájékoztatási terület se maradjon gyüjtőhely, értő feldolgozás és kellő tájékoztatási apparátus nélkül.

ORSZÁGOS JELLEGÜ KÖZGYÜJTEMÉNYEK KAPCSOLATAI

A témák élén természetesen az Országos Széchényi Könyvtár, a Nemzeti Muzeum, az Országos Levéltár, az Uj Magyar Központi Levéltár, a Szépmüvészeti, Néprajzi, Iparmüvészeti (és egyéb országos jellegü) muzeumok, a Nemzeti Galéria - mint országos ható- és gyüjtőkörü közgyüjtemények közötti kapcsolatok állanak. A kérdés attól válik még bonyolultabbá, hogy bizonyos gyüjtőköri feladatmegosztások következtében az OSZK mellett az országos jellegü tudományos, illetve tudományági szakkönyvtárakat is ide kell sorolnunk.

Nem elegendő azonban e hagyományos intézmények számbavétele, módszeresen végig kell gondolni azoknak a dokumentumgyűjtő, őrző és feldolgozó intézményeknek a t e l j e s sorát, amelyek a modern társadalmi és kommunikációs munkamegosztás teremtményei, illetve azokat, amelyek az ujfajta információhordozók létrejöttével és természetes szakosodással váltak ki és születtek meg (pl. Filmtudományi Intézet és Filmarchivum, Szinházi Intézet, Találmányi Hivatal, Petőfi Irodalmi Muzeum, az országosan önálló közgyüjteményként meg nem szervezett, széttagolt zenei, képzőművészeti dokumentumőrzés). Hogy a kapcsolatok rendezése mennyire eleven problémákat érintene, arra csak egyetlen példát hozunk fel: irói hagyatékok, kéziratok megszerzéséért minimálisan három intézmény: az OSZK, az Akadémiai Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Muzeum kénytelen versenyezni (jó esetben, s ha nem kerül magánkézbe). S ezzel a példával csupán a gyüjtőköri együttmüködés hiányát jeleztük. Méginkább sulyosnak tekinthető a helyzet, ha a közös feltárás, a tájékoztatási segédletek összehangolt létrehozása, a kiadványpolitika terén nézünk körül. Kivételként és mintaként ugyanakkor felemlithető az OMgKDK és az Országos Mezőgazdasági Muzeum kettőse, aholis az utóbbi a mezőgazdaságtörténeti egyetemes bibliográfia köteteinek kibocsátásával egy profiljába tartozó, voltaképpen mégis prominensen könyvtári-bibliográfiai jellegü szolgáltatást nyujt. A már hagyományokkal rendelkező gyüjtés és feldolgozás területén is igen sok probléma adódik (történelem, irodalom), melyet csupán az intézményi Tanácsok közös munkája és minisztériumi döntések orvosolhatnának. Vannak azonban az intézménypolitikának más kérdései is - s ezzel ismét visszakanyarodunk a n e m h a g y o m á n y o s d o k u m e n t u m o k a t ő r z ő intézményekhez -, mint pl. a z e n e i muzeális, könyvtári, archiválís gyüjtés széttagoltsága. Ennek következménye az, hogy az OSZK Zenemütára, a Zeneművészeti Főiskola Könyvtára, a Bartók Archivum, a MTA Népzenekutató Csoportjának archivuma, a Néprajzi Muzeum népzenei anyaga, sőt a Nemzeti Muzeum hangszergyüjteménye között - egyebekről nem is szólva - kell cik-cakk lépéseket tennie annak, aki a hazai vonatkozásu és országos jellegü információkról áttekintést kiván kapni. Az országos jellegü könyvtárak és a tudományterületekhez kapcsolódó egyéb közgyüjtemények összehangolt gyüjtési, információszolgáltatási és tudományos politikáját, valamint az együttmüködés többoldaluságát többoldalu, irásosan rögzitett megállapodások garantálhatják csak. Ezekben kellene érvényesiteni három fő szempontot: a hagyományos tárak érintetlenségét, az ésszerü feladatmegosztást, valamint az egyes szakterületek teljes "lefedettségét".

A HELYI KÖZGYÜJTEMÉNYEK KAPCSOLATA

A kérdéskör talán legaktuálisabb, az elmult években leginkább emlegetett metszetéhez érkeztünk. Az 1971 juliusában Siófokon rendezett "Balatoni beszélgetések" - évtizedek után először, de a probléma megoldásra érettségét is jelezve - tüzte a témát napirendjére. A közgyüjtemények kapcsolatát csupán a helytörténeti kutatás szemszögéből vizsgálták muzeológus, levéltáros és könyvtáros szakemberek (tehát nem a helyismeret jóval tágabb tématerületét mérve fel).

Mielőtt azonban az intézményi kapcsolatoknak ezt a metszetét megvilágitanánk, rövid kitérőt kell tennünk. És ennek során a helyi - elsősorban m e g y e i szerveződésü - közgyüjteményi helyzetet kell megvizsgálnunk. Ha a fővárosban koncentrálódó tudományos és közgyüjteményi munka a jelenleginél sokszorosan erőteljesebb lenne, akkor is igen nagy szükségét kellene éreznünk az egyes településeken, zártabb, szükebb határok között mozgó, hasonló jellegü intézményi keretekben folyó tevékenységnek. Ez minden helyi vonatkozásu tudomány- és közmüvelődés alapja (az akadémia helyi kutatócsoportjaitól a honismereti szakkörökig). A helyi információgyarapitás (kutatás), sőt - az iskolák, a müvelődési házak és a TIT-szervezetek mellett - a kulturális reprodukció centrális (és több mint két évtizede örvendetesen stabil) intézményei a közgyüjtemények. Sokoldaluan képzett szakemberek vezetik; a tudomány- és müveltségterjesztés mühelyei; kulturát közvetitenek és teremtenek. Egy-egy megyén belül olybá kell venni funkciójukat, mint országos méretekben a nemzeti könyvtár és országos könyvtárak, illetve az ezeknek megfelelő muzeumi és levéltári intézményekét. Feladatukat, s ezen belül kapcsolataikat is ennek megfelelő felelősséggel kell végiggondolni.

Nézzük még végig - roppant sematikusan - a közgyüjtemények általános jellemvonásait. Egy átlagosnak tekinthető magyar megyében a megyeszékhelyen találjuk a megyei levéltárat (tehát e g y e t l e n stabil, általában régi, vagyis hagyományokkal és nem tulságosan nagyszámu, de kvalifikált szakemberekkel rendelkező, ilyen tipusu intézményt), a megyei muzeumot (illetve muzeumi igazgatóságot) és hozzá csatlakozóan kb. 5-6 kisebb muzeumot, illetve muzeális jellegü gyüjteményt a megye területén (az előbbinél nagyobb létszámmal, igen sokoldaluan képzett szakembergárdával a néprajztudóstól az antropológusig, s egy viszony-

lag friss, dinamikusan fejlődő intézményrendszert), valamint a könyvtári szervezetet: középpontjában egy tudományos és közművelődési feladatokat egyaránt ellátó nagykönyvtárral, mely a helyismereti feladatokat a tudományegyetemi és főiskolai hálózattal együtt láthatja el, és további kb. 300 könyvtári intézménnyel egészen a községi könyvtári szintig, s ehhez kiegészitőleg még a szakszervezeti könyvtárhálózat is csatlakozik (200 egység átlagosan); szakembergárdája korántsem oly sokoldaluan képzett, tudományos kvalifikációban is elmaradnak a muzeológusoktól, számuk és szerepük mindenképpen jelentős azonban, mindkettő rögvest a pedagógusoké után következik a müvelődési reprodukció tekintetében.

A három közgyüjtemény kapcsolatáról tehát territoriálisan és tipikusan csupán egy ponton, a megyeszékhelyen (vagy, miként Békés megyében, városközien) lehet szó: levéltár, muzeum és megyei könyvtár, illetve egyetemi, főiskolai szakkönyvtár ott van csupán. S bár mint hálózatoknak - muzeumi és könyvtári vonatkozásban - további egymáshoz füződésük képzelhető el s ez kivánatos is (pl. Sopron, Kapuvár, Nagykanizsa, Pápa, Sárospatak stb.); a leglényegesebb az egymással egyenrangu megyei centrális jellegü intézmények kooperációjának megvalósitása. Erre természetszerü saját adottságaiknak, az intézmények legbensőbb karakterének védelme miatt is szükség lenne. Értelmetlenség ugyanis a levéltárra tulzó közmüvelődési feladatokat ruházni, a helyi ismeretterjesztés, a helytörténeti szakmai patronálás részére viszont a könyvtártól több előadót remélni. A jelenlegi helyzetben ugyanis természetes adottságként kell tudomásul venni, hogy a legzártabb intézmény s főként az elmélyült, történeti jellegü kutatás számára adott a levéltár. A muzeum már sokkal "nyitottabb" közgyüjtemény, de javarészt a hagyományos metódusnak megfelelően nyujt ismereteket. A tudománymüvelés és a közmüvelődés látszólag itt a legegyensulyosabb (a kiállitási tér nagy helyet foglal el, de a mögöttes szobákban elmélyült munka folyik). A megyei könyvtár a három közgyüjtemény közül talán a "legnyitottabb": a helyismereti, helytörténeti, regionális kutatás és ismeretterjesztés terén is főként a legkevésbé látványosat, a legszerényebbet vállalja, a szolgáltatást, mely elsőrendüen tájékoztatást, az információk szelektiv közvetitését, az egyéni kutatói munka és érdeklődés kalauzolását jelenti. Ez a tájékoztató munka magas szintü kvalifikációt és képzettséget kiván, tehát kézenfekvő, hogy maguk a tájékoztató könyvtárosok is egy-egy

regionális kutatási terület aktiv müvelői, tudományos képzettséggel, gyakorlattal rendelkező specialistái legyenek.

A vázlatos és leghagyományosabb gyüjtőköri meghatározás szerint a levéltár iratot (egyedi, elsősorban kézirásos dokumentumokat), a muzeum tárgyat (kivéve az irásos tárgyakat), a könyvtár pedig mindenekelőtt nyomtatott, sokszorositott dokumentumokat gyüjt és tár fel, tehát tesz visszakereshetővé és hozzáférhetővé; illetve adja meg róluk az alapvető információkat.

A kapcsolatok rendezésénél a következő tényeket és követelményeket kellene figyelembe venni:

1. A hazai megyei közgyüjtemények igen sokféle módon alakultak ki a fordulat éve után, az elmult husz évben pedig igen változatos és - különösen muzeumi területen - kevéssé tipizálható gyüjteményi formákat öltöttek.

2. Az információt hordozó tárgyak, dokumentumok is egyre rohamosabban távolodnak attól az állapottól, melyet a fenti hagyományos meghatározás (jól-rosszul) megoszt és átfog.

3. Az információk megjelenési formája mind tarkábbá válik, az intézményi gyüjtésnek nyomon kell követnie ezt a folyamatot. Egyre kevésbé válik fontossá a h o l, de mindinkább a m i t (s ez nemcsak archeológiai lelet, vagy kézirat, könyv, hanem fénykép, hangszalag, néhány lapos rota-sokszorositvány, mahol-nap videokazetta) és a h o g y a n (feltárási rendszerek). 4. Éppen ezért az intézmények alapfunkciójának, helyi hagyományainak és az egyre változatosabb kommunikációs közvetitőknek megfelelően helyi és egyedi döntések s z a b h a t j á k meg, de azoknak m e g k e l l s z a b n i u k a gyüjtés és feldolgozás, illetve a tudományos és közmüvelődési együttmüködés formáit. Az egyetlen és fő szempont az összehangolásban ugyanaz legyen, mint amit az országos közgyüjtemények kapcsán már irtunk: az intézmények legbensőbb és funkciójuknak megfelelő integritásának tiszteletben tartása mint vezérelv mellett a helyi információk lehető teljes regisztrálásának igénye. Mindenféle - országosan egységes és tulságosan a részletekbe menő - rendezés károsnak, a fenntartó, illetve a h e l y i m ü v e l ő d é s i i g a z g a t á s t g y a k o r l ó s z e r v i r á n y i t ó m u n k á j a v i s z o n t a n n á l i n k á b b f o n t o s n a k é s h a s z n o s n a k l á t s z i k. Többhelyütt ugyanis az értelmes együttmüködésnek

olyan személyi és "szakmai monopólium-elvre" épülő akadályai vannak, melyeknek megoldását maguktól az intézményektől várni nem lehet, s nem is szabad (ujabb viszályt szülne). Ne a gyüjteményrészletek h o l l é t e, hanem a h o g y l é t e számitson; gondos gyarapitása, feltárása és hozzáférhetőségének biztositása legyen a kötelezettség (de az egyetlen) - hiszen k ö z g y ü j t e m é n y e k r ő l, méghozzá szocialista - az egész nép szolgálatában álló - közintézményekről beszélünk.

A HELYISMERETI KÖNYVTÁRI EGYÜTTMÜKÖDÉS EGYIK LEHETŐSÉGE

A 146/1965 (M. K. 16.) MM sz. utasitás, mely - többek között - a megyei könyvtárakról intézkedett, és amely a helyismereti gyüjtőkört és feltárást (a fentiekben tárgyalt funkciót) először fogalmazta meg, jelentős fordulópont volt (lett) ezeknek az intézményeknek az életében. Olyan jellegü - területi - funkciók ellátására utasitotta a minisztérium őket, melynek kezdeményezései ugyan régen megvoltak, de ekkor öltöttek csupán jogi és intézményesült formát. Ez a funkció és az ezzel együttjáró munka voltaképpen olyan szerepre jelölte őket, mely az Országos Széchényi Könyvtár országos szerepével konvergált, miniatür formában tükrözve azt (amit még a kötelespéldány-rendelkezés is alátámasztott).

Az általános és területi vonatkozásu információt nyujtó könyvtárak között időközben egy olyan jellegü (természetes és spontán) "hálózat" is szerveződött, s kellene, hogy továbbszerveződjön, melynek központja az OSZK, tagjait pedig a 19 megyei, illetve a hozzá kapcsolódó megyei jogu városi könyvtárak adják ki, s melyet e teljességre törekvő területi jellegü könyvtári feladatok közös gondjai "kovácsolnak össze". Ezt a lappangó szerveződést megerősiteni - több oldalu előnnyel lehetne. Még akkor is fontos lenne ez, ha a nemzeti könyvtár számára a jelenlegi helyzetben problematikusnak látszik, jó néhány megyei könyvtár számára pedig nemcsak hatalmas előnyöket, de igencsak nagy gondokat is jelentene. Hogy milyen eleven, s szinte kézenfekvő a gondolat, azt mi sem bizonyitja jobban, mint az a tény, hogy a kötelespéldány-ellenőrzés a nyomdák, illetve lappangó sokszorositók felkutatásának feladatát is - véleményünk szerint - a megyei könyvtárak részvételével tudná egy lépéssel előbbre vinni. Nem elvi konstrukció az országos és "regionális" könyvtári munka egymásra-

utaltsága; lehetőségei és fontossága, az igények és a hiányok az elmult években több kérdésben is megmutatkoztak. Hivatkozhatunk itt a hirlapmikrofilmezési programra, amelyhez a helyi gyüjtemények - az OSZK Hirlaptárának állományát, hiányait kiegészitendő - a birtokukban lévő anyagok bejelentésével, majd az elkészült kópiák igénylésével kapcsolódtak. De idekivánkozik az a tény is, hogy ameddig teljes és országos hirlapbibliográfiánk nincs, a megyei sajtóbibliográfiák - néhány éven belül teljesnek remélt - kötetsorozata vállalja tulajdonképpen e hiány - részleges - pótlását.

Ez a fejezet szándékos kitérő: figyelmeztetés, hogy az intézményközi kapcsolatokat többoldaluan - a könyvtárhálózaton belül is - az igényekre, funkciókra figyelve ujra és ujra át kell gondolnunk.

TEENDŐK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Az első és a legnehezebben megvalósitható feladatot a müvelődésügy, a közgyüjtemények irányitó és fenntartó apparátusának szemléletváltozásában jelölhetnénk meg. Fel kell ismerni: amiként a könyvtári területen sem funkcionálhat egyetlen intézmény sem önmagában, elszigetelten és ugyanakkor jól, hanem csak mint egy összefüggő rendszer tagja, ugy a tájékoztatási rendszer kulcsintézményei, a muzeumok, a levéltárak, a könyvtárak és az egyre szaporodó sajátos dokumentumtárak is mind jobban egymásra vannak utalva.

A vázolt problémák megoldásának legsürgetőbb t e e n d ő i t a következőkben lehetne összefoglalni:

- legfelsőbb szintü müvelődésügyi "irányelvek" megfogalmazása a közgyüjteményi kooperációról;

- az elvek foganatositása az Országos Könyvtári és Dokumentációs Tanács, a Muzeumi Tanács és a Levéltári Tanács - a három intézményhálózat vezető szakmai területei - együttes ülésein;

- területi szinten, megyei méretekben: a három vezető intézmény igazgatóinak rendszeres, a fenntartó szerv égisze alatt tartott "kollégiumi ülései", melyek az állomány-

gyarapitástól a mikrofilmezési és kiadási, sokszorositási programokig közös koncepciót dolgoznának ki - közös haszonnal.

- . -

Lehet, hogy a "közgyüjtés" fogalma, a szóhasználat sokakban avult, formális, multszázadi szemléletet idéz. Az elmult évek spontán és több oldalról inditott vitái mégis arra figyelmeztetnek, hogy nemcsak a fogalmat kellene a rárakódott rossz asszociációk porától megtisztitani, hanem korszerü értelmezést és a belőle következő teendőket megjelölni is időszerü.

Az ETO és a tárgyszókatalógus komplex alkalmazása nagykönyvtárakban

MARTON János

Az információnövekedést az osztályozórendszerek számának növekedése kiséri. Ez a növekedés azonban nem jelenti az igényekkel való lépéstartást, sőt, az osztályozás válságáról beszélnek (1).

Minden osztályozórendszernek megvannak a maga előnyei és hátrányai a többiekhez képest. ami közvetve azt is jelenti, hogy nincs tökéletes osztályozórendszer. Közrejátszik ebben az is, hogy az egyes tudományterületek és a különböző felhasználási szempontok eltérő igényekkel jelentkeznek az osztályozás terén.

Általában megállapithatjuk, hogy az állomány és a gyüjtőkör nagyságának s a témák bonyolultságának a növekedése fokozza az alkalmazott osztályozórendszerrel szemben támasztott követelményeket. Eszerint a nagykönyvtárakban alkalmazott univerzális osztályozórendszerek helyzete a legnehezebb.

A tanulmányban ezeknek az osztályozórendszereknek néhány elvi és alkalmazási problémájával foglalkozunk.

AZ OSZTÁLYOZÓRENDSZEREK HATÁSFOKÁNAK KORLÁTAI

A könyvtári tartalomfeltáró tevékenység fő célja, hogy a keresett témákról a lehető legtöbb releváns és a lehető legkevesebb nem releváns szakirodalmat bocsássa rendelkezésre az állományból. A kettős cél első része a fontosabb, tekintve, hogy egyetlen témábavágó mü kiesése is jelentékeny információveszteséggel járhat. A nem releváns anyag bekeveredése csak bizonyos szinten felül zavaró.

A Cranfield report szerint az egyes osztályozórendszerek 70-90%-ban képesek visszaadni a releváns szakirodalmat. A Cranfield II. bizonyos megszoritásokkal még ennél is rosszabb arányt állapit meg (2), (3), (4), (5).

Mivel az osztályozómunka egzaktságához szükséges feltételek - hozzáértés, egységes osztályozási elvek - a legmagasabb szinten adva voltak, ez az eredmény elég rossznak mondható.

Az a tény, hogy ugyanabban a témában a legkülönbözőbb osztályozórendszerek is csak relative kis hatásfokkal tudtak müködni, arra enged következtetni, hogy ebben az osztályozórendszerek eleve meglévő, objektiv korlátai játszanak szerepet.

A probléma megközelitése céljából indokolt néhány osztályozáselméleti kérdéssel foglalkoznunk.

Szemléletesség kedvéért tekintsük a müvek tartalmát és a keresési kérdéseket halmazoknak. Ilyen halmaz végtelenül sok van, s a legbonyolultabb átfedési kapcsolatokban állhatnak egymással. Ebben a felfogásban egy mü akkor releváns 100%-osan, ha tartalmának halmaza teljesen fedi a keresési kérdés halmazát. Valamely keresési kérdés teljes szakirodalmát akkor tárjuk fel, ha mindazon müveket kiválasztjuk, amelyek tartalmának halmaza valamilyen mértékben fedi az illető keresési kérdés halmazát. A fedés kivánatos mértéke a relevancia határa.

(Magának a relevanciának a kérdésével itt nem foglalkozunk, osztályozási szempontból minden bonyolultsága ellenére csak igen-nem voltában tekintjük (6).)

Az egyes müvek tartalmát csak az illető osztályozórendszerben létrehozható csoportokba illeszthetjük be. (Csoportokon az osztályozórendszerek besorolási egységeit értjük a továbbiakban.)

A differenciálás követelménye azt kivánja, hogy az osztályozórendszerek csoportjai minél jobban egybeessenek a müvek témáival, azaz, az egyes csoportokban nyilvántartott szakirodalom relevanciafoka minél magasabb legyen, lehetőleg maga a mü határozza meg a csoportot.

A másik követelmény az integrálás, amin azt értjük, hogy az osztályozórendszernek tükröznie kell a csoportjai között fennálló tartalmi kapcsolatokat.

Csak e két követelmény együttes teljesülése révén érhető el a különböző témák releváns szakirodalmának megbizható visszakeresése.

Az osztályozórendszerek belső ellentmondása abban van, hogy nem tudják egyszerre mindkét követelményt kielégiteni, csak egyiket a másik rovására. Ha ugyanis az összefüggéseket akarjuk tükröztetni, előre meghatározott csoportokkal kell operálni, melyek sem számban, sem felépitésben nem felelnek meg a valóság igényeinek. Ha viszont a csoportokat szabadon hozzuk létre, az osztályozott müveknek megfelelően, lehetetlenné válik az összefüggések megbizható feltüntetése.

Az integrálás és differenciálás szempontjából az osztályozórendszerek két alapvető tipusra oszthatók:

Az integráló univerzális könyvtári osztályozórendszerek (ETO, Dewey) általában zárt, a fogalmi hierarchia elvén felépülő rendszerek. Előnyük, hogy a csoportok tartalmi kapcsolatban álló környezetben találhatók, a nyelvi megfogalmazás nem jelent közvetlen osztályozási problémát. Nagyobb nehézségek nélkül kialakitható egy belső utalórendszer a nem szoros környezetben lévő rokon témák között.

Hátrányuk, hogy fogalomkörük hiányos, a felvett fogalmak is gyakran feldarabolódnak, egy-egy csoport csak valamilyen vonatkozásban tartalmazza őket. Mivel a tudományrendszerezés nemcsak logikai müvelet, az osztályozó szisztéma létrehozásakor tág teret kaphat a következetlenség, önkényesség, szubjektivi-

tás (7). A rendszerből hiányzó fogalmak és a szisztémától eltérő tárgyalásmódu müvek beillesztése sok nehézséggel jár, zavarok forrása lehet.

A d i f f e r e n c i á l ó univerzális osztályozást a könyvtárakban a különböző tárgyszókatalógusok képviselik. Közülük a specifikus tárgyszókatalógus képviseli legkövetkezetesebben a differenciálás elvét. (A tézauruszokat figyelmen kivül hagyjuk, mert egyrészt inkább az integráló rendszerek közé tartoznak, másrészt univerzális tézaurusz nem ismeretes.)

A tárgyszókatalógusban elvileg bármely téma önállóan elhelyezhető, igy a magas relevanciáju szakirodalom biztosan fellelhető. A faj- és nemfogalmak, valamint az egyéb, tartalmi rokonságban álló fogalmak azonban a rendszer legkülönbözőbb pontjaira szóródnak szét. Esetenként a nyelvi megfogalmazhatóság is problémát jelent, némely téma nehezen fejezhető ki tárgyszóval.

A két katalógustipus közt nemcsak az a különbség, hogy az egyik differenciál, a másik integrál. Csoportalkotásuk is különbözik abból eredően, hogy az egyik l o g i k a i alapon, a másik a n y e l v i kifejezések alapján hoz létre csoportokat. Ilymódon nemcsak arról van szó, hogy az egyik katalógusban rendezve találunk korlátozott számu csoportot, a másikban pedig rendszertelenül, de többet, hanem arról is, hogy csoportjaik eltérő szerkezete miatt a teljes fedésben lévő csoportok száma meglehetősen kevés.

Áttekintésünk ugyan felületes volt, de talán mégis kiviláglik belőle a törvényszerüség, miszerint egyetlen osztályozórendszer objektive nem képes ideális hatásfokkal müködni a tartalomfeltárásban, még ha nem elvi nehézségeitől - mint amilyenek az osztályozó szisztémák fogyatékosságai, vagy a nyelvi megfogalmazhatóság problémái - el is tekintünk (1), (8), (9).

Kissé továbbmenve azt is megállapithatjuk, hogy az egyedül alkalmazott osztályozórendszer a követelmények és a lehetőségek ellentmondása miatt még saját optimumát sem képes nyujtani. Óhatatlanul bekövetkezik a csoportok felhigulása oda nem való anyaggal, illetve az együvé tartozó anyag szétszóródása.

A két alapvető osztályozórendszertipus összevetéséből kiderül, hogy jól felhasználhatók egymás hibáinak kölcsönös javitására.

A legnagyobb hatásfokot a tipusok szélsőséges képviselőinek együttalkalmazásával érhetjük el.

A megvalósithatóság szempontjainak, valamint a hazai könyvtári hagyományoknak a figyelembevételével kimondhatjuk, hogy általános gyüjtőkörü nagykönyvtárainkban az ETO és a specifikus tárgyszavazás k o m p l e x a l k a l m a z á s á v a l érthetjük el a legmagasabb szinvonalu tartalomfeltárást. Több könyvtárban folyik már párhuzamos ETO - tárgyszó katalogizálás, de a módszer még nem terjedt el általánosan.

KOMPLEX TARTALOMFELTÁRÁS

Az E T O - t á r g y s z ó komplex tartalomfeltárással lehetővé válik:

- az ETO-ból hiányzó fogalmak kifejezése,
- az ETO-ban több helyen nyilvántartott fogalmak összehozása,
- Az ETO-ban alosztással kifejezett fogalmak primér kifejezése,
- a szakozási elvek pontositása, a jelzetek egyszerüsitése,
- az átértelmezéssel való jelzetelés megszüntetése,
- a jelzetek könnyü reprodukálhatósága, a keresés megbizhatóságának fokozódása,
- a specifikus tárgyszavazás következetes megvalósitása, az erőltetett integrálási törekvések megszüntetése,
- mindkét katalógus csoportképzési lehetőségeinek maximális kihasználása,
- a besorolási önkényességek korlátozása,
- a visszakereső témakörök számának növelése,
- a visszakeresés pontosságának fokozása és
- a visszakeresés hatásfokának emelése.

A kettős tartalomfeltárás csak akkor lesz sikeres, ha a két katalógust komplexumnak tekintjük mind a feltárásban, mind a visszakeresésben.

A komplex katalogizálás által nyujtott lehetőségek nem valósulnak meg spontán. A kettős osztályozás mechanikus együttalkalmazása csak a feldolgozásban termelt cédulamennyiséget növeli meg, a hatásfok alig javul.

A következőkben a koordinálás néhány szempontjával foglalkozunk.

Az osztályozás vezérlő elvéül az szolgáljon, hogy a két katalógus lehetőségeit együttesen kihasználva minden releváns keresési kérdés esetén megtalálható legyen a dokumentum. Ehhez a következő á l t a l á n o s szempontokat kell szem előtt tartani: 1. Az ETO szerinti katalógus feladata az integrálás, a tárgyszóé a differenciálás. 2. Az egyes csoportoknak az odatartozó szakirodalmat a lehető legnagyobb teljességgel kell tartalmazniuk. 3. A két katalógus egészitse ki egymást, épüljön egymásra. 4. A jelzet- és tárgyszóalkotást előzze meg a besorolandó fogalmak megállapitása. Ennél a müből induljunk ki, ne az osztályozórendszerek korlátaiból. 5. Ne törekedjünk a mindkét katalógusban való teljes kielemzésre, kerüljük el az erőltetett besorolásokat. A két katalógus közti fedés természetesen nem tilos, de semmi esetre sem lehet cél. 6. Azt illetően, hogy melyik fogalom melyik katalógusba kerüljön, illetve ugyanaz a fogalom melyik katalógus melyik csoportjában nyerjen elhelyezést, a "legkisebb kényszer elve" vezessen. Minden fogalmat oda soroljunk be, ahová a legjobban illeszkedik, figyelembe véve az egyes katalógusok feladatait. A döntő az, hogy a mü releváns legyen abban a csoportban, ahová besoroljuk.

Az E T O s z e r i n t i k a t a l o g i z á l á s néhány szempontja az ETO - tárgyszó komplex tartalomfeltárásban: Az egyes fogalmak besorolásakor biztositsuk, hogy a mü a témakörének megfelelő környezetbe kerüljön. Az alternativ jelzetalkotási lehetőségek közötti választáskor is a környezet legyen a döntő. - Az ETO-ban a tulajdonképpeni csoportoknak a főszámokat tekintsük. A +, / jeleket, a közös és korlátozottan közös alosztásokat akkor használjuk, ha azok uj, egységes csoport kialakitását szolgálják. - A kettőspontos jelzeteket nemcsak uj csoportok kialakitására, hanem a fogalmak közti alkalmi kapcsolatok kifejezésére is használhatjuk. Vigyázzunk azonban arra, hogy ha uj fogalmat alakitunk ki kettőspontos jelzettel, az mindenképpen tagja legyen a besorolást meghatározó főszám fogalomkörének. Ilyen esetekben mérlegeljük azt is, hogy érdemes-e a müvet a jelzet mindkét tagjához besorolni. - A jelzetalkotásban egyszerüségre törekedjünk. Ha a kombinált jelzet értelme eltér a besorolást meghatározó főszám jelentésétől, nem szolgálja a rendszerezést, a környezetbe helyezést, amellett, hogy legtöbbször nem is reprodukálható a keresés számára. Vegyük adottnak az ETO fogalomkörét a legmodernebb értelmezés szerint, és arra törekedjünk, hogy a

jelzetet, ha csak lehet, válasszuk és ne kreáljuk, - Ha a mü tartalma sehogy sem ragadható meg valamely egyszerü jelzettel, inkább válasszunk nagyobb számot (valamilyen nemfogalmat), mert sokkal kisebb zavart okoz, ha egy nemfogalomnál annak fajfogalmát találjuk, mint ha a mü nem illik a környezetébe (10). - Az ETO szerinti katalógus utalói kapcsolják össze a különböző tudományterületeken vonatkozásokként felvett részfogalmakat.

A t á r g y s z a v a z á s néhány szempontja az ETO-tárgyszó komplex tartalomfeltárásban: A tárgyszókatalógus elsősorban a magas relevanciáju szakirodalom feltárására szolgál. - A tárgyszó minél nagyobb fedésben legyen a mü tartalmával, messzemenően alkalmazkodjon a specifikusság elvéhez, hogy a témát a nevénél kereshessük. - Kerüljük a fölérendelt fogalomhoz való besorolást, törekedjünk a természetességre, lehetőleg ne alkalmazzunk inverz tárgyszót, különösen, ha egységes fogalmat jelölő összetett kifejezésről van szó. - A tárgyszóadáskor a müből induljunk ki, ne a már meglevő tárgyszavakból válogassunk. (Ez alól csak a nyelvi szinonimák esetében kell kivételt tenni.) - A tárgyszókatalógus feladata nem az ETO mutatójának pótlása. - Ne az ETO-jelzeteket, hanem a mü tartalmát tárgyszavazzuk. Ezért is fontos a katalogizálandó fogalmakat előre megállapitani. - A tárgyszókatalógus utalói küszüböljék ki a nyelvi szinonimákat. A fogalmi hierarchia tagjainak utalóval való összekapcsolása az ETO mellett többszire felesleges.

V i s s z a k e r e s é s az ETO - tárgyszó komplex katalógusrendszerben: A kettős tartalomfeltárás erősen megnöveli a visszakereshető csoportok számát. A visszakeresés számos hasonlóságot mutat a müvek rendszerbe illesztésével, de attól eltérő vonásai is vannak, mivel a keresési kérdések nem mindig foghatók fel ugy, mint egy dokumentum. Első lépésként a visszakeresésnél is a témához tartozó fogalmak gondos megállapitását kell elvégeznünk, melyeket ezután "leforditunk" ETO-jelzetekre és tárgyszavakra. Ez a lépés döntően befolyásolja a keresés sikerét, mivel itt nem mechanizálható gondolati müveletekről van szó.

A visszakeresésre nem érvényes a "legkisebb kényszer" elve, mert a két katalógus fedése nem törvényszerü. A két katalógustipus eltérő sajátosságai miatt még az ugyanazon fogalmat jelölő szakszám és tárgyszó mögött nyilvántartott szakirodalom is eltérhet egymástól.

A keresést abban a katalógusban kezdjük, amelynek valamely csoportja a legjobban egybeesik a keresett témával. Ezután nézzük végig a többi kijelölt szakszámot és tárgyszót.

A nagykönyvtári tartalomfeltáró katalógusok tulnyomórészt könyveket dolgoznak fel, melyek a legváltozatosabb méretü tudományterületeket ölelhetik fel. A keresésnek ezért a rokon és nemfogalmak felé is kell irányulni, különösen, ha a keresett szük területtel foglalkozó irodalom hiányzik, vagy elégtelen. A nemfogalmak iránti tájékozódásra az ETO a legalkalmasabb. A rokon fogalmak után a tárgyszóban érdemes keresni, egyrészt, mivel a tárgyszóban közvetlenül, mutató használata nélkül kereshetünk, másrészt, mivel a rokon fogalmak esetében általában már csak a szorosabban odatartozó szakirodalomtól várhatunk értékes információkat.

IRODALOMJEGYZÉK

1. SZÁVA-KOVÁTS Endre: Az osztályozás mai helyzete és értékelése a tudományos tájékoztatás szempontjából. = Tudományos és Müszaki Tájékoztatás. 19. 1972. 75-98. p.

2. SWANSON, D. R.: The evidence underlying the Cranfield results. = The Library Quarterly 35. 1965. 1-20. p.

3. SWANSON, D. R.: Some unexplained aspects of the Cranfield tests of indexing performance factors. = The Library Quarterly 41. 1971. 223-228. p.

4. HARTER, S. P.: The Cranfield II. relevance assesments: a critical evaluation. = The Library Quarterly 41. 1971. 229-243. p.

5. HORVÁTH Tibor: A második cranfieldi jelentés. = Könyvtári Figyelő 14. 1968. 351-369. p.

6. COOPER, W. S.: A definition of relevance for information retrieval. = Inform. Stor. Retr. 7. 1971. 19-37. p.

7. FOSKETT, A. C.: Misogynists all; a study in critical classification. = Libr. Resour. Tech. Serv. 15. 1970. 117-121. p.

8. BABICZKY Béla: Az ETO korszerüsitésének problémája néhány referátum tükrében. = Tudományos és Müszaki Tájékoztatás 18. 1971. 884-892. p.

9. SZILÁGYI Tibor: A tárgyszó és problémái. = Könyvtáros. 20. 1971. 400-403. p.

10. CSAPODI Csaba: Szorosan vett sorrend, vagy csoportképzés legyen-e a szakkatalógusban. = Magyar Könyvszemle. 76. 1960. 47-50. p.

A könyv-, irat- és grafikai restaurátorképzés problémái

CZETTLERNÉ KOZOCSA Ildikó

A közgyüjtemények kincseinek megmentésére és megőrzésére hivatott szakemberek az utóbbi években örvendetes jelenségnek lehetnek tanui: világszerte nő az érdeklődés szakmájuk iránt. Ugy is mondhatnánk, divatossá vált a régiségek védelmével, restaurálásával való foglalkozás.

Mi restaurátorok, akik tudjuk, hogy volt időszak - igen hosszu időszak - amikor éppen az ellenkező jelenség volt általános, örülünk ennek a fordulatnak. Érdekes volna elemezni e fordulat okait - bizonyára elsődleges szerepe volt az érdeklődés feléledésében néhány olyan, a kulturkincseket érzékenyen érintő, szomoru katasztrófának, mint pl. az 1966-os firenzei árviz - de most nem ez a célunk.

Fel kell használnunk, nem a "divatos szakma" iránti érdeklődést, hanem a szakemberek komoly segitségre is kész érdeklődését, hogy megoldjunk sok olyan fontos problémát, amely munkánkat akadályozza vagy megneheziti.

E problémák süritve jelentkeztek az 1971. junius 2-án a Közalkalmazottak Szakszervezetének székházában megtartott szakmai találkozón. Az ott elhangzottakról már beszámoltunk (1).

Most az akkori megbeszélés egyik fontos témakörével, a restaurátorképzéssel és az ezzel összefüggő problémákkal szeretnék részletesebben foglalkozni.

Ismeretes, hogy bár az állományvédelem ügye az utóbbi években erőteljes fejlődésnek indult, hazánkban ez a fejlődés kizárólag néhány fővárosi intézményre jellemző. A vidéki gyüjtemények, elsősorban a könyvtárak és muzeumok értékes anyagának restaurálása megoldatlan.

Bár örvendetes előrelépést jelent, hogy 1972-től a Müvelődésügyi Minisztérium az egyházi gyüjtemények rendkivüli értékü muzeális anyagának restaurálása céljára rendszeresen folyósitott összegeket biztosit, de a restaurálás gyakorlati megvalósitása komoly nehézségekbe ütközik. Három intézmény, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Országos Levéltár és az Iparmüvészeti Muzeum restauráló mühelye szerződéses munkavállalás keretében igyekszik végezni a jövőben ezt a munkát. Kevés azonban azoknak a gyakorlott restaurátoroknak a száma - a három intézetnél összesen mintegy 8-10 fő - akik a rendkivüli nemzeti kincseket jelentő kódexek, ősnyomtatványok és egyéb ritkaságok restaurálására vállalkozhatnak. Az igényekhez, szükségletekhez képest rendkivül csekély az a mennyiség is, amelyet ily módon - tehát munkaidőn tul - ez a néhány szakember produkálni képes.

Az egyházi gyüjteményeken kivül számos más intézmény, könyvtár, levéltár fordul a restauráló mühelyekhez segitségért. A kért segitséget - legnagyobb sajnálatunkra - gyakran kell elutasitanunk vagy elodáznunk, éppen a szakemberek létszámának csekély volta miatt. (Pl. az Országos Széchényi Könyvtár 4 fővel dolgozó kis mühelye a jelentkező igények töredékét sem képes kielégiteni.)

Sok alkalommal, sok fórumon elhangzott e problémák megoldására a javaslat: szükség van egy országos könyvkonzerváló és restauráló mühely létrehozására. Számos tervezet is született e tárgyban, de a megvalósitás késik. Az igény azonban oly sürgető módon jelentkezik, hogy a megvalósitás nem várathat sokáig magára.

Már most gondolnunk kell arra, hogy az uj központi mühelynek megfelelően képzett szakemberekre lesz szüksége. Érdeklődésben nincs hiány, annál nagyobb nehézségek mutatkoznak azonban a kiképzés terén.

Megfelelő szervezett szakmai képzés hazánkban nincs. A jelenleg gyakorló restaurátoroknak sincs tehát szakképzettségüket igazoló oklevelük. A restauráló mühelyek saját erejükből kénytelenek gondoskodni szakember-utánpótlásról. Ez a megoldás - az eredmények bizonyitják - egyáltalán nem rossz, de hiányossága, hogy csak gyakorlati képzést nyujthat. Holott a gyakorlat - bár elsőrendüen fontos és alapvető - a restaurálás magasabb szinvonalán ma már nem elegendő. Egységes, szinvonalas, korszerü elméleti oktatásra is szükség volna. A jelenlegi forma hasonló az egykori céhrendszerbeli iparos-kézmüves képzéshez, azzal a nyilvánvaló hiányossággal, hogy mig akkor a céh szabályai szerint kötelező volt a segédek részére a hosszu (5-10 éves) külföldi vándorut, amelynek célja tulajdonképpen a tapasztalatszerzés, továbbképzés, ma erre ilyen formában nincs mód. A restaurátorok jelenleg általában (de 10-15 évvel ezelőtt még inkább) magukra vannak utalva: önképzés utján kell megszerezniük elméleti ismereteiket. Saját kárukon kell minden esetben tanulniuk, holott ezt megtakarithatnák - s ez elsősorban a kezeikre bizott értékek védelme szempontjából lenne fontos és hasznos - ha a jó hirü, sok tapasztalaton okult külföldi főiskolákon és mühelyekben bővithetnék tudásukat. Néhány külföldi mühelyben tett rövid látogatás meggyőzött arról, hogy ez mennyire szükséges volna. - Vitatkozhatunk azon, hol képezzük tovább restaurátorainkat, itthon vagy külföldön, s hogy melyik mód gazdaságosabb, egy azonban bizonyos: a képzés elengedhetetlenül fontos, közép- és felsőszinten egyaránt.

A RESTAURÁTORKÉPZÉS KÜLFÖLDÖN

Talán nem érdektelen, ha tapasztalatszerzés céljából kissé körülnézünk, elsősorban a szomszédos baráti országokban, majd távolabb, hogyan is áll a restaurátorképzés ügye. A kép eléggé változatos.

A SZOVJETUNIÓBAN a moszkvai Állami Lenin Könyvtár és a leningrádi Tudományos Akadémia Könyvtára már az 1940-es évek elején könyvegészségügyi kutató laboratóriumot és mühelyt létesitett. A munka két szinten folyik. Alapkutatásokat végeznek; a kutatók természetesen felsőfoku végzettséggel rendelkező vegyészek, fizikusok, biológusok. A restaurátorok képzettségüket, gyakorlatukat a mühelyekben és szaktanfolyamokon nyerték, előképzettségük általában érettségi és könyvkötő szakmunkás vizsga.

CSEHSZLOVÁKIÁBAN - a prágai Állami Könyvtár restauráló műhelye vezetőjének, Irina Hanzlovának véleménye szerint - ugyanazon képzési problémákkal küzdenek mint mi. Kétféle képzési lehetőségről számol be. Az alapképzés a könyvkötőműhelyekben folyik. 1958-ig működött egy Grafikai Ipariskola is, ahol az első két évben a könyvkötő szakmát tanulták meg a hallgatók, az utolsó két évben foglalkoztak a konzerválás és restaurálás elméleti és gyakorlati problémáival. A négyéves studium érettségi vizsgával és a diplomamunka elkészitésével zárult. A prágai Állami Könyvtár restauráló műhelyében dolgozó restaurátorok ezzel a képesitéssel rendelkeznek. 1958-ban ez a képzési mód megszünt, helyette a nagyobb intézményeknél un. tanulóközpontok létesültek, ahol kétéves tanfolyamon csak a legszükségesebb, alapvető könyvkötészeti ismereteket sajátitják el a hallgatók. Később a Muzeumi Igazgatóság egyéves továbbképző levelező tanfolyamot inditott.

A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁGBAN, Lipcsében a Grafikai és Könyvmüvészeti Főiskola (Hochschule für Graphik und Buchkunst) és a Poligráfiai Főiskola (Polygraphische Hochschule) nyujt felsőfoku képzési lehetőséget. A gyakorlati ismereteket a főiskolai képzéssel párhuzamosan, a Deutsche Bücherei könyvkötő, illetve restauráló műhelyeiben szerzik meg a hallgatók. Lehetőség van arra is, hogy a Deutsche Bücherei által adományozott ösztöndijjal külföldi restaurátorok is felsőfoku képesitést szerezzenek itt. Sajnálatos, hogy ezt a kitünő lehetőséget a magyar restaurátoroknak eddig nem állt módjukban felhasználni.

A középfoku képzés az NDK-ban is kisérleti fokon áll: még nem centralizált és nem egységes, hanem a jelentősebb intézmények restauráló műhelyeiben, a különféle, adott lehetőségek keretei között megy végbe.

LENGYELORSZÁGBAN ÉS ROMÁNIÁBAN a könyvrestaurátorok képzése szervezett formában még ma is megoldatlan.

AUSZTRIÁBAN vannak a restaurátorképzésnek a legrégibb hagyományai, a már emlitett lipcsei főiskolákon kivül. Ezért részletesebben ismertetem a képzési módokat. A bécsi Képzőmüvészeti Akadémián működő "mesteriskolán" a "papir- és grafikai restaurátor" szakon lehet felsőfoku képesitést nyerni. Ausztriában háromféle alkalmazott kategóriát különböztetnek meg:

a) Képzőművészeti Akadémiát végzett restaurátorok,
b) technikusok (érettségizettek) és
c) szakmunkások.

Az a) kategóriába tartozó restaurátorok a Képzőművészeti Akadémián müködő "Meisterschule für Konservierung und Technologie" szakon 5 éven át folytatnak tanulmányokat. A képzés kiterjed a festő-, szobrász- és grafikai restaurátor, valamint a régészet területére egyaránt. A második év után lehet speciális szakot választani. A hallgatók - a gyakorlati munka mellett - kémiai, müvészettörténeti, irástörténeti és egyéb előadásokon vesznek részt, végül a választott szakból kapnak diplomát. Az igy képzett szakemberekből lesznek a mühelyvezetők.

A b) kategóriáju restaurátorok többnyire a bécsi Iparmüvészeti Főiskolán müködő mesteriskoláról vagy más, hasonló jellegü képzést nyujtó középfoku grafikai iskoláról kerülnek ki.

A c) csoportba sorolt restaurátorok a kézmüves mühelyekben tanulták meg a könyvkötő mesterséget. A b) és c) csoportba sorolt alkalmazottak továbbképzése a bécsi Nemzeti Könyvtár Restauráló Intézetében történik. Ez az Intézet valamennyi osztrák könyvtári és levéltári restauráló mühely képzési központja. A képzési idő - az előképzettségtől függően - egy-két év. Az elméleti tantárgyak: könyvkötéstörténet, a könyvnyomtatás története és technológiája, könyvtártörténet, heraldika, ügykezelés. A hallgatók végül irásbeli és szóbeli vizsgát tesznek. A tanulmányi idő alatt a bécsi gyüjtemények alkalmazottai hetenként két-három napot töltenek az Intézetben. A c) csoportba tartozó restaurátorok ugyanazokat a szakmai elméleti tantárgyakat tanulják, mint a b) kategóriába soroltak, de a tananyag röviditett. Az un. "tisztviselő érettségi" (Beamter-Matura - három tantárgyból álló érettségi vizsga, amely csak az állami alkalmazottak részére engedélyezett) sikeres letétele után átkerülhetnek a b) csoportba.

A Restauráló Intézet továbbképző tanfolyamain az oktatáshoz néhány - a szakemberek által jól ismert - kézikönyvet használnak fel. Ezenkivül vannak jegyzeteik, de tankönyveik nincsenek (2).

A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁGBAN restaurátorképző intézet vagy valamilyen egységes képzési rendszer nincs. A Freiburg in Breisgau-i Városi Levéltár főrestaurátora, Klaus Desbarats véleménye szerint oly csekély a restaurátorok iránti

igény, hogy egy speciális tanintézet létrehozása nem lenne kifizetődő. Az állandóan növekvő, szaporodó egyetemek fenntartása is financiális gondot okoz, ezért keresnek ott is - mint több más országban - középutas megoldást a restaurátorképzésben. Általános az a gyakorlat, hogy a tehetséges, általános iskolai végzettséggel vagy érettségivel rendelkező könyvkötőket elhelyezik egy-egy mühelyben. A továbbképzés tanfolyamokon történik. Mindez azonban kevésnek bizonyult, ezért a levéltári restaurátorok részére Münchenben 1969-ben uj képzési formát teremtettek: a Bajor Állami Levéltár az érdeklődők részére hároméves tanfolyamot indit. A résztvevők minden évben négy hetet töltenek a levéltár mühelyében, ahol a szakma legkiválóbbjai elméleti és gyakorlati oktatásban részesitik őket. A harmadik kurzus befejezése után vizsgáznak és állami bizonyitványt szereznek. Az 1971-ben végetért első - még kisérletinek nevezhető - hároméves tanfolyam érdekes tapasztalatairól, eredményeiről és hiányosságairól Hermann-Joseph Busley számol be (3). Az első négyhetes tanfolyam témája a papir- és pergamenlapok konzerválása volt, a másodiké a kötéstechnika. Az utóbbi kurzuson a következő előadások hangzottak el: "A könyvkötések stilusmüvészete", "Bekötésre felhasznált irott pergamenlapok", "Régi kötéstechnológiák", "Középkori és ujkori papir előállitása", "Vizjelek", "Tinták és festékek előállitása". A harmadik négyhetes tanfolyam témája a pecsétrestaurálás és kiállitásrendezés volt.

SVÁJC talán a legjobb példa arra, hogy a restaurátorképzés szintje, szervezettségének foka - amint az eddig idézett példák némelyikéből is látható - nem feltétlenül a szóbanforgó ország gazdasági fejlettségének függvénye. Svájc gazdag ország ugyan, mégis a közgyüjtemények állományának védelme mostohán kezelt ügy. A könyvtárakban és levéltárakban csak könyvkötőmühelyek vannak. A zürichi Zentralbibliothekben 1973-ra tervezik egy restauráló mühely létrehozását. Felvetődött a javaslat: a restaurátorok képzését - különböző szinten - Svájcban meg kell oldani, majd az állam által támogatott restauráló központot kell létesiteni.

OLASZORSZÁGBAN régi hagyományai vannak az állományvédelemnek. A Gallo-Intézet több mint három évtizedes müködése során világhirnévre tett szert, s egyik központjává vált a nemzetközi állományvédelmi hálózatnak. Az Intézet fő feladata a kutatás, de restauráló laboratóriumában gyakorlati munka is folyik (4). Az állásokat pályázatok alapján töltik be. A restaurátorok esetében alapfeltétel az érettségi és a könyvkötő szakmunkás képesités.

A restaurátori állás betöltéséhez való alkalmasság megállapitása után egyéves próbaidő alatt sajátitják el a szükséges intézeti alapismereteket. A személyzet minden tagja munkájának megkezdése előtt különleges szakoktatásban részesül, később részt vesz a továbbképző szakmai tanfolyamokon és előadásokon. Az alkalmazásnak és a képzésnek ez a módja bizonyult a legmegfelelőbbnek különleges szaktudást igénylő munkakörök betöltésénél. Az Intézetben állandóan több külföldi gyakornok müködik. Október 1-től junius 30-ig minden évben ingyenes gyakorlati tanfolyamokat szerveznek, amelyekre a világ minden részéből jelentkeznek restaurátorok. Az Intézet gyakornokai részére rendelkezésre bocsátja szakértőit és laboratóriumait (5).

Firenzében az 1966-os árviz után nemzetközi összefogással közel 100 fővel rendelkező modern restauráló mühely létesült. Az UNESCO legfőbb védnökségével a jövőben nemzetközi restauráló központ és oktatási intézet megszervezését tervezik (6). Az intézet szervezetileg független lesz a firenzei Nemzeti Könyvtárban müködő restauráló mühelytől, mégis szoros kapcsolatot tart majd e mühellyel, hogy felhasználja a gyakorlati tapasztalatokat a legmagasabb tudományos, kulturális és technológiai szinvonal elérése érdekében. Az intézet tanfolyamain képeznek majd a konzerválás technológiájával foglalkozó szakembereket, a felsőbb tagozaton tanárokat is. Három héttől három évig terjedő különböző szintü tagozatokon nemzetközi bizonyitványt, diplomát lehet szerezni. A tanfolyamokon müvészettörténetet, kémiát, a müvészi konzerválás elméletét, a nem roncsoló vizsgálati módszereket, a helyes raktározás módszereit, gyakorlati restaurálást és müvészi könyvkötést, dokumentációt, bibliográfiát és paleográfiát oktatnak. A könyvtárosokat és levéltárosokat három hónaptól egy évig terjedő könyvhigiéniai tanfolyamokon képezik olymódon, hogy saját intézményükbe visszatérve össze tudják majd állitani az állományvédelem, a restaurálás-konzerválás szabályzatát, biztositani tudják az anyag megfelelő raktározását, képesek legyenek a restaurátorral való szoros együttmüködésre. Az oktatást időről-időre meghivott tanárok, szakemberek látják el, igy nem szükséges tulságosan hosszu ideig távol lenniük saját munkájuktól, intézetüktől vagy mühelyüktől.

A firenzei intézet tervezői 210-nél több intézményt és magánszemélyt kérdeztek meg, hogyan vélekednek a nemzetközi központ tervéről. A megkérdezettek 90%-a örömmel fogadta a gondolatot. Arra a kérdésre, kiket küldenének a létesitendő iskolába, általá-

ban olyanokat jelöltek meg, akik már hosszabb gyakorlattal rendelkező könyvtárosok, levéltárosok, könyvkötők, restaurátorok. Mivel a restauráló központ nemzetközi lesz, számolni kell természetesen azzal, hogy a hallgatók előképzettsége igen különböző.

A magyarországi restaurátorok bizonyára örömmel fogadják a hirt, ha a firenzei nemzetközi oktatási központ nagyvonalu terve megvalósul. Számolnunk kell azonban azzal, hogy igen kevesen juthatnak majd hozzá, hogy ott nyerjenek kiképzést. Tehát, ha meg is valósul a firenzei oktatási központ terve, ezzel távolról sem oldódnak meg a hazai restaurátorképzés problémái. A külföldi példák is azt bizonyitják, hogy a rájuk bizott nemzeti értékekért felelős intézmények vezetői egyre világosabban látják: a restaurátorképzés korszerü megszervezésére forditott anyagi befektetés és energia szinte fel sem mérhető méretekben megtérül.

A RESTAURÁTORKÉPZÉS HAZAI LEHETŐSÉGEI

Ha megoldást keresünk, meglévő adottságainkból kell kiindulnunk, gazdasági lehetőségeinkhez kell igazodnunk. A szervezett középfoku képzés terén nálunk egyetlen kezdeményező kisérlet volt eddig: a Magyar Országos Levéltárban 1960-ban megszervezett két és féléves irat- és könyvkonzerváló szaktanfolyam, amelyen a mintegy 15 résztvevő - többségükben gyakorló restaurátorok - főként elméleti oktatásban részesült. A tanfolyam vizsgával zárult, de a hallgatók nem kaptak állami bizonyitványt. Hasonló tanfolyamot azóta nem inditottak.

A restauráló mühelyek - az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Országos Levéltár mühelye - csaknem kizárólag gyakorlati képzést nyujthat, mivel a vezetőknek sem lehetőségük, sem idejük nincs arra, hogy gyakornokaikat elméleti képzésben részesitsék. Jelenleg a könyvrestaurátor szakmában a restaurátorrá válás előfeltétele - a rátermettségen kivül - az érettségi és a könyvkötő szakmunkás bizonyitvány. Az OSZK mühelyében a könyvkötő szakmán kivül másféléves tanulmányi idő alatt a tanulók a restaurálás alapelemeivel is megismerkednek. Közülük a legalkalmasabbak a könyvkötő szakmunkásvizsga letétele után háromféves gyakorlati idő alatt sajátitják el a restaurálás, konzerválás módszereit. A levéltári és grafikai restaurátoroknál nem alapvető követelmény a könyvkötő szakmunkás vizsga. Képzésük szintén a

mühelyekben történik. A restauráló mühelyek szivesen vesznek fel olyan gyakornokokat is, akik a Képző- és Iparmüvészeti Szakközépiskola bőrdiszmü és könyvkötő szakosztályán végezték tanulmányaikat, mert tanulmányi idejük egy részében a régi könyvek kötésével is foglalkoztak.

A középfoku elméleti oktatás és gyakorlati továbbképzés megszervezése még fontosabb mint a felsőfoku képzés, hiszen az utóbbira inkább csak a vezető restaurátoroknak, a középfoku oktatásra azonban a már gyakorló, mintegy 30-40 fiatal restaurátornak lenne okvetlenül szüksége. Az oktatást a szükségletekhez mérten néhány évenként megismételt szaktanfolyamok szervezésével lehetne megoldani, amint erre több külföldi példa van. Itthon hasonló megoldást látunk az Iparmüvészeti Muzeum Technológiai Csoportjának a muzeumi restaurátorok részére rendezett négyhetes tanfolyamain.

Legelső feladatként talán célravezető lenne egy tapasztalt szakemberekből álló bizottságot létrehozni, amely összeállitaná a tanfolyam tananyagát. Ez nem könnyü feladat, hiszen magyar nyelvü szakirodalom szinte egyáltalán nem található a papirrestaurátor szakmában. Ezután olyan szervezeti formát kell találni, amelyen belül a tanfolyamot el lehet inditani. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ talán nem zárkózna el attól a gondolattól, hogy segitséget nyujtson a szervezésben, vagy azt részben magára is vállalja, hiszen kellő tapasztalattal rendelkezik a középfoku könyvtárosképzés terén. (Az egyik legnagyobb problémát bizonyára a helyhiány okozza majd, ugyanis közismert, hogy a KMK tanfolyamainak sincs állandó és megfelelő otthona.)

A tanfolyam időtartama a tananyag milyenségétől és mennyiségétől függ, de sok külföldi példa mutatja, hogy két-három hetes tanfolyamokon jelentős eredményt elérni nem lehet, különösen akkor, ha az elméleti előadások mellett gyakorlati bemutatókra is sor kerül.

A tanfolyam elsődleges célja, hogy a restauráló munkát a hagyományos empirikus szintről közelebb emelje a tudományos szinthez, lehetővé tegye, hogy a restaurátorok tudatosan felhasználhassák munkájukban a természettudományok eredményeit, el tudják végezni a legalapvetőbb, legfontosabb ellenőrző vizsgálatokat, felismerhessék a munkájuk során adódó problémákat, helyesen tegyék fel a kérdéseket a kémikusoknak, biológusoknak. Mind-

ehhez arra van szükség, hogy látókörüket kiszélesitsük. Müvelődéstörténeti, müvészettörténeti, technikatörténeti általános tájékozódásra van szükségük. Meg kell ismerniük a munkájuk tárgyát képező anyagok fizikai-kémiai összetételét és tulajdonságait, a felhasznált segédanyagok és konzerváló anyagok mibenlétét. Meg kell ismerniük a levéltári és könyvtári anyag fizikai, kémiai, biológiai kártevőit, a károsodások fajtáit, a védekezés helyes módszereit. Oktatni kell továbbá a hallgatókat a gyüjteményi anyag helyes karbantartására, preventiv védelmére, az egészséges raktározás módjaira. Végül meg kell ismerniük a már károsodást szenvedett anyag restaurálásának külföldön és itthon alkalmazott módszereit, eljárásait. Tudniuk kell adott esetben választani a többféle eljárás közül. Igen fontos, hogy a hallgatók megfelelő jártasságra tegyenek szert a szakirodalmi dokumentáció területén. Ahhoz, hogy a külföldi szakirodalmat követhessék, egy-két idegen nyelv ismeretére is szükségük van, olvasási-forditási szinten.

A vezető restaurátoroknak feltétlenül módot kell nyujtani arra, hogy szakmájukban felsőfoku képesitést szerezhessenek. Ez a probléma remélhetőleg hamarosan és megnyugtató módon megoldódik.

Egységes elveken alapuló, korszerü, szinvonalas közép- és felsőfoku képzéssel olyan restaurátorgenerációt nevelhetünk, amely képes lesz a védelemre, restaurálásra egyre inkább és egyre növekvő mennyiségben rászoruló kulturális kincseink megmentésére.

JEGYZETEK

1. CZETTLERNÉ KOZOCSA Ildikó: A könyv-, irat- és grafikai restaurátorok első országos szakmai találkozója. = Könyvtári Figyelő. 18. 1972. 1. sz. 52-58.1.

2. WÄCHTER, Otto professzornak, a bécsi Nemzeti Könyvtár Restauráló Intézete vezetőjének szives tájékoztatása szerint.

3. BUSLEY, Hermann-Joseph: Archivtechnische Lehrgänge, München 1969-1971. = Der Archivar. 25 Jg. 1972. Heft 1.

4. Ld. még: CZETTLERNÉ KOZOCSA Ildikó: Könyvhigiéne Olaszországban. = OSZK Évkönyve. 1965-66. 330-335. p.

5. VACCARO, Emerenziana: Le laboratoire de restauration de l'Institut de pathologie du livre Alfonso Gallo à Rome. = Bull. Unesco Bibl. 20. k. 1966. 2. sz. pp. 86-90.

6. WATERS, Peter - LEWIS, James: Requirements for an International Center for Preservation of Books and Manuscripts. = Bolletino dell'Istituto di Patologia del Libro „Alfonso Gallo." 1970. I-IV. 60-98. p.

HAZAI KÖRKÉP

A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára 125 éves (Történeti áttekintés)

HÉBERGER Károly

Az egyetemeken folyó oktató-nevelő és tudományos kutatómunka szinvonala egyértelmüen tükröződik az egyetemi könyvtárak tevékenységében. Az egyetemi könyvtárak története ezért elválaszthatatlan az egyetemek kialakulásától és fejlődésétől.

Egyetemünk elődintézménye, az Institutum Geometrico-Hydrotechnicum, 1782-ben alakult meg a Tudományegyetem keretében. E mérnökképző intézetben szereztek oklevelet azok a vizi mérnökök, akik a XIX. század első felében a hazai folyamszabályozási és ármentesitési munkákat végezték: Vedres István, Beszédes József, Lányi Sámuel, Vásárhelyi Pál és mások.

A XIX. század harmadik évtizedétől, főleg az osztrák-cseh tartományokban kibontakozó ipari forradalom és polgárosodás hazánkban is előtérbe állitotta az iparosodást. Megfogalmazódott egy müegyetem igénye (1). Az uralkodó azonban az osztrák ipari érdekeltségek hatására csak egy középfoku ipariskola felállitását engedélyezte 1846-ban, József Ipartanoda elnevezéssel.

Ha könyvtárunk történetét kutatjuk, ezekre az előzményekre kell visszatekintenünk. A Mérnök Intézet, mivel maga is szükösen volt elhelyezve, nem rendelkezett könyvtárral. A mérnökhallgatók és a tanárok is az Egyetemi Könyvtárat használták. Az Ipartanoda alapitásakor azonban azonnal jelentkezett az igény önálló könyvtárra. Az Ipartanoda első igazgatója, Karácsony Mihály, már a megnyitást követő hónapban felterjesztést ir a Helytartótanácshoz, melyben ma is érvényes indokolással igényli a könyvek és folyóiratok beszerzését (2). A Helytartótanács azonban nem biztositotta ehhez a pénzügyi fedezetet, a beiratkozási dijakból befolyt összeg pedig nem volt elegendő könyvtáralapitásra.

Az 1848-49-es polgári forradalom és szabadságharc idején az Ipartanoda nehéz körülmények között müködött. Karácsony igazgató a forradalmi hangulaton felbátorodva, 1848. március 2-án, erélyes felterjesztésben követeli a könyvtár alapitását. Az intézet ifjusága résztvett a pesti tüntetésekben, és 1848. április 9-én 12 pontos peticiót fogadott el. Ennek 4. pontja szószerint: "Az összmüegyetem igényeinek megfelelő könyvtár, s ennek tanulók általi használhatása" (3).

A petició kiadatását követő harmadik napon az Ipartanoda megkapta a márciusi felterjesztésben kért 500 forintot a könyvtár alapitására. Eötvös József pedig, az első felelős magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, 1848. május 9-én könyveket küld az Ipartanodának. Ezek a könyvek képezik a Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtára legrégibb leltárkönyvének 1. sz. tételét. Ezt az időpontot tekintjük a Müegyetemi Könyvtár hivatalosan elfogadott alapitási idejének.

A SZABADSÁGHARCTÓL A KIEGYEZÉSIG

A szabadságharc bukása után az Ipartanoda és könyvtára válságos helyzetbe került. Megvonják az évi 500 forintos könyvbeszerzési támogatást, a könyvek, folyóiratok vásárlását ismét csak a beiratási dijakból fedezik. A könyvtár a nehéz években is fejlődik. Ez időből nincsenek pontos adataink, de a beiratási dijak összegéből számitva, 1856 végén 600-700 mü lehetett a könyvtár állománya (4).

A Mérnöki Intézet és az Ipartanoda 1850-ben végrehajtott egyesitése után az intézet vezetője Mayer Lambert lesz, aki a könyvtár ügyeit is intézi.

1853 októberében Mayer igazgató az intézet egyik tanárát Veisz (Vész) János könyvtárnokká nevezi ki. Ő volt az első tanár-könyvtárosunk. A könyvtár hagyatékokból is gyarapodott, nyilván ez is indokolta a könyvek kezelésére felelős személy kijelölését. Valamelyest javult az intézet helyzete, amikor 1856-tól József Politechnikummá alakult. A könyvállomány az 1859/60-as tanévben 890, az 1860/61-es tanévben pedig 1247 mü volt. A könyvtár állományát ekkor már külön helyiségben tárolták. A vételből eredő gyarapodás kismértékü volt. A könyvtári állomány növelése érdekében ajándékkérő levelekben fordultak különböző intézményekhez.

Vész János 1867-ben válik meg a könyvtártól, amikor is Fölser Istvánt, az ábrázoló geometria helyettes tanárát nevezik ki utódának. Tisztét három évig tölti be. Vezetése alatt nagyjelentőségü esemény történik a könyvtár életében. Az eddigi prézens könyvtárat 1869. november 1-én megnyitják a hallgatóság előtt. A megnyitás előtt elkészitették és kinyomtatták a könyvtárhasználat szabályzatát. Ez volt a könyvtár legrégebben publikált dokumentuma (5).

A JÓZSEF MÜEGYETEM PESTEN

A kiegyezés után az ipari fellendülés hatása az oktatásban is jelentkezik. Az 1871-es évben az egyetemi rangra emelt József Müegyetemen megalakult a Gépészmérnöki, a Vegyészmérnöki és az Epitészmérnöki Kar. Az egyetem első megválasztott rektora, Stoczek József, székfoglaló beszédében (6) az elért eredmények között büszkén emliti a Müegyetem könyvtárának gyüjteményét.

A Müegyetemi Könyvtár vezetőjévé 1870. november 8-án Wartha Vincét, a kémiai technológia hazai megalapitóját nevezik ki. Nagy pontossággal, ügybuzgalommal lát munkához. Első jelentős ténykedése - könyvtári revizióval összekötve - a könyvtár cimjegyzékének összeállitása. A cimjegyzék előszavában Wartha közli, hogy az állomány 3783 mü kb. 25 000 kötetben.

A könyvtárba ez idő tájt 124 tudományos folyóirat járt. Az 1871-es évtől állami dotációként a könyvtár évenként 3000 forintban részesül, mely összeghez még a beiratási dijak járulnak. Mivel a hallgatók száma is emelkedik, a beiratási dijak már jelentékenyen növelik a beszerzéseket. A könyveket a Wartha Vince által kidolgozott szakrendben tárolják.

Az országgyülés 1871. évi költségvetési vitáján elhatározták, hogy a József Müegyetemet Pestre kell költöztetni.

Az 1872/73-as tanév ennek megfelelően már Pesten kezdődött. A könyvtárat a Két nyul utca 13. sz. alatti Schönberg-házban helyezik el. A könyvtár most már megfelelő feltételekkel rendelkezik, s gyorsan fejlődik, évenként 300-500 müvel gyarapszik. A korabeli adatok az egyetem hallgatóinak aktiv könyvtárhasználatát bizonyitják. Az olvasók száma (7) az 1871/72-es tanévi 3630-ról az 1873/74-es tanévben 9022-re emelkedett.

Az egyetem azonban kinőtte kereteit, egyre nyomasztóbbá vált a helyhiány. Az országgyülés 1879-ben törvényt hoz müegyetemi épületek létesitésére. Az épületeket két év alatt készitik el, Steindl Imre müegyetemi tanár tervei szerint. A régi helyéről 1882-ben költözik a könyvtár a Muzeum körúton lévő szakszerü könyvtárhelyiségekbe. Az olvasói igények kielégitése céljából 110 férőhelyes olvasóterem áll itt a hallgatók rendelkezésére. A könyvek száma 1885-ben már 40 302 kötet, és 339 féle folyóiratot járatnak. A könyvtár gyarapitását Wartha Vince nagy gonddal és szakértelemmel végezte. Munkájában Nagy Sándor, a lelkiismeretes, hivatásos könyvtáros messzemenően támogatta.

1896. szeptember 1-től a könyvtár élére Rados Gusztáv, a matematika professzora kerül. Mint elődje, ő is rendes tagja a Magyar Tudományos Akadémiának. Tisztét 33 éven át látja el, s csak arra az időre szakitja meg, mig őt is három évre rektorrá választják.

A könyvtár töretlenül fejlődik a következő években is. Ennek eredményeképpen az 1908/1909-es tanévben az állomány már 83 188 kötet, s a kurrens folyóiratok száma 761 (8).

A LÁGYMÁNYOSI KÖNYVTÁR A FELSZABADULÁS ELŐTT

Nagyjelentőségü változást hozott az egyetem és a könyvtár életében a XX. század első évtizede. Ekkor költözik az egyetem a lágymányosi uj telephelyre, aholis végre méltó elhelyezést nyer.

A könyvtár épitése nagy gonddal történt. A Pecz Samu által tervezett épület kiállta az idők próbáját. 1909-től - átadásától kezdve - mind a mai napig ellátja funkcióját, a többszörös igénybevétel ellenére. A könyvtárépület hármas tagozódásu: egyik szárnya a nagyolvasóterem, másik a raktár, a harmadik pedig a könyvtári feldolgozás és az igazgatás helyéül szolgál. Ami történeti szempontból a legdöntőbb, az tulajdonképpen az, hogy Pecz Samu eredeti terve, a 12 szintes raktári szárny, a beruházási keretek elégtelensége miatt már kezdetben sem valósulhatott meg (9).

A könyvtár állományát jelentősen növelték a beszerzésre forditható kielégitő vásárlási keretek mellett a hagyatékok. Ezek közül is kiemelkedett az 1911-ben elhunyt kereskedelemügyi miniszter, Hieronymi Károly 10 061 kötetből álló könyvgyüjteménye.

Rados Gusztáv rektori müködésének ideje alatt, 1911 szeptemberétől 1914 szeptemberéig Tötössy Béla, az ábrázoló geometria tanára látja el a könyvtár vezetését. Ez idő tájt a könyvtár személyzete: egy könyvtárőr, egy könyvtártiszt és egy altiszt. Ez a későbbiekben egy könyvtártiszttel gyarapszik csupán. Ez a személyzet nem elegendő a könyvtári munka ellátására, ezért 1912-től évi 3500 korona áll rendelkezésre, napidijasok részére.

A Központi Könyvtár mellett az egyetem tanszékein is alakulnak könyvtárak, értékes állománnyal és szeparációs törekvésekkel. Ha a könyvtári centralizációt akkor érvényesitik, ma kevesebb gonddal küzdenénk.

Az első világháboru visszaveti a könyvtár fejlődését. Kevés a nemzetközi kapcsolat, visszaesik a könyvkiadás is, nehézkes a posta müködése. A háboru után elértéktelenedik a pénz. Századunk 30-as éveinek gazdasági válsága szintén fékezően hatott a könyvtár fejlődésére. A csökkenő dotációk nem tették lehetővé a könyvtári személyzet bővitését sem.

Rados több mint három évtizedes könyvtárigazgatói müködése alatt a Müegyetemi Könyvtár mégis a legnagyobb hazai müszaki könyvgyüjteménnyé vált. Az állomány nagysága az 1932/33-as tanévben: 54 112 mü 119 660 kötetben, 1261 féle folyóirat 33 431 kötetben, összesen 154 097 kötet (10). Az állomány sok, különlegesen értékes müvet tartalmazott. Ezeket különböző kiállitásainkon láthatja az olvasóközönség. Állandó feladatunknak tekintjük, hogy régi állományunkból a kiállitások mellett válogatást adjunk a sajtóban (11).

A Tanácsköztársaság rövid időszaka alatt válik nyilvánossá a Müegyetemi Könyvtár. A könyvtárhasználati szabályzatot sokszorositani - sajnos - már nem lehetett. Szellemét csak néhány évtized mulva, a felszabadulás után sikerült átültetni a gyakorlatba.

Az egyetem és a könyvtár életében is jelentős változásokat hoz az 1934-es esztendő. Több intézmény összevonása révén ekkor alakul meg a József Nádor Müszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Az uj, hatalmas intézmény nem segiti a müszaki felsőoktatás fejlődését.

A könyvtár vezetésével 1933. október 31-től Radó Aurélt bizzák meg. Müködése kezdetétől sok nehézséggel kell megküzdenie. Az egyetem vezetése a könyvtárak szétforgácsoltságát tovább erősitette, nem kis összegeket biztositva az együttmüködés nélküli könyvtáraknak a duplumok, könyvek és folyóiratok beszerzésére.

A Müegyetemi Könyvtár szakrendszere 1937-ben megváltozik, bevezetik az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) rendszerét, s megkezdik a nemzetközi méretü katalóguscédulák stenciles előállitását. - Az állomány az 1942/43-as tanévben már 173 861 kötet, melyből 39 178 kötet folyóirat. A könyvtár személyzete ekkor 19 fő volt.

Nem sokkal ezután a II. világháboru pusztitásai elérik a Müegyetemet és könyvtárát. Nagy károk keletkeznek. Laboratóriumok mennek tönkre, s a Központi Könyvtár nagyolvasótermének berendezése is megsemmisül. Raksányi Dezsőnek az olvasótermet diszitő freskója szintén áldozatul esik az esztelenségnek. A teljes háborus kár 8000 kötet, az állomány 5-6 százaléka (12).

A KÖNYVTÁR A FELSZABADULÁS UTÁN

AZ ELSŐ ÉVTIZED

A felszabadulás utáni időszakot a könyvtár történetében is méltán lehet hősi korszaknak nevezni. A könyvtár akkori dolgozói az ablaktalan helyiségekből hordták ki a törmeléket s dacolva az időjárással, megmentették az állományt a további pusztulástól, előkészitették a könyvtár megnyitását (13). Radó Aurélt 1947-ben áthelyezik, s Herepey Árpád lesz a könyvtár igazgatója. Három évig látja el feladatát.

Az ujjáépités, majd a népi demokratikus államrend kiépitése s ennek célkitüzései: a szocialista iparositás megteremtése, a kulturális forradalom, később pedig a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a honvédelmi érdekek egyre nagyobb számban igényelték a mérnököket. Egyetemünk szerepe tehát megnőtt, s ezzel együttjárt a könyvtári tevékenység átalakulása is. Gyorsan változtak a nagyságrendek. Az 1952/53-as tanévben már 7363 nappali, 4966 esti és 581 levelező hallgató tanult az egyetemen, összesen 12 910 volt a hallgatók száma. Az egyetem szervezetéből kivált a mezőgazdasági és állatorvosi, valamint a közgazdaságtudományi

kar, s igy homogénebb lett az egyetem profilja. 1952-ben különválik ugyan az Epitőipari Müszaki Egyetem, de a két egyetemet egyazon központi könyvtár szolgálja ki.

Herepey igazgató 1951-ben betöltötte a nyugdijkorhatárt és Kondor Imre lett a könyvtár igazgatója. Megindult a könyvtár nagyüzemmé válása, kialakult az osztályokra tagolt szervezet. A személyzet létszáma is egyre növekedett, különösen nagy volt a létszámfejlesztés 1953-ban (20 fő) (14).

A korábbi, szakok szerinti raktározásról a negyedmilliós kötetnagyság elérésekor korszerübb formára kellett áttérni. Ez pedig az ugrószámos numerus kurrens rendszere, melyet ma is alkalmazunk. A könyvtári feladatok korszerübb ellátásához a feltáró apparátust is ki kellett épiteni. Az állomány egyes részeiről kötetkatalógusok álltak rendelkezésre, sok volt azonban a változás. Az egész könyvállományra kiterjedő rekatalogizálási munka 1951-ben indult meg. Néhány év alatt feldolgozásra került a teljes könyvállomány, s korszerü cédulakatalógus tájékoztatta az olvasókat.

A Központi Könyvtár korán felismerte politikai és kulturális nevelő funkcióit. Az ilyen célu állományrészek erőteljes gyarapitásán kivül ezt bizonyitja az a tény is, hogy 1953 januárjában 3000 kötetes szépirodalmi szabadpolcot létesitett (15), és mintegy 15 000 kötetes letéti állománnyal járult hozzá a kollégiumi könyvtárak kialakitásához.

A könyvtári állomány elhelyezésének nehézségei az ötvenes évek elején még nem jelentkeztek. Az állomány és az állományhasználat gyors növekedése azonban jelezte, hogy a Központi Könyvtár fejlesztése megoldásra vár (16). Ma már tudjuk, hogy ez volt az az egyetlen időszak, amikor a könyvtár fejlesztése megoldható lett volna. Tegyük azonban hozzá: nem voltak könnyü helyzetben a könyvtár vezetői. Nehézséget okozott először az, hogy az Epitőipari Müszaki Egyetem számára a vásárváros néven ismert lágymányosi területen jelöltek ki telephelyet, s itt önálló könyvtárépületet is terveztek (17). Később a Győri Müszaki Egyetem létesitéséről jelent meg kormányhatározat. Ezek az intézkedések bizonyos perspektivát nyujtottak a könyvtár számára.

A hallgatói létszám gyors felfutása után előtérbe került az oktatás minőségi fejlesztése, a kutatómunka megjavitása. Az ipar fejlődésével egyre nagyobb mértékü az egyetemi tanszékek ipari kutatási tevékenysége is. Ezek a változások egyre fokozódó igényeket jelentenek a Központi Könyvtárnak. Nem lehetett feltáratlanul hagyni a mintegy 100 tanszéki (intézeti) könyvtárban lévő értékes könyv- és folyóiratállományt. A tanszéki könyvtárak és a Központi Könyvtár uj szerzeményei 1955-től kezdve egyaránt központi feldolgozásra kerültek. De párhuzamosan nagy erővel folyt a régi tanszéki könyvállomány feldolgozása is. 1961-ig a tanszékek teljes feldolgozott könyvanyaga mintegy 210 000 mü volt. A nagyjelentőségü könyvtárügyi jogszabályok alapján megalakulnak a könyvtárhálózatok, a Müegyetemi Könyvtár a müszaki felsőoktatási könyvtárhálózat központja lesz.

A könyvtár vezetése helyesen ismerte fel a kiadványpolitika jelentőségét. Három sorozatot inditott: Müszaki Tudománytörténeti Kiadványok, Tudományos Müszaki Bibliográfiák, valamint Módszertani Kiadványok cimmel. E sorozatok egyes köteteiben öltött testet a Müegyetemi Könyvtár dolgozóinak szellemi tevékenysége, a régihez képest már szélesebb profilu könyvtári munkában.

A könyvtárhasználat megnőtt. Az 1955-ös évben már 223 439 kötetet olvastak és kölcsönöztek a Müegyetemi Könyvtárból. Egyre több a külső igénylő: a gyárak, tervezőirodák mérnökei, kutatói találják meg a könyvtárban a munkájukhoz szükséges szakirodalmat.

Az ellenforradalom károkat okoz a könyvtárnak is. Most nem sérül meg a könyvtár, a károk abból keletkeznek, hogy a disszidenseknél kintlévő könyvek és folyóiratok jelentős része visszaszerezhetetlenné válik.

KÖZELMULT ÉS JELEN

A könyvtár igazgatásával 1957 decemberében Ladányi Antalt, a könyvtár egyik legrégibb munkatársát bizzák meg, majd 1958-ban igazgatóvá nevezik ki.

Nagyszabásu tervek készülnek az egyetem fejlesztésére. Figyelembe veszik a Központi Könyvtár igényeit is. Ez szükségszerü, hiszen a Müegyetemi Könyvtár évente 10-15 000 kötet könyvvel,

több mint 3000 kötet folyóirattal gyarapodik, s már kezdenek érezhetővé válni az állomány tárolásának nehézségei, kevés az olvasótermi férőhely, és a könyvtár dolgozóinak elhelyezésére a könyvtárépület szüknek bizonyul. A kinevezett dolgozók száma 1963-ban 72 fő, akiknek munkáját 10-15 részfoglalkozásu munkatárs segiti. Ladányi Antal igazgató 1963. augusztus 31-én 40 évi szolgálat után nyugállományba vonul, de részfoglalkozásban mindmáig munkatársa a könyvtárnak. 1963. szeptember 1-i hatállyal e sorok iróját nevezik ki igazgatónak.

Növekednek a könyvtárral szemben az elvárások. A két egyetem oktatói kézzelfoghatóbban akarják észlelni a könyvtár tevékenységét és hatását. A könyvtár vezető munkatársai bevezető előadásokat tartanak az egyetem I. évfolyamos hallgatóinak, s 1964 óta minden diák megkapja a könyvtár nyomtatott tájékoztatóját (18). Törvényszerü volt, hogy a népes olvasótábor nyilatkozhassék igényeiről. A közel 1000 kitöltött kérdőiv feldolgozása hosszabb időt vett igénybe és számtalan intézkedést követelt. Az elemzéseket tartalmazó publikációk (19) a hazai könyvtárügyben nemcsak a tényanyag, hanem a módszerek és a reagálások tekintetében is érdeklődést keltettek.

A könyvtár vezetőségének energiáját nagy részben nemcsak a jelen problémáinak megoldására, hanem a jövőre kellett összpontositania. 1963. decemberében készült el a Müegyetemi Könyvtár 20 éves fejlesztési terve. A könyvtárfejlesztés fáziskésését azonban már nem lehet behozni. A könyvtári üzemek gépparkja elavult, sürgős korszerüsitésre volt szükség. 1964-1965-ben került sor a könyvkötészet gépeinek cseréjére, uj xeroxgépek üzembeállitására; 1967-ben uj Adréma-gépek, 1969-ben pedig egy automata xeroxgép és mikrofilm felvevőberendezés járultak hozzá a könyvtári üzemek korszerüsitéséhez.

Az állomány elhelyezésének nehézségei a fölös és elavult müvek nagyarányu kivonását tették szükségessé. Ez a munka különösen akkor vált intenzivvé, amikor 1967-ben a két egyetem ismét egyesült, s ténnyé vált, hogy a Müegyetemi Könyvtárnak a 6 kar könyvtári ellátásáról kell gondoskodni s az állománynak kis része sem kerül Győrbe. A jubileumot megelőző évtizedben az állományból kivonásra került közel 100 000 kötet. A felszabaduló raktári férőhelyre uj, modern szakirodalmi forrásanyag került. Az állomány, az egyetem profiljának és a gyüjtőköri elhatározásnak megfelelően - homogénabb, mint korábban volt.

A müszaki felsőoktatásban a 60-as évek elején a harmadik oktatási reform megvalósitásán fáradoztak. A Müegyetemi Könyvtár a nemzetközi oktatáspolitikai s módszertani tapasztalatok megismertetése érdekében, dokumentációs szolgáltatásként meginditja a Felsőoktatási Szakirodalmi Tájékoztatót, valamint az Európai müszaki egyetemek és főiskolák szakositási rendje c. kiadványsorozatot. További kötetek jelennek meg a három korábbi kiadványfajta sorában is. A tudományos munka segitéséhez létre kellett hozni a tájékoztatási apparátust. A csirájában már 1952-ben meglévő tájékoztatási részleg osztállyá szerveződik, s a karok profilja szerinti mérnökök végzik (az egyetemi vezetés és kutatás egyre magasabb szinvonalu igényei alapján) a tájékoztatási tevékenységet. A tudományos munkához az utolsó évtizedben a könyvtár több mint 330 szakbibliográfiát készitett. Egymás után jelennek meg a szakirodalomkutatás segédkönyvei, majd ezek alapján megindul a mérnökhallgatók szakirodalmi oktatása, amit 1966-ban miniszteri utasitás is elrendel.

A harmadik ötéves tervben visszaesik a könyvtár könyvbeszerzése, az egyetemre párhuzamosan több helyre járó folyóiratok közü az utóbbi években több mint 900-at mondunk le. A szakirodalom nagymértékü és világméretü drágulását és az információs anyagok számszerü növekedését a költségvetés nem tudja nyomon követni, bár egyetemünk évente már 11 millió forintot fordit könyvek és folyóiratok beszerzésére. Az olvasóforgalom adatai azonban továbbra is kedvező képet mutatnak. A beiratkozott olvasók száma évente 10-11 000, a használt kötetek száma pedig 1971-ben 273 414 volt. A könyvtár nemzetközi kiadványcsere-tevékenysége is jelentős. Jelenleg 72 ország 900 intézményével vagyunk aktiv cserekapcsolatban.

A Müegyetemi Könyvtár dolgozóinak száma 1973-ban 94 fő, de a részfoglalkozásu munkatársakkal együtt meghaladja a 120 főt. A régi épületben nagy a zsufoltság.

Áttekintve a Müegyetemi Könyvtár 125 évét, megállapithatjuk, hogy az intézmény hasznosan segitette az egyetem és az ipar munkáját, s országosan is számottevő értékü gyüjteménnyel rendelkezik.

Valljuk, hogy a jó könyvtári tevékenység mindenekelőtt az emberek szeretetén, a segiteni akaráson alapul. A könyvtár minden dolgozójának fáradhatatlanul kell dolgoznia, hogy méltó lehessen

a nagymultu intézmény hagyományaihoz, érdemes elődeink tevékenységéhez. Az ünnep pillanataiban igérjük: tőlünk telhetően mindent megteszünk, hogy a szocialista társadalom felépitése érdekében tevékenykedők munkája minél sikeresebb legyen. Szeretnénk, ha egyetemünk ma is büszke lenne könyvtárára!

JEGYZETEK

1. A kereskedelmi és azzal kapcsolatban lévő tárgyak iránt kiküldött kerületi választmánynak jelentése 1843. I-VII. Pozsony, 1843. III. A Központi Müegyetemről, Vállas Antal munkája.

2. Móra László: A Müegyetemi Könyvtár története. 1848-1948. Bp. 1971. 226 p. (Müszaki Tudománytörténeti Kiadványok 22. sz.) 12-13. p.

3. Móra László: i. m. 14. p.

4. Móra László: i. m. 26. p.

5. Móra László: i. m. 33. p.

6. Beszédek, melyek a József-müegyetem negyedszázados jubileuma és önkormányzata életbeléptetése ünnepén tartattak. Buda, Egyet. ny. 1872. 36-37. p.

7. Móra László: i. m. 53. p.

8. Móra László: i. m. 67. és 68. p.

9. Kéki Béla: Egyetemi könyvtárak épitése Magyarországon századunk első évtizedében. = A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei. 1. Bp., Tankönyvkiadó, 1967. 247-267. p.

10. Móra László: i. m. 115. p.

11. Verbóczi Gyuláné: Arithmetica vagy számvetésnek mestersége. (Tallózás a régi és ritka könyvek gyüjteményében.) = Müszaki Egyetemi Könyvtáros, Bp. 4. évf. 1967. 1. sz. 23-27. p.

12. Dr. Herepey Árpád igazgató jelentése 1948. márciusában (Közp. Könyvt. irattára 80/1948. sz.) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számára.

13. Végh Ferenc: Akkor, 1944-45-ben. (Dokumentumok, emlékek, emlékezések.) = Müszaki Egyetemi Könyvtáros, 7. évf. 1970. 1. sz. 2-6. p.

14. Héberger Károly: A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának 25 éves fejlődése. = Müszaki Egyetemi Könyvtáros, 7. évf. 1970. 1. sz. 7-14. p.

15. A szabadpolcos rendszer kezdeményezője Kéki Béla volt.

16. Héberger Károly: Könyvtárunk épületbővitési terveinek variánsai. = A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei. 2. 1971. Bp. 1972. 197-216. p.

17. Keszei Pál: A Budapesti Müszaki Egyetem településtörténete. Bp. 1971. Házi soksz. 86. p.

18. Kéki Béla: Tájékoztató a Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtáráról. Bp. Tankönyvkiadó, 1964. 16. p.

19. Végh Ferenc: A budapesti müegyetemi hallgatók és a könyvtárak. Egy kérdőives felmérés eredményeiből. = Könyvtári Figyelő, Bp. 11. évf. 1965. 341-348. p., továbbá Végh Ferenc: Könyv - könyvtár - olvasó. Egy kérdőives olvasóelemzés tanulságai. = A Budapesti Müszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei. 1. 1967. Bp. Tankönyvkiadó, 166-199. p.

A hálózatfejlesztési tevékenység az AGROINFORM-ban

GÁL Andorné

A hazai élelmiszergazdasági tudományos és szakkönyvtárak feladata a szocialista mezőgazdaság és élelmiszeripar szolgálata, e népgazdasági ágak fejlődésének sajátos eszközökkel való elősegitése. A hálózat célja, hogy egységbe foglalja, céltudatosan és tervszerüen irányitsa e törekvéseket.

Az AGROINFORM keretén belül müködő Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár (a továbbiakban OMgK) 1956 óta mezőgazdasági és erdészeti, 1971 óta az egységes élelmiszergazdasági könyvtári hálózat központja. A Könyvtári Törvény megjelenése óta az intézmény hálózati-módszertani tevékenysége számos változáson ment keresztül: a munka tartalmát és irányát mindig az adott időszak igényei határozták meg.

A HÁLÓZATI-MÓDSZERTANI MUNKA FEJLŐDÉSE

A hálózati-módszertani munka fejlődése kialakulásától napjainkig 4 szakaszra osztható:

a) a hálózati tevékenység megkezdése, majd szervezetté tétele (1956-1962) (1);
b) a hálózati együttmüködés megszilárdulása, az alapvető munkamódszerek kialakitása és rendszeresitése (1962-1967) (2);
c) a hagyományos hálózati tevékenység korszerüsitésére irányuló kezdeményezések és az első eredmények (1967-1971);
d) a könyvtári hálózat tájékoztatási hálózattá szervezésének kezdeményezése (1971-) (3).

A HÁLÓZAT ÖSSZETÉTELE

A hálózati tagkönyvtárak összetétele és száma többször változott. A Könyvtári Törvény a mezőgazdasági és erdészeti könyvtári hálózatba sorolta az agrárfelsőoktatási központi és tanszéki könyvtárak, a mezőgazdasági kutatóintézetek és országos szervek, valamint a mezőgazdasági termelőüzemek könyvtárait (4). E kategória - az eltelt időszak tanusága szerint - időszerütlenül került a tudományos és szakkönyvtári hálózatba. Bár az OMgK és más szervek, igy pl. a közmüvelődési könyvtári hálózat, többször átgondolva a teendőket, számos eszközzel és különféle módon törekedtek arra, hogy elősegitsék az üzemi könyvtárak létrehozását, az eredmény csekély. Ennek oka elsősorban a mezőgazdaság sajátosságaiban, a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődési ütemében van.

Az 1962-ben alakult 20 felsőfoku mezőgazdasági technikum könyvtárát még abban az esztendőben bekapcsoltuk a hálózatba.

A mezőgazdasági és erdészeti középiskolák és szakmunkásképző intézmények könyvtáraival 1969 óta foglalkozunk (5).

Az élelmiszeripari hálózatot az OMKDK-val kötött egyezmény értelmében 1970 óta gondozzuk (6).

Sok szervezeti változás történt időközben a felsorolt intézménytipusokon belül is, pl. a felsőfoku technikumok egy része főiskolává, főiskolai karrá, középfoku technikummá stb. szerveződött.

A hálózati tagkönyvtárak száma 1972 végén: 252. Megoszlásuk: mezőgazdasági és élelmiszeripari felsőoktatási könyvtár: 20, mezőgazdasági és élelmiszeripari kutatóintézet és országos szerv könyvtára: 45, élelmiszeripari vállalati könyvtár: 90, mezőgazdasági és élelmiszeripari középfoku oktatási intézmény könyvtára: 97.

A HÁLÓZATI-MÓDSZERTANI MUNKA TARTALMA

Ismeretes, hogy a lenini hálózati elv az egyes hazai könyvtári hálózatokon belül is különféleképpen valósult meg. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1964-ben kezdeményezte a hálózati-módszertani munka elvi körülhatárolását, és közzétette

a témában tartott konferencia anyagát, amely a tartalmi értelmezés és a gyakorlati megvalósitás nagy különbségeit tükrözte (7). Az AGROINFORM 1969-ben a hálózati központi és az országos szakkönyvtári funkciót, annak eszközeit és szervezetét a következőkben körvonalazta:

Hálózati központi (hatósági szakigazgatási) funkció: a könyvtárhálózat irányitása, a szakkönyvtárak müködésének tofábbfejlesztése alapvető funkciók ellátása érdekében. Ezért az OMgK:

- megszervezi a központi feladatok és célkitüzések megismertetését;
- elősegiti megvalósulásukat;
- ellenőrzi a megvalósulást (segitő szándékkal);
- beszámoltat és beszámol a MÉM-nek és az MM-nek a célkitüzések megvalósulásáról;
- gondoskodik az uj eljárások és haladó módszerek elterjesztéséről;
- részt vesz a könyvtári szakirányitás szabályozásában.

Eszközök: a) kiadványok: Mezőgazdasági Könyvtárosok Tájékoztatója, tanfolyami jegyzetek (alap- és középfoku); b) egyéb: módszertani látogatások, tapasztalatcserék, módszertani levelek, hálózati értekezletek, egyéb szakmai konferenciák, tanfolyamok (alsó és középfoku könyvtári szaktanfolyam), jelentések, statisztikai adatszolgáltatás, terv összesitése, véleményezése, felterjesztés, stb.

Az OMgK a mezőgazdaság országos jellegü tudományos szakkönyvtára, ennek keretében gondoskodik a mezőgazdasági szakirodalom gyüjtéséről, a gyüjtőköri koordináció szervezéséről, a beérkezett és feldolgozott anyag könyvtári eszközökkel való feltárásáról, hálózati könyv- és periodikumgyarapodási jegyzék kiadásáról, a szakirodalom rendelkezésre bocsátásáról (pl. kölcsönzés, másolás utján).

E meghatározás ma is érvényes, bár mind a hálózatban, mind az AGROINFORM-ban végbement szervezeti és egyéb változások számos problémát vetnek fel. A legfontosabbak egyike, hogy a müvelődésügyi miniszter 1968-ban kiadott gyüjtőköri utasitásának 1972-ben megjelent kiegészitése értelmében az Agrártudományi Egyetem (Gödöllő), a Kertészeti, valamint az Erdészeti és Fa-

ipari Egyetem Könyvtára egyes szakterületek irodalmának gyüjtésében országos szakkönyvtári feladatot kapott. Ez felveti azt a kérdést, mi a hálózati központi funkció és az országos szakkönyvtári feladatkör kapcsolata?

Az agrárkönyvtárak együttmüködése hazánkban sajátosan alakult. Mig a müszaki könyvtárak ágazatonként külön hálózatba szerveződtek, az ilyen és más egyetemi könyvtárak is saját tanszéki könyvtáraik hálózati központjaként müködnek, - az élelmiszergazdasági hálózat tulságosan centralizált. Ez különösen a jelenlegi fejlődési szakaszban jelent ellentmondást, amikor minden területen megnövekedett a helyi önállóság. Sajátos probléma az is, hogy mig korábban a mezőgazdasági és erdészeti könyvtári hálózat egyetlen főfelügyeleti szervhez tartozott, napjainkban ezek száma is igen megnőtt. Indokolt az ésszerü decentralizálás feltételeinek vizsgálata.

Felmerülhet olyan igény, hogy a gyüjtőköri szempontból országos feladatot kapott könyvtárak fokozatosan teremtsék meg a hálózati központi feladatok ellátásának alapjait, s mint egyetemi központi könyvtárak, elsősorban saját tanszéki könyvtáraiknak, valamint a szakterület más jellegü (például kutatóintézeti) könyvtárainak központjává váljanak. Ezt az együttmüködést a közös szakmai profil alapozza meg.

A tájegységi szakcentrumok az élelmiszergazdasági kormányzat kezdeményezésére 1-2 éve jöttek létre. Igy például a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem hét, korábban önálló intézményt tömörit magában. Az egyesitett intézmények könyvtárai között az együttmüködés egészen sajátos, e helyzetre jellemző uj problémákat vet fel, amelyek megoldása önálló hálózat keretében is elképzelhető. Hasonló a helyzet a Tiszántulon is, ahol a Debreceni Agrártudományi Egyetem válhat ilyen központtá. Ez esetben az együttmüködés alapja a tájegységen belül létrehozott közös szervezet.

A gyüjtőköri munkamegosztás összekapcsolható a szakirodalomfeltárásban való együttmüködéssel is. A decentralizálás az OMgK számára a központi feladatokra való jobb összpontositást eredményezheti. Két szempontot kell azonban egy uj hálózati szervezet létrehozásának tervezésekor figyelembe venni: a felesleges átfedéseket el kell kerülni és meg kell őrizni a korábbi együttmüködés eredményeit.

NÉHÁNY EREDMÉNY

Az AGROINFORM és hálózatának együttmüködése az elmult másfél évtizedben több területen eredményesen fejlődött. A hálózati könyvtárakból egységes, jó kollektiva lett. A hálózati központ az egész hálózat érdekeit igyekszik képviselni; megmutatkozik ez a könyvtárakat érintő rendelettervezetek véleményezésekor, vagy külföldi informatikai szimpoziumon való részvétel szervezésekor, de abban is, hogy például az intézeti jubileumi rendezvényeinken ott láthatjuk a hálózati könyvtárak munkatársait is a velünk ünneplők, a kitüntetettek sorában (8).

Az OMgK hálózati központi feladatkörét kezdettől módszertani-tanácsadó, valamint koordináló-szervező tevékenységnek fogta fel. A tanácsadó, instruktiv feladatok helyét mindinkább a szervezés és a koordinálás foglalja el. Igy például 1971-ben létrejött a Mezőgazdasági és Állatorvosi Szakozó Munkacsoport, amely tevékenységi körét 1972-ben kiterjesztette a feldolgozás munkaterületére is. Itt élő tapasztalatcsere alakul ki a résztvevő könyvtárak között, hatékonyabbá tehető a központi cimjegyzékek szerkesztése stb. Elképzelhető más állandó vagy ideiglenes konzultativ munkacsoportok létrehozása is.

A hálózat könyvtárainak elmult másfél évtizedes fejlődése - ugy vélem - külön téma. A 252 hálózati egység dolgozóinak a létszáma 1971-ben 380 fő; az összállomány több mint 1,6 millió kötet; az állománygyarapitási keret 12 millió forinton felül; a gyarapodás több mint 141 000 kötet, a kölcsönzők száma negyedmillió, a kölcsönzött egységeké félmillió volt.

A könyvtárak jelentései alapján készitett helyzetelemzések a könyvtárakat fenntartó intézmények és a felügyeleti szervek számára jelentenek tájékozódási lehetőséget a problémákról és az egész hálózat fejlettségéről (9). Az összegezett és általánositott problémák megoldására tett speciális javaslatok is hozzájárultak a könyvtárak müködési feltételeinek javitásához, ezzel munkájuk előmozditásához (10).

Uj vonása a hálózati együttmüködésnek, hogy már harmadik éve a Mezőgazdasági Könyvhónap alkalmából az üzemi kézikönyvtárak létesitésére, támogatására, az olvasási kultura növelésére sikeres szakirodalomterjesztési versenyeket szervezünk.

Állandó és élő kapcsolatot tart fenn a hálózattal a hálózati központ a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatóján keresztül. Jól beváltak a hagyományos hálózati értekezletek is. Örömmel fogadták a résztvevők az 1971-72-ben első izben megrendezett tájékoztatásgépesitési előadássorozatunkat, amelyet tovább folytatunk. Több százan végezték el eddig az alapfoku tanfolyamot, és csaknem minden évben indul mezőgazdasági tagozat az OMKDK-val közös középfoku könyvtárosképző szaktanfolyamon.

A nemzetközi együttmüködés révén feltáruló lehetőségeket is felhasználjuk a hálózat támogatására.

A HÁLÓZATI MUNKA NÉHÁNY HIÁNYOSSÁGA

Az eredményeken kivül számon tartjuk a megoldatlan problémákat is. A hálózati központ nem végez központi feldolgozást, katalóguskartonokkal nem látja el a könyvtárakat, ennek megoldását nem is tervezi. A hálózati könyvtárosok számára a közelmultig csupán belföldi tapasztalatcserére biztositottunk lehetőséget, külföldi tanulmányuti programokat csak 1972 őszén szerveztünk először. A tájékoztatásgépesitési kisérletek lassan haladnak, ezek hasznositása még várat magára. Az anyagi és egyéb müködési feltételek biztositásának elősegitése nem eléggé hatékony az egyes hálózati kategóriák esetében. Nem sikerült megoldani például a volt élelmiszeripari alközpont ágazati központi könyvtárai többségének megerősitését azzal a céllal, hogy ezek összefogják ágazatuk üzemi könyvtárait. Természetesen ezen a téren is vannak kedvező kivételek, mint például a husipari ágazat, amely példaszerüen törekszik feladatainak ellátására. Egyelőre nem járt eredménnyel az a kezdeményezésünk sem, hogy az iskolai könyvtárak kezelőinek (számukra pedig felügyeletük kötelezővé tette az alapfoku könyvtárosi tanfolyam elvégzését) tiszteletdijat biztositsanak. Egyenetlenek a könyvtári szükségletekre biztositott anyagi keretek is. A raktározási gondok enyhitésére központi tárolóraktár épitését kellene szorgalmazni, eddig azonban ez nem történt meg. Több kezdeményező erőre van szükség a gyüjtőköri együttmüködési feladatok megoldása terén.

Hogy elvi és gyakorlati problémák megoldatlanok maradtak, annak okai nagy vonalakban a következők:

a) a hálózati központ még nem készült fel egyes feladatok megoldására,
b) nem megoldható vagy már nem időszerü a feladat,
c) a hálózati központ és a tagkönyvtárak kezdeményezése nem érte el célját a felügyeleti, illetve a fenntartó szerveknél,
d) a hálózati-módszertani feladatok rohamos növekedésével nem járt együtt a módszertani apparátus növekedése.

A HÁLÓZATFEJLESZTÉS KÖZÉPTÁVU TERVE

A hálózati-módszertani munka továbbfejlesztését szolgálja a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia ajánlásainak végrehajtására kidolgozott intézkedési terv. E terv két fő fejezetet tartalmaz:

1. Az AGROINFORM belső apparátusának fejlesztése;
2. A mezőgazdasági szakkönyvtári hálózat korszerüsitése és fejlesztése.

Az egyes feladatokat lépcsőzetesen, ill. szakaszosan valósitjuk meg. Igy tehát a belső apparátus továbbfejlesztésének első célkitüzése 3 feladatkört tartalmaz:

1. Felkészülés a könyvtári hálózatnak információs hálózattá szervezésére.
2. Felmérések az információigényekről, az olvasási és információszerzési szokásokról, a szolgáltatások fogadtatásáról, birálatáról. Az információellátás munkamegosztási problémáinak tanulmányozása.
3. Munkatársaink részvételének biztositása - az uj feladatok ellátása érdekében - az egyéni és szervezett továbbképzésben.

E három feladatot két szakaszban hajtjuk végre:

E l s ő s z a k a s z : (1971-1973)

- A tájékoztatási tevékenység regisztrálása,
- a hatósági feladatkör ellátása,
- hálózatszervezési, tervezési, irányitási anyagok kidolgozása az illetékes vezető szervek számára,

- irányelvek, utasitástervezetek kidolgozása, ill. véleményezése döntés előkészitéséhez.

Második szakasz: (1973-1975)

- A tájékoztatási tevékenység koordinálása,
- koordináció és kooperáció a felsőoktatásban, a kutatóintézetekben, az operativ irányitás különféle szerveinél,
- vertikális kooperáció létrehozása, dokumentumok gyüjtése a könyvtári szakterületek, valamint a tájékoztatási tevékenység terén,
- az élelmiszeripari gyüjtőköri elhatárolás és együttmüködés kialakitása az OMKDK-val közösen.

A belső apparátus továbbfejlesztésének második célkitüzése: a tájékoztatásgépesités terén folytatott kisérletek, ill. ezek eredményeinek beillesztése a hálózatfejlesztésbe ugyancsak két szakaszban kerül megvalósitásra:

Első szakasz: (1972-1973)

A tájékoztatási és a könyvtári munka gépesitési lehetőségének tanulmányozása az élelmiszergazdasági hálózatban.

Második szakasz: (1973-1976)

Gépesitési kisérletek megkezdése a hálózatban, összhangban az országos és nemzetközi eredményekkel, illetve az illető könyvtár fenntartó szervével.

A belső apparátus fejlesztésének harmadik célkitüzése: szaktanácsadó csoportok szervezése speciális kérdések megoldására, intézeti és külső szakemberek részvételével.

E célkitüzés kapcsán feladatunk a tájékoztatási rendszerek és módszerek ajánlása, valamint helyi kidolgozásában való részvétel, mégpedig

- felmérések alapján saját kezdeményezésre,
- egyedi igények jelentkezésekor,
- meglévő rendszerek birálata, szaktanácsadás.

A munka megkezdődött, kibontakozása 1973-ra várható.

A mezőgazdasági szakkönyvtári hálózat korszerüsitése és fejlesztése terén a legfontosabb célkitüzések

- a már szervezett hálózati keretben müködő szakkönyvtárak tevékenységének könyvtári-tájékoztatási tevékenységgé való fejlesztése,
- a könyvtári és tájékoztatási szakemberképzés és továbbképzés szervezésében való részvétel,
- a hálózati szervezet kialakitása, megerősitése, fejlesztésének elősegitése a középfoku oktatásban és az üzemi könyvtárak esetében.

A célkitüzés végrehajtásának első szakasza 1972-1974, ennek során kapcsolatokat kell létrehozni az illetékes szervekkel, valamint felméréseket és igényvizsgálatokat kell végezni.

A második szakaszban irányelvek kiadása szükséges és támogatni kell a kialakuló szervezetek müködését.

JEGYZETEK

1. TORDAYNÉ Páter Erzsébet: A mezőgazdasági könyvtári munka története. Bp. 1964, 183-208. p. (Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ Közleményei 7.)

2. (BERECZKY László): A módszertani szolgáltatások a tudományos és szakkönyvtári hálózatokban. (OSZK) Könyvtártudományi és Módszertani Központ. (Bp. 1966.) 177 p.

3. SZAKKÖNYVTÁRI és információs igények és ellátottság az élelmiszer- és erdőgazdaság területén. (Tézisek.) = Mezőgazdasági Könyvtárosok Tájékoztatója, 1970. 3. sz. 11-13. p.

4. GALLAI Ervin: A tudományos szakkönyvtár a mezőgazdaság szolgálatában. Bp. 1959. 92. p. (Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ Közleményei 2.)

5. KOMINKA Lászlóné: A mezőgazdasági szakközépiskolák könyvtárainak jelenlegi helyzete a megjelent MM Irányelvek tükrében. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója, 1972. 1-2. sz. 31-36. p.

6. BILLÉDI Ferencné: Az élelmiszeripari szakkönyvtári hálózat jelenlegi helyzete. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója. 1971. 1. sz. 12-18. p.

7. TUDOMÁNYOS és szakkönyvtárak Módszertani Tanácskozása, Budapest, 1964. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp. 1965, 85. p. (A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai 8.)

8. MEZŐGAZDASÁGI Könyvtárosok Tájékoztatója. Jubileumi különszám. Bp. 1969. 1-45. p.

9. VÖRÖS Györgyné: Eredmények és problémák a mezőgazdasági és élelmiszeripari felsőoktatási könyvtárakban. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója. 1972. 1-2. sz. 8-17. p.

10. BILLÉDI Ferencné: A mezőgazdasági és élelmiszeripari kutatóintézeti könyvtárak helyzete és problémái. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója, 1972. 3-4. sz. 1-10. p.

Műemlékkönyvtárak az Országos Széchenyi Könyvtár gondozásában

HARASZTHY Gyula

HARASZTHY Gyula és KOVÁCH Zoltán cikkével a Történeti értékű könyvtáraink c. sorozatot kívánjuk folytatni. A sorozatban eddig a következő szerzők munkáit közöltük: KISFALUDI Sándor, UJSZÁSZY Kálmán, B. NAGY Ernő.

A Nemzeti Könyvtár a második világháboru után három tekintélyes multu vidéki müemlékkönyvtár (Zirc, Keszthely, Gyöngyös) gondozását vette át. Nem volt egyszerü feladat ez: a háboru utáni évek első, szinte döntő erőfeszitése a megmentés volt. Csak ezután következhetett a megőrzés, majd a fejlesztés, a rekonstrukció és a széleskörü megismertetés problémáinak megoldása. Vezetők és munkatársak jól tudták, hogy a müemlékkönyvtár elsődleges hivatása a megőrzés, egy történetileg adott gyüjtemény csorbitatlan áthagyományozása a jövőre, természetesen a lehető legjobban kielégitve a korszerü igényeket is, beleillesztve a nagymultu könyvtárakat mai társadalmi s azon belül közmüvelődési strukturánkba.

Ezek a könyv- és könyvtártörténeti, müvelődéstörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségü vidéki tudományos könyvtárak méltók voltak arra, hogy szervezeti keretébe illessze őket az Országos Széchényi Könyvtár. Ez az intézkedés feltétlenül helyes és eredményes volt: többek között ennek köszönhető, hogy állományuk épségben megmaradt, szakszerü feldolgozásra került, megoldódtak a restaurálás legfontosabb problémái, épületeik felujitásra kerültek, kiállitásaik ezreket ismertettek meg értékeikkel, s általában régiójukban betölthették fontos müvelődési és tudományos feladataikat. Látogatottságukat, népszerüségüket nagy mértékben fokozta az is, hogy ezek a könyvtári gyüjtemények Magyarország turisztikai szempontból igen kedvelt központjaiban (Balaton, Bakony, Mátra) találhatók, s igy a kutatókon kivül a szép és értékes könyv, a müvelődési, épitészeti emlékek iránt érdeklődő belföldi és külföldi látogatók ezreit, tizezreit vonzották és vonzzák ma is. E városok szegényebbek lennének a müemlékkönyvtárak szinvonalas müködése nélkül.

Látogatók, érdeklődők vallják, hogy az ország és a szükebb táj jobb megismerése, a haza és a régió egyaránt hivja a könyvtárakba az olvasókat. A tudós és az otthoni rögre hajoló kutató örömmel keresi fel ezeket a gyüjteményeket: nem tulzás, ha azt állitjuk, hogy bárki fellelheti bennük azokat az értékes dokumentumokat, melyek nemcsak a pillanatnyi érdeklődést elégitik ki, de ujabb anyagot, inditékot nyujthatnak a további munka számára is.

Az Országos Széchényi Könyvtár ilyen szempontokból vezettetve vállalta a müemlékkönyvtárak megőrzését, gondozását és jövő fejlesztését is.

HELIKON KÖNYVTÁR, KESZTHELY

Keszthelyen, a volt Festetics-kastély déli szárnyában található hazánk egyetlen olyan főuri eredetü könyvtári gyüjteménye, amely eredeti őrzési helyén, egykoru berendezésében maradt fenn, s más könyvtárak állományával soha nem vegyitették összsze. Festetics György a könyvtárat a XVIII. század végén a "közhaszon" érdekében létesitette; faragott tölgyfából készült diszterme, empire berendezésével, korának legszebb épitészeti alkotásai közé emelte. A könyvtárnak nemcsak külső pompája jelentős, hanem gazdag könyvállománya is, melynek nagy részét maga Festetics György gyüjtötte. Az alapitó nemes elgondolása hamar feledésbe merült: a kezdetben nyilvános könyvtár használatát utódai fokról fokra korlátozták, annyira, hogy a két világháboru közti időben már tudományos kutatók is csak kivételesen kaptak engedélyt a könyvtár használatára. A döntő fordulat 1948 nyarán következett be, midőn az elhagyott hitbizományok államositásakor a könyvtárat az Országos Széchényi Könyvtár vette gondozásába: ekkor kapta a keszthelyi Helikon ünnepségek emlékére mai nevét s lett tizezrek, százezrek által látogatott könyvtári müemlék, a magyar és európai könyvtörténet értékes dokumentumainak immár mindenki számára hozzáférhető lelőhelye.

A Helikon Könyvtár mintegy nyolcvanezer kötetes állománya a felvilágosodás irodalmának szép gyüjteményét, a német, francia és angol klasszikusok teljes sorozatait tartalmazta. Különösen emlitésre méltó a mintegy 6000 kötetből álló Oeconomia-gyüjtemény. E szakcsoportban megközelitő teljességgel találhatók meg a mezőgazdaság-tudomány XVIII-XIX. századi német, francia és magyar kiadásu müvei. A mezőgazdasági szakirodalom gyüjtése hagyománnyá volt a Festetics-család könyvtárában: a neves külföldi közgazdászok müvei mellett, ott sorakoznak a hazai gazdasági szakirodalom uttörőinek (NAGYVÁTHY Jánosnak, PETHE Ferencnek, THESSEDIK Sámuelnek, BULLA Károlynak) munkái.

Jelentős forrásanyagot találhatnak a kutatók a Helikon Könyvtárban a helytörténeti adatok feltárásához is (a Geographia és a Hist. Hung. szakcsoportokban, a Margittay-féle hagyatékban). Ilyen történeti előzmények után jött létre a könyvtár 1960-ban

alapitott Balaton-gyüjteménye, mely a folyamatos gyarapitás révén ma már közel háromezer kötetet számlál. Igen gazdag e vidék szépirodalma is, különösen a Helikon-kör iróinak munkássága révén (BERZSENYI, KISFALUDY, DUKAI TAKÁCH Judit, P. TAKÁCS József, PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, vagy az őket megelőző CSOKONAI VITÉZ Mihály keszthelyi és csurgói szereplése). A Balaton-Héviz környéki településtörténet, kulturtörténet kutatói szinte minden idevágó jelentősebb nyomdai terméket fellelhetnek a Balatoni könyvtár könyv-, folyóirat- és analektagyüjteményében, beleértve a képes ábrázolásokat, fotó- és grafikai anyagokat is.

Sok fontos dokumentumot tanulmányozhatnak a zenetörténészek a könyvtár z e n e i gyüjteményében (Musica-szakcsoport). A több mint ezer mü többek között a korabeli Festetics-féle keszthelyi zeneiskola (1800-1837) kéziratos kottaanyagát, a zágrábi Galbjus János-féle értékes zenei hagyatékot, valamint a családdal rokon Stephania badeni nagyhercegnő zenei könyvtárát tartalmazza. Hires (főként olasz) operák, továbbá a barokk zeneirodalom remekei, végül a hazai romantikusok kiemelkedő alkotásai találhatók meg az anyagban, eredeti kiadásban vagy egykoru kéziratos másolatokban. Különösen kiemelkedő jelentőségü a keszthelyi születésü hires zeneszerző, GOLDMARK Károly hagyatéka.

Figyelemre méltó a Helikon Könyvtár egykoru jogi, politikai, genealógiai és heraldikai gyüjteménye is.

Értékes a könyvtár hirlap- és folyóiratgyüjteménye is; megtalálhatók benne a "Magyar Gazda: (1796-97) igen ritka évfolyamai, valamint a francia forradalom egyik legjelentősebb lapjának, a "Moniteur"-nek 32 évfolyama.

Az ismertetett tudományos (tudománytörténeti) szempontból lényeges müvek tanulmányozását több mint kétezer kötetnyi segédkönyvtár segiti elő.

REGULY ANTAL KÖNYVTÁR, ZIRC

A volt cisztercita apátság XVIII. századi, országszerte ismert müemlék épületében helyezkedik el hazánk egyik legszebb és legértékesebb müemlékkönyvtára, a REGULY Antal nevét viselő könyvtár, amit 1950-ben az Országos Könyvtári Központ, majd 1953-tól a Széchényi Könyvtár vett gondozásba.

Egykori tulajdonosa, a magyarországi ciszterci rend, ill. hivatalos nevén annak Zirc-Pilis-Pásztó-Szent Gotthárdi Apátsága. A könyvtár jelenlegi állományát az uj megalapitás idejének megfelelően, a XVIII. században kezdték gyüjteni (adataink szerint a zirci monostornak már a XIII. században volt könyvtára, de ez a török háboruk idején teljesen elpusztult); az bizonyos, hogy az 1733-ban elkészült uj épületnek már külön könyvtárszobája volt. 1847-1857 között készült el a méltán hires nagy könyvtárterem, ami ma is hirdeti az 1862-i londoni nemzetközi világkiállitáson diszoklevéllel jutalmazott WILDE Mihály iparmüvészeti remeklését.

A XIX. század egyébként is a könyvtár fejlődését meghatározó s abban jól tükröződő változásokat hozott Zirc és az egész régió életébe. A rendház önállóvá és magyarrá, a ciszterciek magyarországi központjává, a rend pedig tanitórenddé vált. Középiskoláik hatósugara szélesedett: Eger, Székesfehérvár, Pécs, Baja, Budapest az időbeli sorrend. Ez lehetővé és egyben szükségessé tette a könyvtár nagymértékü gyarapodását.

A mintegy ötvenezer kötet könyv, tizezer folyóiratkötet, többezer plakát és aprónyomtatvány fontos kutatási, ill. tudománytörténeti forrásanyag, egyben igen érdekes és értékes könyvtörténeti gyüjtemény is. Kéziratok, ősnyomtatványok, 1711 előtt megjelent régi magyar kiadványok, XVI. századi antiqua müvek, a későbbi századok fontos kiadványai, magyar editio princepsek is nevezetessé teszik a zirci könyvtárat. E történeti eredetü bibliotheka nemcsak teológiai és filozófiai, hanem jogtudományi, történelmi, nyelvészeti, irodalmi, néprajzi, müvészettörténeti és természettudományi, mindenekelőtt értékes botanikai müveket is szép számban tartalmaz. Külön ki kell emelni, hogy a magyar történelmi anyagot elsősorban FEJÉR György könyvtárának beolvadása gyarapitotta, ezzel együtt került az állományba a XVIII. század végének s a XIX. század elejének egy sor klasszikus magyar irodalmi alkotása is. A felsorolt kiadványokat természetesen megfelelő katalógusok tárják fel.

Az utóbbi években fontos teendői közé sorolta a könyvtár, hogy a volt Ciszterci Rend szerzőitől származó müveket és a rendre vonatkozó irodalmat - amennyiben nincsenek a könyvtár tulajdonában - a lehető teljességgel gyüjtse össze és tárja fel a kutatók számára.

Ez a gyüjtés, továbbá Zirc kiváló szülötte, REGULY Antal müveinek és a róla szóló irodalomnak beszerzése már átvezet a könyvtár egyik korszerü funkciójának gyakorlásához, a helytörténeti dokumentumok gyüjtéséhez és analitikus feltárásához. A feladat adott: a Bakonyra vonatkozó történelmi, irodalmi, nyelvészeti, néprajzi, földrajzi, geológiai stb. publikációk gyüjtése és a kutatókhoz való eljuttatása. Ez a "Bakonyiensia" könyvtári gyüjtés fontos, de komplex feladat is: sokoldalu együttmüködést kiván meg a régió egyéb könyvtáraival.

E tudományos, továbbá tájkönyvtári funkciói mellett - Keszthelyhez hasonlóan - közmüvelődési feladatokat is ellát a zirci könyvtár: müemléktermeit, kiállitásait ma már mintegy harmincötnegyvenezer belföldi és külföldi látogató keresi fel évente.

BAJZA JÓZSEF KÖNYVTÁR, GYÖNGYÖS

A gyöngyösi müemlékkönyvtár feladata és rendeltetése szintén kettős: egyrészt könyvmuzeum (könyvtári müemlék), másrészt gyüjteményének keretein belül tudományos könyvtár.

A gyöngyösi könyvtár hazánk egyetlen középkori - 1400 körül alapitott - kolostorkönyvtári müemléke, melynek története szorosan összefonódott a gyöngyösi ferences kolostor történetével. Az Országos Könyvtári Központ 1951-ben, az Országos Széchényi Könyvtár 1953-ban vette át gondozását. A tizenhatezer kötetből álló gyüjtemény igen nagy értékeket (három XV. századbeli kódexet, százkilencvennyolc ősnyomtatványt, száznyolcvankilenc RMK müvet) foglal magában. De ezeknél is jelentősebb a kilencszázkilenc kötetből álló antiqua-gyüjtemény, amely az olasz, német, francia és németalföldi nyomdászat termékeit tartalmazza, többnyire szép, egykoru kötésben. Nemcsak a XVI. századi katolikus vallásos irodalom müveit tartalmazza ez a gyüjtemény, hanem számos humanista könyvterméket is őriz (pl. ókori klasszikusok kommentált kiadásait, ERASMUS és MORUS müveit, PIETRO olasz nyelvü orvosi, gyógyszerészeti könyveit stb.).

A régi állomány értékét emeli, hogy igen sok könyvben régi magyar könyvgyüjtők (NÁDASDI Bálint, OLÁH Miklós, LÉPES Bálint, THURZÓ György és mások) tulajdonbejegyzései, továbbá olyan magyar és szlovák nyelvü bejegyzések találhatók, amelye-

ket e régi könyvekbe a nagyrészt jobbágyi sorból kikerült ferences barátok irtak be. Ezek a feljegyzések számos népi hiedelmet, babonát, gyógymódot, éneket örökitettek meg számunkra.

A tudományos kutatás szempontjából nem érdektelen arra is felhivni a figyelmet, hogy a könyvtár egykoru folyóiratokban is jelentékeny állománnyal rendelkezik: történelemtudományi, irodalmi, bölcseleti folyóiratok, régi magyar hirlapok (Magyar Kurir, Magyar Hirmondó, Pesti Hirlap, divatlapok stb.) igen szép számmal vannak - sajnos, nem mindig teljes sorozatokkal - a könyvtár állományában.

A kutatók számára bizonyára fontos az is, hogy a régi könyvek mellett különgyüjtemény őrzi a ferencesek történetére és működésére vonatkozó irodalmat: ez a funkció tulajdonképpen már átvezet a helytörténeti gyüjtés és feltárás területére.

A MÜEMLÉKKÖNYVTÁRAK FUNKCIÓI ÉS FELADATAI

Talán az eddigiekben sikerült érzékeltetnünk, hogy a Nemzeti Könyvtár szervezeti keretébe beillesztett müemlékkönyvtárak társadalmi, közmüvelődési és tudományos szerepe éppen e változás segitségével bontakozhatott ki, akár az állományvédelem, a tervszerü fejlesztés, a restaurálás, akár a müemléképületek és könyvtári termek, berendezések gondozása, sőt rekonstrukciója szempontjából értékeljük is az 1950 óta végbement fejlődést. Ennek legdöntőbb momentuma az volt, hogy a régebben exkluziv könyvtárak n y i l v á n o s jellegüvé, százezrek kincseivé váltak, s a könyv- és tudománytörténet igen szép és nevezetes hazai dokumentumaival ismertették meg látogatóikat.

Második funkciójuk a kutatás támogatása volt: gazdag, történeti eredetü könyv- és folyóiratanyagukkal, igen értékes segédkönyvtáraikkal városaik, tágabb régiójuk, nem egyszer az ország más területein dolgozó kutatók munkáját segitették elő, értékes állományukat az Országos Széchényi Könyvtár szakértőinek segitségével feltárták.

Harmadik alapvető feladatuk a régióhoz, a szükebb tájhoz kapcsolódott: a régebbi gyüjtést folytatva, egy-egy fontos táj vagy vidék dokumentumainak "alapkönyvtáraivá" váltak, beleértve az ezzel járó analitikus feltárás kötelezettségét is (Bakonyvidék, Balaton).

Nem hiszem, hogy a vázolt hármas főfunkció teljesitésében a jövő változást hozna: természetszerüen adódik ez a könyvtárak multjából, állományuk minőségéből, müemlék voltukból és egy-egy jellegzetes, fontos tájba történt beilleszkedésükből.

A további évtizedek során (a megfelelő anyagi eszközök és személyzeti fejlesztés segitségével) több területen előbbre kell lépniük. A teljesség igénye nélkül lássunk néhány ilyen feladatot:

- a történeti eredetü állományukból valamilyen módon elkallódott folyóiratkötetek, hirlapévfolyamok, sorozati darabok lehetséges pótlása, esetleg xerográfia utján;
- a helytörténeti dokumentumok további erőteljes gyüjtése;
- a feltáró munka fokozása, a feldolgozásban az analizis kiterjesztése;
- egy-egy igen fontos, ritka állományrészük (állományrészeik) katalógusainak nyomtatásban vagy sokszorositásban való megjelentetése, beleértve kézikönyvtáraik és tájgyüjteményeik katalógusait is; ezzel gyüjteményeik értékeinek nyilvánosságát, s igy szolgáltatásaik hatósugarának kiterjesztését, az ország könyvtári hálózataiba való intenzivebb bekapcsolódását segithetik elő;
- a most ismertetett feladatkörrel állhat kapcsolatban a könyvtárközi kölcsönzések fokozása is;
- az állományvédelem (restaurálás, köttetés) munkájának fokozása;
- kedvezőbb körülmények között, bizonyos könyv-, könyvtár- és tudománytörténeti munkák "rátelepitése" e müemlékkönyvtárakra, kooperáció segitségével (különösen fontos e területen az állományelemzés és a helytörténeti kutatómunka);
- végül szoros együttmüködés az adott település, megye és a régió közmüvelődési, tudományos és egyházi könyvtáraival, muzeumi könyvtáraival, később egyes fontos katalógusrészek (pl. magyar folyóiratok és hirlapok, segédkönyvek) kölcsönös cseréjével. Különösen a Dunántul gazdag ilyen gyüjteményekben: csak Veszprém megyét véve alapul, Keszthely, Veszprém, Zirc, Pápa állami, tanácsi és egyházi könyvtárait, muzeumait emlitjük meg. De ott van a közelben Pannonhalma és Győr, majd kissé távolabb Szombathely, Pécs, Sopron, Esztergom és

Székesfehérvár sok értékes gyüjteménye is. Ennek a széleskörü kooperációnak tartalmi, szervezeti, személyi kérdéseit mind az állami (tanácsi) intézmények, mind az egyházi könyvtárak vonatkozásában először elemezni, majd a kialakuló kapcsolatokat élővé, naponta müködő és ható erővé kell formálni.

Az a véleményünk, hogy a müemlék jellegü könyvtárak együttmüködésének elmélyitése és fokozása nemcsak egyes nagyobb és kisebb régiók, de az egész ország könyvtárügyének, kutatómunkájának, közmüvelődésének is hasznára válnék. A fejlődés, az idő, a közös tennivalók sokasága most a javunkra dolgozik; az annyira nélkülözhetetlen jószándék, ugy vélem, minden oldalon van annyira erős, hogy ezt az óhajtott együttmüködést el tudjuk inditani a megvalósulás utján.

A magyar katolikus egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából

KOVÁCH Zoltán

A magyar könyvtárügy felelős vezetői az elmult két évtizedben nem egyszer foglalkoztak az egyházi könyvtárakkal, s adtak hangot annak a kivánságnak, hogy "a komoly tudományos és tudomány történeti anyaggal rendelkező egyházi könyvtárakat éppen a kutatás érdekében jobban kellene támogatni" (1), mivel "a tudományos kutatás, főként a történeti jellegü kutató munkák szempontjából fontos e 30 különféle egyházi könyvtár állapota is. Állományuk csaknem 1,8 millió. Jelentős részben fontos dokumentumokat őriznek" (2).

E megállapitásukat arra a történeti tényre alapozták, hogy a könyv és vele együtt a könyvtár ugy jelenik meg Magyarország történetében, mint az európai uj népek életében általában: az egyháziak dolgaként (3).

A káptalanok és a kolostorok tövében szerveződtek meg a XI. századtól kezdve az első hazai müvelődési centrumok: iskolák, könyvtárak, másolómühelyek, hiteleshelyek Az első könyvek, a

kódexek, elsősorban a liturgia szolgálatában állottak, azután a káptalani és a kolostori iskolákban az oktatást segitették, s a káptalani, kolostori közös élet szükségleteit elégitették ki stb.

A KATOLIKUS KÖNYVTÁRAK KIALAKULÁSA

A ma is meglévő egyházmegyei és szerzetes nagykönyvtárak közül egy-kettőnek az alapjai középkori történelmünk kezdetéig nyulnak vissza (pl. Esztergom, Pannonhalma), mai arculatuk azonban viszonylag későn, csak a török után, a barokk korban alakult ki: Győr 1688, Budai Ferences 1689, Pesti Piaristák és Esztergomi Ferencesek 1717, Pesti Pálosok 1742, Pécs 1746, Veszprém 1770 körül, Székesfehérvár és Szombathely 1777, Eger 1781, Kalocsa 1784, Vác 1871, Esztergomi Simor 1883.

A hazai katolikus egyházi könyvtárak barokk-kori megszervezésével kapcsolatban rendkivül jelentős az 1611-es nagyszombati tartományi zsinat határozata: a püspökök és a kanonokok könyveiket arra az egyházra kötelesek hagyni, amelyben székelnek, hogy igy minden egyes káptalanban könyvtárat lehessen felállitani. Az elhunyt plébánosok könyvhagyatékából a plébániai könyvtárakat kell kialakitani, s az egyházfik (aeditui) kötelessége volt ügyelni arra, hogy az elhunyt plébános rokonai ne hordják szét a hagyatéki könyveket, még akkor sem, ha azokat kimutathatóan a plébános a saját költségén vásárolta meg (4).

A nagyszombati tartományi zsinat határozatait a püspökök és a káptalanok természetesen csak a XVIII. század folyamán tudták végrehajtani, amikor a török hódoltság után visszatérhettek egyházmegyéjük egykori székhelyére és ott ujra elindithatták az egyházi életet.

A trentói zsinat 1563. julius 15-én tartott ülésén (Sessio 23. de reformatione) intézkedett a papnevelő intézeteknek a püspöki székhelyeken történő felállitásáról. Az ezekben folyó oktatómunka természetesen megkivánta a könyvtárak (az un. szemináriumi könyvtárak) megszervezését is. Az elsőt, az esztergomit, Oláh Miklós állitotta fel 1566. május 19-én Nagyszombatban, ahol az esztergomi érsek és káptalanja akkor a török miatt székelt (5). Csak a török hódoltság után alapitották meg a székhelyeikre visszatérő püspökök a többi papnevelő

intézetet, könyvtárával együtt: Székesfehérvár 1802, Budapesti Hittudományi Akadémia 1805, Eger 1852 stb. Két szemináriumi könyvtárat századunkban szerveztek meg: Szeged 1930 és Nyiregyháza (görög katolikus) 1950.

Jelenleg hazánkban hat helyen folyik papképzés: Budapest, Eger, Esztergom, Győr, Nyiregyháza (görög katolikus) és Szeged. Ezekben az intézetekben mindenütt található könyvtár. Azokon a püspöki székhelyeken pedig, ahol nincs szeminárium, a papnevelő intézetek könyvei átkerültek a püspöki, ill. az un. egyházmegyei könyvtárak állományába (pl. Pécs, Veszprém stb.).

A ma meglévő 21 nagyobb katolikus egyházi könyvtár mellé sorakoznak fel a plébéniai könyvtárak. Az ezekben található anyag mennyiségi és minőségi számbavétele, védelme még a jövő feladata. Az elsősorban a barokk korban alapitott plébániák sokszor igen jelentős könyv- és levéltári anyaggal rendelkeznek: néhány ősnyomtatvány, antikva, valamint RMK kötet mellett főként a lelkipásztorok által a teológiai oktatás és a mindennapi pasztorációs munkában használt könyvek találhatók meg szép számmal, de néha az egyéni érdeklődést tükröző ritka és értékes müvek is szerepelnek.

AZ EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK SZERVEZETE

Szervezetileg a hazai katolikus könyvtárakat, elsősorban a 21 nagykönyvtárat, az 1969-ben felállitott Országos Katolikus Gyüjteményi Központ fogja össze, Budapest székhellyel, egy országos igazgató vezetése alatt. Ennek a központnak három szekciója működik: könyvtári, levéltári és muzeumi, mindegyik élén egy-egy szakelőadóval, akik a hivatalos állami szervekkel, elsősorban az illetékes szakfelügyelőkkel együttmüködve segitik a könyvtárak munkáját.

A Szent István korára visszamenő hazai egyházmegyei szervezet - Hartvik és a nagy legenda szerzője egyaránt tiz püspökség alapitásáról tud (6) -, melyben szinte csak az 1777-ben felállitott uj egyházmegyék (pl. Székesfehérvár, Szombathely stb.) hoztak némi változást, napjainkban is összefogja egy-egy egyházmegyén belül a katolikus könyvtárügyet. Az egyházmegyei hatóság, élén a püspökkel, itt-ott a káptalan beleszólásával (pl. Esztergom), valamint a jelenleg müködő szerzetesrendek elöljárósága,

élén a rendfőnökkel, tartja fenn ezeket a könyvtárakat, nevezi ki a könyvtárosokat. Hazánkban a legfiatalabb egyházmegye a hajdudorogi görög katolikus püspökség (1912). Az egyházmegyei hatóságok jogköre tehát nemcsak un. püspöki, hanem a papnevelő intézeti könyvtárakra is kiterjed, sőt a területén müködő valamennyi plébániai könyvtárra. A három érseki szék (Esztergom, Kalocsa és Eger) érseki tartományán belül a könyvtárügyre semmiféle befolyással nincs, azt az egyes egyházmegyék önállóan intézik.

A NAGY KATOLIKUS KÖNYVTÁRAK ÁLLOMÁNYA ÉS KEZELÉSE

Az 1965-ben megjelent Könyvtári Minerva 19 katolikus egyházi könyvtárat tart számon, ezek állományának m e n n y i s é g i összetétele az alábbi képet mutatja:

Könyvtár	Könyv	Folyóirat	Kódex	Kézirat	RMK
BUDAPEST					
Budai ferences	19 000	1200		245	
Pesti piaristák	75 000	5000			500
Hittud. Akadémia	18 400	1300			
EGER					
Főegyházmegyei	80 800	9200	15	570	389
Szemináriumi	15 500	2300			
ESZTERGOM					
Főszékesegyházi	200 000	5000		1000	346
Simor	40 000	1000	20	60	
Szemináriumi	14 000	1500			
GYŐR					
Szemináriumi	67 000	1000	15	40	
KALOCSA					
Főszékesegyházi	90 000	1200		623	175
NYIREGYHÁZA					
Szemináriumi	8000	2000			
PANNONHALMA					
Bencés főapátsági	204 000	24 000	13	600	500

Könyvtár	Könyv	Folyóirat	Kódex	Kézirat	RMK
PÉCS					
Egyházmegyei	18 000	2000			
SZEGED					
Szemináriumi	14 300	300			
SZÉKESFEHÉRVÁR					
Püspöki	32 600	5200	5	241	160
Szemináriumi	9900	1800			
SZOMBATHELY					
Egyházmegyei	70 000	2900	18	118	
VÁC					
Egyházmegyei	81 200	1200			127
VESZPRÉM					
Püspöki, káptalani, szemináriumi	34 800	3300	1	1	
	1 172 500	71 400	87	3498	2197

A fenti jegyzékkel kapcsolatban meg kell jegyeznünk a következőket:

Nem szerepel benne a budapesti Központi Szeminárium épületében elhelyezett un. Pálos könyvtár, az esztergomi Ferences könyvtár, valamint a győri szemináriumi könyvtár. Ez utóbbi ugyan már egyszer szerepelt a jegyzékben szemináriumi könyvtár néven, de ez az un. győri püspöki nagyobb papnevelő intézet könyvtára, mely ma a püspöki könyvtár szerepét tölti be, nevezhető esetleg még egyházmegyeinek is. Ezenkívül van a jelenlegi papnevelő intézetben egy külön könyvtár, és ez a mai szóhasználat szerint a szemináriumi könyvtár. Székesfehérváron pedig az egy kezelés miatt a két különböző helyen lévő un. püspöki és szemináriumi könyvtárat egynek vesszük, mivel most a városban nincs szeminárium.

Első pillanatra megállapitható, hogy viszonylag igen kevés a kódex, ez azzal magyarázható, hogy a kéziratállománytól nem különitették el a kódexeket. Esztergom pl. a XVI. sz. közepéig irt 50 középkori kódex birtokában van a Főszékesegyházi Könyvtár révén. Több könyvtárnál nem terjed ki az adatszolgáltatás az RMK kötetekre, amint ez a RMNy-ből világosan megállapitható. Antiqua

anyagot külön jelzett két könyvtár: Esztergom-Főszékesegyházi 4000 és Székesfehérvár 489 kötetet. A budapesti Hittudományi Akadémia könyvtára 800 disszertációt, az esztergomi Főszékesegyházi könyvtár pedig 350 térképet és 100 metszetet jelentett be.

A pontosabb felmérések most folynak: elsősorban az antiqua és a kéziratos anyag terén.

A Sajó-Soltész-féle 1970-ben kiadott ősnyomtatványkatalógus jóvoltából pontosabb adatokkal rendelkezünk az inkunábulumokról. A hazai könyvtárakban (szám szerint 56-ban) 7107 példányt őriznek (7), ebből 20 katolikus könyvtárban 2352 példányt tartanak nyilván, tehát a hazai ősnyomtatványállomány mintegy 1/3 részét. Az 1971-ben megjelent Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1600 c. kiadvány 15 katolikus könyvtárban 104 tételt tüntet fel, mégpedig a könyvtárak mutatójában. Mind az ős-, mind pedig a régi magyarországi nyomtatványoknál figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy nemcsak a fentebb tárgyalt könyvtárak tulajdonában vannak ezek a kötetek, hanem néhány példánnyal olyanok is szerepelnek, melyekről eddig még nem történt említés, igy pl. 1 inkunábulumot őriz a szécsényi plébánia, RMNy kötet található 1-1 tételben Sárospatakon, Szécsényben és Tatán a plébániai könyvtárban. A további felmérések során ez a szám még előreláthatólag növekedni fog.

A nagy egyházi könyvtárak állományának m i n ő s é g i összetételére fényt derit a g y ü j t ő k ö r tanulmányozása. A gyüjtőkör szinte kivétel nélkül mindegyik könyvtárban a hittudományt és a társadalomtudományokat (filozófia, történelem, jog, irodalom) öleli fel.

E könyvtárak bizonyos értelemben lezártak, fejlesztésük ma kismértékü. Eredeti gyüjtőkörük keretében az I. világháboru végéig, néhol a II. világháboruig gyarapitották állományukat. Ma a legkedvezőbb helyzetben az oktatási intézményekkel összekapcsolt szemináriumi és szerzetesi könyvtárak vannak, amelyek - lehetőségeik határán belül - ma is tudatosan törekednek arra, hogy a teológiai oktatás hazai kiadványait teljességre törekvéssel, a külföldi, elsősorban német és francia anyagot válogatva beszerezzék, vétel, illetve ajándékozás révén. A többi nagykönyvtárba alkalmanként bekerülnek a főpapi (püspöki, kanonoki) hagyatékokból származó könyvek is.

A katolikus egyházi nagykönyvtárakban szinte kizárólag mindenütt egyetemi vagy főiskolai végzettségü (hittudományi) egyháziak dolgoznak, ezek közül csak egy-kettőnek van külön egyetemi könyvtári s z a k k é p e s i t é s e, de többen elvégezték a középfoku könyvtárosi szaktanfolyamot, elsősorban az OSZK-KMK keretében, néhányan viszont csak teológiai ismeretekkel rendelkeznek. Az egyházi könyvtárosok továbbképzését szolgáló és a KMK-ban idén szervezett 9 hónapos tanfolyamon 33 katolikus pap mélyiti el tudását elsősorban a régi anyaggal (kódex, kézirat, ős- és réginyomtatvány) kapcsolatban, havonta két napon. A viszonylag magas résztvevői szám mögött az a meggyőződés rejlik, hogy nemcsak a jelenleg könyvtárban dolgozó egyháziakat kell továbbképezni, hanem a jövőre is gondolva, az utánpótlást is biztositani kell.

AZ EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK PROBLÉMÁI

A problémák lényegében két pont köré csoportosithatók: elhelyezés és állományvédelem. A bár lassan, de mégis gyarapodó egyházi könyvtárak raktározási gondokkal küzdenek, polcaik beteltek, nem tudják felállitani a beérkező anyagot. A legtöbbször régi épületben elhelyezett könyvtári anyag védelme sem mindig kielégitő, itt-ott különféle károsodás észlelhető, pl. szu, penészedés, s még mindig nincs kellően megoldva a kötetek, elsősorban a számon tartott értékek: kódex, ősnyomtatvány stb. restaurálása. Államunk 1972-ben 45 000 Ft-ot biztositott a müvelődési tárca keretében a katolikus könyvtárak legsürgősebb restaurálási munkálatainak elvégzésére, amelyre az OSZK, az Országos Levéltár és az Iparmüvészeti Muzeum laboratóriumaiban kerül sor. A szakképzett és megfelelő létszámu könyvtárosgárda hiánya okozza azt is, hogy a teljes régi anyag pontos számbavétele még mindig nem történt meg. (Ilyen állományfeltárási munkákra az állam az elmult évben 16 000 Ft-ot adott a katolikus egyházi könyvtáraknak.) Több könyvtár fütési, sőt világitási problémákkal küzködik, a kutatószobák, illetve termek sem kielégitőek.

Mindezek ellenére folyik a felmérő, feltáró munka, és több egyházi könyvtár igyekszik értékeit saját kiállitásokon bemutatni, sőt a hazai és külföldi nagy állami kiállitásokra történő kikölcsönzéssel, közkinccsé is tenni. A helybenolvasók és a kutatók ellátásán tul mód nyilik a könyvtárközi kölcsönzésre, mind hazai, mind pedig külföldi viszonylatban is.

A földrajzi megoszlást tekintve a Dunántul, az ősi Pannonia van a legjobb helyzetben: itt 11 nagykönyvtárat találunk. Budapesten négyet, a Duna-Tisza közén hármat (Kalocsa, Szeged, Vác), mig a Tiszántulon egyet (Nyiregyháza), Északkelet-Magyarországon pedig kettőt (Eger).

Bizonyos földrajzi egységeken, régiókon belül nemcsak lehetséges, hanem kivánatos is lenne az ugyanazon területen müködő állami nagy könyvtárakkal (egyetemi, megyei) az együttmüködés kialakitása. Történhet ez kettős módon: a szakirodalmat kereső kutatók igényének könyvtárközi kölcsönzés keretében történő kielégitésével, de ennek szinte előfeltétele az, hogy az állami könyvtár már bizonyos területtel kapcsolatban ismerje a hozzá kapcsolódó egyházi könyvtár odavágó anyagát, pl. a katalóguscédulák révén. A másik mód a kölcsönös könyvtárlátogatások szervezése, melyeknek keretében a könyvtári munkába való bevezetésre és a tájékoztatási együttmüködésre nyilik lehetőség (8).

A napjainkban oly széles alapokon nyugvó honismereti mozgalom a h e l y t ö r t é n é s z e k számára a nagy egyházi könyvtárakban ideális kutatási területet talál. E könyvtárak ugyanis legtöbbször tervszerüen gyüjtötték a székvárosuk, egyházmegyéjük területén megjelent vagy arra vonatkozó kiadványokat. Egyes helyeken a belső egyházi rendelkezés is előirta, hogy az egyházi intézmények és a pap szerzők kötelesek az általuk kiadott munkákból 1-1, esetleg 2-2 példányt az illetékes egyházmegyei, illetve szerzetes könyvtárnak megküldeni. A legtöbb könyvtárban megvannak a helytörténeti kutatásokhoz nélkülözhetetlen monográfiák, lexikonok, oklevélkiadások stb. A püspöki székhelyek könyvtárai mellett a helytörténeti kutatóknak nagy segitséget jelenthetnek az ugyanott müködő levéltárak is. A könyvtáros néhány esetben egyben a levéltárosi tisztet is betölti, igy még fokozottabban lehet rá támaszkodni az ilyen jellegü kutatómunkánál. A helytörténeti kutatás elsősorban a levéltárakban őrzött egyházlátogatási jegyzőkönyvekben találhat értékes adatokat (9).

Megemlitendő, hogy a teológiai vonatkozásu anyag mellett igen nagyszámu a világi jellegü könyv- és folyóiratállomány is, olyannyira, hogy pl. a Nagyszombatban székelő esztergomi káptalan ma is meglévő, 1674-ben készitett szakkatalógusa 2891 kötetet

tartalmaz, ebből 1524 a világi és mindössze 1367 a hittudományi mü. A világi jog és történelem mellett a társadalom- és orvostudomány kapta a legrangosabb helyet a bölcselettel együtt, mig az irodalom aránylag kevesebb (10). És ez az anyag tulnyomó részben még ma is megvan az esztergomi főszékesegyházi könyvtár un. Fugger-Lippay-Szelepchényi gyüjteményében.

A komplex kutatás, amely a legkülönfélébb szempontokat is figyelembe veszi, mint pl. possessor, bejegyzések, kötés, diszités, még számos értékes adattal gazdagithatja ismereteinket. Legyen szabad hivatkoznom pl. a kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár 311. számu kódexére, melyről a kötéskutató és az irásszakértő együttes munkával mutatta ki, hogy Vitéz János könyvtárának egyik darabja, melyet Esztergomban irtak és kötöttek 1470-ben és Vitéz kezevonásait is megőrizte a széljegyzetekben (11). Két másik példa: az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár őrzi mindkét középkori iskolai jegyzetünket: a magyarországi iskoláskönyvet a XII. század első feléből és az un. Szalkai-kódexet. Az előbbit 1961-ig csak ugy tartották számon, mint az Énekek Énekéhez irt kommentárt, melybe feljegyezték az első nyolc Árpád-házi király temetkezési helyét, a másik igazi értékére csak akkor derült fény, amikor módszeres, oktatástörténeti feldolgozását elvégezték (12).

* * *

A sokszor szinte felbecsülhetetlen értéket jelentő katolikus egyházi könyvtárak körülményeikhez és lehetőségeikhez mérten rendelkezésére állnak azoknak, akik a magyar multat akarják tanulmányozni. E könyvtárak is szorosan hozzátartoznak a nemzeti vagyonhoz, s mivel az egyház anyagi teherbiróképességét megfelelő fenntartásuk, feltárásuk, gondozásuk meghaladja, fokozottabban rászorulnak arra, hogy a hazai müvelődésügyre oly sokat és nagylelküen forditó államunk, lehetőségeihez képest, támogassa őket. Az egyházi könyvtárak ezt a gondoskodást azzal tudják viszonozni, hogy a bennük őrzött értékek feltárásával sok kutatónak szereznek őszinte örömet és igy szolgálják a hazai tudományosságot.

JEGYZETEK

1. HARASZTHY Gyula: Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései. = Magyar Könyvszemle 1957. 311-323. p.; tárgyunkhoz: 318. p.

2. KOVÁCS Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultura a szocializmus kezdeti szakaszában. = Magyar Könyvszemle 1960. 229-254. p., 361-381. p. és 1961. 1-43. p.; tárgyunkhoz: 1961. 19. p.

3. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapitástól 1849-ig. Bp. 1963. 43. p.

4. PÉTERFFY, Carolus: Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata. I-II. Posonii, 1741-1742; tárgyunkhoz: II. 196. p.

5. DÉKÁNY Vilmos: Az esztergomi szeminárium négyszázéves jubileumára. = Vigilia 1966. 442-454. p.

6. GOMBOS, Albinus: Catalogus fontium historiae hungaricae. III. Bp. 1938. 2585-2600. p.

7. SAJÓ-SOLTÉSZ: Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. I-II. Bp. 1970. I.

8. B. NAGY Ernő: A regionális együttmüködés és az egyházi könyvtárak. = Könyvtáros 1971. 382-386. p.

9. VANYÓ Tihamér: A plébániatörténetirás módszertana. = Regnum 4. (1940-1941.) 3-64. p. (Klny. is)

10. KOVÁCH Zoltán: Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár történetéből. = Komárom Megyei Könyvtáros 1971. 11. sz. 42-48. p. tárgyunkhoz: 46. p.

11. SZ. KOROKNAY Éva és CSAPODINÉ Gárdonyi Klára kutatásaiból szóbeli közlés.

12. MÉSZÁROS István: Magyarországi iskoláskönyv a XII. század első feléből. = Magyar Könyvszemle 1961. 371-395. p. - Ugyanő: A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola. Bp. 1972.

KITEKINTÉS

Az UNISIST jövője az Unesco 1973–1978. évi programjában

Az Unesco 1973-1978. évi programjának 2.13-Tudományos és müszaki tájékoztatás c. fejezete 2063-2093. szakaszait Kondor Imréné forditásában közöljük.

2063. Az UNISIST Konferencia ajánlásainak megfelelően a legnagyobb fontosságot a következő kérdéseknek tulajdonitanak: a rendszerek közötti kapcsolatok kialakitását szolgáló eszközök fejlesztése, a fejlődő országok információs igényei, a képzési és továbbképzési feladatok.

A program öt fő célkitüzést tartalmaz:

a) A RENDSZEREK KÖZÖTTI KAPCSOLATOK ESZKÖZEINEK FEJLESZTÉSE

2064. További erőfeszitéseket kell tenni a nemzetközi szabványok kialakitására, elterjesztésére, elfogadtatására és a már érvényes szabványok kompatibilitására. Anyagi támogatásban kell részesiteni az időszaki kiadványok nyilvántartására létrehozott párizsi International Serials Data System-et.

2065. A terminológiai és lexikográfiai eszközök fejlesztése érdekében ugyancsak anyagi támogatásban részesitik a tézaurusz- és deskriptor-munkálatokat; a Bécsben felállitott International Information Centre for Terminology-t; átfogó osztályozási rendszer kialakitását, egy- és többnyelvü tézauruszok módszerének kidolgozását.

2066. 1973-1974-ben szabványositási programot dolgoznak ki az információkezelés minden fázisára és megkezdik a rendszerek közötti kapcsolatok szabványositását. Befejezik és kiadják a UNISIST Reference Manual of Bibliographic Descriptions c. ki-

adványt. Előkészületeket tesznek egy olyan intézmény (clearing house) létrehozására, amely a számitógép alkalmazásával kapcsolatos tájékoztató és tanácsadó funkciót tölti majd be. Géppel olvasható nyilvántartás készül a világon müködő jelentős referáló és indexelő szolgáltatásokról.

2067. 1975-1978 között a nyilvántartás alapján megtervezik az egymáshoz kapcsolódó referáló szolgáltatások világrendszerét. Tovább folytatják a rendszerek összekapcsolása érdekében a szabványositást. A természet- és müszaki tudományok átfogó osztályozási rendszerének tervezetét dolgozzák ki az információvisszakeresés céljára.

b) AZ INFORMÁCIÓÁTVITEL FEJLESZTÉSE

2068. Erőfeszitéseket tesznek a természettudományi és müszaki információk hatékonyabb átviteli formáinak kialakitására.

2069. Támogatásban részesitenek egy hosszutávu tanulmányt, amely a hatékonyság szempontjából vizsgálja az információátvitel csatornáinak intézményi vonatkozásait: az általános könyvtárakat, szakkönyvtárakat, dokumentációs központokat, referáló és indexelő szolgáltatásokat, információ- és adatelemző központokat. A kapott eredmények alapján javaslatot készitenek a szükséges teendőkre és az ütemezésre. A speciális használók igényeinek kielégitésére előmozditják és koordinálják a szakositott információelemző és adatközpontok kialakitását.

2070. 1973-1974-ben kialakitják a szakkönyvtárak és a dokumentációs központok világméretü együttmüködését, megteremtik a folyamatos kapcsolatok alapjait, a következő két évben pedig kialakitják a hálózatokat.

2071. A program keretében foglalkoznak a referáló és indexelő szolgálatokból létrehozandó integrált, gépesitett világrendszer létrehozásához szükséges koordinálás kérdésével is. Anyagi támogatásban részesitenek egy erre alkalmas nemzetközi szervezetet, hogy kidolgozza a legjelentősebb referáló és indexelő szolgáltatások "input"-jainak kompatibilissé tételét.

2072. Anyagi lehetőséget biztositanak az ICSU (International Council of Scientific Unions = Tudományos Egyesületek Nemzetközi Tanácsa) keretében müködő CODATA-nak (Committee on

Data for Science and Technology = Természettudományi és Müszaki Adatok Bizottsága) az adatkezelés és értékelés általános módszereinek kidolgozására, a kvantitativ adatközpontok hálózati kapacitásának elemzésére, az információelemzés központjait illetően (ezek feladata a szemlék, kutatási helyzetképek összeállitása, Ford.) világméretü felmérések megkezdésére.

2073. 1975-1976-ban befejeződnek a müködő referáló és indexelő szolgáltatásokról készülő tanulmányok és a reform célját szolgáló elemzések. Folytatják az e szolgáltatások inputjainak kompatibilissé tételére szolgáló munkálatokat, és terveket készitenek az információelemzés központjainak fejlesztésére.

2074. 1977-1978-ban, az input-terv keretében, a világméretü, hatékony koordináció előfeltételeként, kidolgozzák a referáló és indexelő szolgáltatások között a munkamegosztást biztositó egyezményeket. Sor kerül a tájékoztató szolgáltatásokról készült tanulmányokból következő módositásokra, valamint a kvantitativ adatközpontok hálózati kapacitásának növelésére.

c) SZAKKÉPZETT TÁJÉKOZTATÓ GÁRDA KIALAKITÁSA

2075. Nagy gondot forditanak különösen a fejlődő országok tájékoztatási szakembereinek és a használóknak képzésére és továbbképzésére.

2076. Egyetemi tanfolyamokon és továbbképző munkacsoportokban megkezdődik a tájékoztatás elméleti és gyakorlati szakembereinek, valamint a használóknak kiképzése. A tudományos kiadványok szinvonalának emelése érdekében anyagi támogatást nyujtanak a természettudományi és müszaki folyóiratok szerkesztőit összefogó egyesületek létrehozásához, tudományos egyesületeknek az információátvitelbe való bekapcsolásához, kézikönyvek és szakmai kalauzok kiadásához, a primér és szekundér irodalom közötti kapcsolatok erősitéséhez. A tudományos és müszaki tájékoztatás fejlődési tendenciáinak felismerése érdekében kiértékelik a folyamatban lévő tájékoztatástudományi kutatásokat.

2077. 1973-1974 legfontosabb teendője az egyetemi szintü képzés tantervi irányelveinek kidolgozása; 1975-ben kiadandó nemzetközi tájékoztatástudományi kézikönyv elkészitése; szakositott tájékoztatási tanfolyamok szervezése; szerkesztői egyesületek megalakitása. A következő két évben ez a program folytatódik.

d) A TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÁS IRÁNYELVEINEK ÉS STRUKTURÁJÁNAK FEJLESZTÉSE

2078. A legfontosabb teendők:

1. Irányelvek kidolgozása annak megkönnyitésére, hogy a tagállamok kialakithassák tudományos tájékoztatási politikájukat.

2. A tagállamok támogatása országos tájékoztatási rendszerük, országos szintü hálózataik és országos koordináló szerveik kialakitásában.

3. A nemzetközi szintü információátvitel adminisztrativ korlátainak csökkentése.

2079. 1973-1974-ben megkezdődik a tagállamok tájékoztatási rendszereinek, információforrásainak és -szükségleteinek széleskörü vizsgálata. Szorosan együttmüködve a tagállamokkal és a kormányközi szervekkel kidolgozzák és közreadják a nemzetközi tudományos tájékoztatási politika irányelveit.

2080. A Kommunikációs Osztálynak a szabad információáramlást segitő részlegével szoros együttmüködésben, a megfelelő nemzetközi szervezetek segitségével megkezdik a tudományos információk áramlását gátló körülmények vizsgálatát. Egy másik tanulmány a tudományos tájékoztatás árpolitikáját vizsgálja majd.

2081. Az 1975-1978-as években, az 1973-1974-ben elkészült tanulmányok alapján és az UNDP (United Nations Development Program = Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja) segitségével megindul a tagállamok szervezett támogatása olyan nemzeti tájékoztatási szervek létesitése érdekében, amelyek irányitják és elősegitik a tájékoztatási erőforrások és szolgáltatások fejlesztését.

2082. A tagállamokkal együttmüködve erőfeszitéseket tesznek nemzetközi orientációju országos tájékoztatási központok láncolatának létrehozásáért.

2083. A nemzeti tudományos tájékoztatási irányelvek és a regionális együttmüködés kialakitása érdekében több regionális értekezletet szerveznek.

e) A TAGÁLLAMOK TÁMOGATÁSA

2084. Az előző programok keretében a fejlődő országoknak nyujtandó segitség kiegészitéseként különleges gondot forditanak ezeknek az országoknak speciális információigényeire.

2085. Legfontosabb teendők:

1. Azon nemzetközi erőfeszitések koordinálása, amelyek célja a fejlődő országok segitése a tudományos és müszaki tájékoztatás területén.

2. Az egyes országok tudományos és müszaki információszükségletének megállapitása.

3. A nemzeti és regionális programok kidolgozásának és a jogos anyagi igényeknek támogatása.

4. Tájékoztatási szakemberképző központok létrehozása.

5. Ösztöndij-programok kidolgozása tájékoztatási szakemberek részére.

2086. Szorosan együttmüködve a tudománypolitikai programokkal, felmérik az országos és regionális információszükségletet. A hangsuly általában nem a különféle fajta dokumentumok és adatok azonnali beszerzésén, hanem az aktuálisan szükséges tudományos és müszaki információk átvitelén lesz. Ennek érdekében szoros kapcsolatot tartanak majd fenn az UNCTAD-dal és az UNIDO-val. A tudományos és müszaki tájékoztatás szinvonalának mérésére megfelelő módszereket dolgoznak ki.

2087. Számos, lehetőleg regionális szintü kisérleti vállalkozással vizsgálják meg, hogyan lehet a leghatékonyabban összekapcsolni a fejlődő országokat a tudományos és müszaki információk legfontosabb forrásaival.

2088. 1973-1974-ben, együttmüködve az Unesco Field Science Offices-szal, országos és regionális felméréseket végeznek a fejlődő országok információszükségletének megállapitására. Ezt a tevékenységet a következő kétéves időszakban még jobban elmélyitik.

2089. AZ UNISIST igy fokozatosan olyan fórummá válhat, ahol ismertetik és megvizsgálják - szervezetükre és intézményi hátterükre való tekintet nélkül - a fejlődő országok tudományos és müszaki tájékoztatási támogatására szolgáló programokat, az átfogó koordináció érdekében. Ki kell fejleszteni a koordinációhoz szükséges mechanizmust.

2090. A fejlődő országok támogatására globális UNISIST-akcióprogramot dolgoznak ki, s javasolják az UNDP-nek és az ENSz többi érdekelt intézményének, hogy egyesült erővel hajtsák végre.

AZ UNISIST SZERVEZETE ÉS IRÁNYITÁSA

2091. A fent vázolt, a Közgyülés által jóváhagyandó program megvalósitására, a kormányközi konferencia ajánlásai értelmében az alábbi koordináló és irányitó testületek alakulnak:

- Kormányközi Konferencia,
- Irányitó Bizottság,
- Tanácsadó Bizottság,
- Végrehajtó Hivatal.

2092. Az Irányitó Bizottság és a Tanácsadó Bizottság funkcióit a 17 C/5. sz. dokumentum 2067-2068. pontja határozza meg. A következő Kormányközi Konferenciát 1978-ra tervezik.

2093. Az UNISIST Végrehajtó Hivatalának funkcióját az Unesco Tudományos Dokumentációs és Tájékoztatási Főosztálya fogja betölteni. Ebben a minőségében a Főosztály a Kommunikációs Szektor Dokumentációs, Könyvtári és Levéltári Főosztályával együttmüködve segiti a fejlődő országokat tájékoztatási infrastrukturájuk kiépitésében, növeli a könyvtárak és általános dokumentációs központok szerepét az információk közvetitésében.

A British Library

K. W. HUMPHREYS

A szerző az 1969. évi Dainton-jelentés angliai és nemzetközi előzményeit, a korszerü nemzeti könyvtári funkciók korszerü koncepciójának kialakitására irányuló erőfeszitéseket s a jelentés nyomán 1971 végéig megtett intézkedéseket tekinti át "The British Library" c. tanulmányában (Journal of Librarianship, 1972. 1.no. 1-13. p.). - A tömörités KONDOR Imréné munkája.

A NEMZETI KÖNYVTÁRI FUNKCIÓK KÉRDÉSE

A nemzeti könyvtárak funkcióit nemzetközi fórumon először 1958-ban, a bécsi Unesco-szimpozium ajánlásaiban foglalták összse (a hazai kiadványok gyüjtése, külföldi irodalom beszerzése országos terv keretében, nemzeti bibliográfia szerkesztése és bibliográfiai szolgálat, központi kézirat-nyilvántartás).

1962-ben Bernben a Nemzeti és Egyetemi Könyvtárak Szekciója hiányolta, hogy az IFLA távlati tervében nem foglalkozik a nemzeti könyvtárak fejlesztésével és a nemzeti könyvtáraknak az országok könyvtári rendszerében elfoglalt helyével. Határozat született, hogy vizsgálják meg a világ négy legnagyobb nemzeti könyvtárának funkcióit, közös vonásaik elméleti általánositása végett.

A British Museum funkciói: a nemzeti irodalom depozitóriuma, szakterületekre és nyelvekre való tekintet nélkül gyüjti a reprezentativ külföldi irodalmat, felelős a British National Bibliographyért, tájékoztató- és fotoszolgálatot biztosit, nyomtatott katalógusokat készit.

A Library of Congress több országos funkciót tölt be, mint bármely más nemzeti könyvtár a világon: gyüjti a nemzeti irodalmat; hivatalos, kormányközi kiadványcserében és kötelespéldányban részesül; átfogó osztályozási rendszert gondoz; gondoskodik a központi feldolgozásról és a nyomtatott cédulák terjesztéséről; központi katalógusaiból tájékoztat; közreadja a nemzeti bibliográfiát és az országos központi katalógust; részt vesz a könyvtárközi kölcsönzésben; bibliográfiai programja keretében kiadványokat készit; a "könyvet a vakoknak" program szervezője; kiállitásokat rendez, könyvtártudományi és -technológiai kutatásokat folytat; számos országos és nemzetközi együttmüködési programban vesz részt.

A Bibliothèque Nationale, hasonlóan a British Museumhoz, a nemzeti irodalom depozitóriuma és gyüjti a reprezentativ külföldi irodalmat; előállitja a nemzeti bibliográfiát; bonyolitja a nemzetközi cserét és a könyvtárközi kölcsönzést; fotomásolási szolgálattal rendelkezik.

A Lenin Könyvtár gyüjti a Szovjetunióban megjelenő publikációkat és a külföldi kiadványokat; ajánló bibliográfiákat készit, könyvtártudományi, bibliográfiai és könyvtörténeti központ; nyilvános és ingyenes könyvtár, a tudatformálás, a dolgozók nevelése, a gazdasági, tudományos és müszaki fejlesztés érdekében kiadói tevékenységet folytat.

1963-ban a Library Association Egyetemi és Tudományos Könyvtári szekciója Bangorban nemzeti könyvtári szimpoziumot rendezett. Ib Magnussen, az århusi nemzeti és egyetemi könyvtár vezetője hét pontban foglalta össze a nemzeti könyvtárak funkcióit: 1. a nemzeti irodalom gyüjtése; 2. a külföldi irodalom gyüjtése; 3. könyvmuzeumi funkció; 4. folyamatos tájékoztatás az állományról; 5. tájékoztató és bibliográfiai szolgálat; 6. képzési, továbbképzési központ; 7. aktiv részvétel az ország könyvtári rendszerében.

1964-ben Manilában az Unesco-konferencia, ugyancsak 1964-ben Rómában az IFLA Nemzeti és Egyetemi Könyvtári Szekciója foglalkozott a nemzeti könyvtárak funkciójával.

1965-ben Helsinkiben ugyancsak az IFLA Nemzeti és Egyetemi Könyvtárak szekciója ajánlásokat tett közzé, amelyek szerint a nemzeti könyvtár

- alapvető funkciói: a nemzeti irodalom gyüjtése; kötelespéldány-jogosultság; a külföldi irodalom gyüjtése; nemzeti bibliográfia készitése; nemzeti bibliográfiai és tájékoztatási központ; katalógusok közreadása;
- kivánatos funkciói: könyvtárközi kölcsönzés; kéziratok gyüjtése; könyvtártudományi és -technikai kutatások;
- lehetséges, de nem szükséges funkciói: nemzetközi csere; duplumelosztás; vakok könyvtára; könyvtárosképzés (különösen a fejlődő országokban); könyvtártechnikai fejlesztés.

Az utolsó öt évben az a nézet alakult ki, hogy a nemzeti könyvtáraknak központi helyet kell betölteniük országuk könyvtári rendszerében.

AZ ANGLIAI HELYZET (A DAINTON-JELENTÉS ELŐZMÉNYEI)

1967-ben tette közzé jelentését az angol University Grants Committee által kiküldött Könyvtári Bizottság, amely többek között az egyetemi könyvtárak és az országos könyvtári rendszer közötti kapcsolatokat volt hivatva vizsgálni. A jelentés ("Parry-jelentés") megállapitotta, hogy Angliában hiányzik egy könyvtári csucsszervként müködő nemzeti könyvtár. Számos nemzeti könyvtári feladatot javasolt a létesitendő nemzeti könyvtár számára: legyen felelős a könyvtárközi kölcsönzésért; egyedüli felelősséggel vagy együttmüködés keretében széles körben szervezze meg a külföldi irodalom gyüjtését; a Brit Nemzeti Könyvtár keretében müködő központ koordinálja a könyvtárak tájékoztató és bibliográfiai tevékenységét; hozzon létre bibliográfiai és kiadói részleget; vegyen részt a tudományos könyvtárosok képzésében; legyen a könyvtárfejlesztés központja; alakitson ki egy szervezetet, amely a különböző könyvtártipusok tevékenységét koordinálja. - Ez utóbbi javaslat, melynek célja a könyvtárakért felelős testületek, szervek és fenntartók összekapcsolása volt, ugy valósult meg, hogy a könyvtárügyért három igen fontos indok alapján az Oktatásügyi és Tudományügyi Minisztérium teljes felelősséget vállalt. 1. A Közmüvelődésügyi Könyvtári és Muzeumi Törvény kimondja: az Oktatásügyi és Tudományügyi Minisztériumnak kell biztositani, hogy a helyi hatóságok gondoskodjanak a hatékony könyvtári szolgáltatásról. 2. Az Oktatásügyi és Tudományügyi Minisztérium tartja fenn a British Museumot, a National

Central Libraryt és a National Lending Libraryt. 3. Az egyetemekért és igy az egyetemi könyvtárakért felelős University Grants Committeet az Oktatásügyi és Tudományügyi Minisztériumhoz csatolták. A Minisztériumban könyvtári osztályt szerveztek és megalakitották Anglia és Wales Könyvtári Tanácsadó Testületét.

1967 decemberében az oktatásügyi miniszter megalakitotta a Dainton Bizottságot a célból, hogy vizsgálja meg a British Museum, a National Central Library, a National Lending Library és a Science Museum Library funkcióját, szervezetét és - a hatékonyság és gazdaságosság érdekében - annak lehetőségét, hogy nem lehetne-e e négy intézményt egyetlen szervezeti egységbe vonni.

A feladat tehát nem az volt, hogy határozzák meg a létrehozandó nemzeti könyvtár funkcióit és kapcsolódását az ország könyvtári rendszeréhez, mint ahogy az talán célravezetőbb lett volna, különösen ha a Parry-jelentés megállapitását a csucsszerv hiányáról is figyelembe vesszük. Az sem titok senki előtt, hogy a Bizottság megalakitásának konkrét aktualitását a British Museum tervezett uj épületének helyére vonatkozó vita adta. Sokan (nemcsak könyvtárosok) nehezményezték, hogy a Bizottságnak nem voltak könyvtáros tagjai.

Tény azonban, hogy a Bizottság igyekezett a tudományos és a könyvtári élet fontosabb hivatalos szerveinek véleményére támaszkodni. A Library Association többek között azt fejtette ki szakvéleményében, hogy

- szükség van egyrészt Nemzeti Prézens (Referensz) Könyvtárra, másrészt Nemzeti Kölcsönző Könyvtárra;
- a prézens könyvtár (National Reference Library) a nemzeti irodalom gyüjtése mellett gyüjtse a külföldi irodalmat is nagyobb mértékben;
- a NRL foglalja magában a Nemzeti Bibliográfiai és Tájékoztató Szolgálatot, élvezve a regionális és szakközpontok támogatását;
- A NRL és a Public Record Office müködjön szorosan együtt és gondoskodjék a levéltári gyüjteményekről is.

A Bizottság nem tudta megkerülni azt a problémát sem, hogy a müködő intézmények hogyan kapcsolódjanak az országos rendszerhez. Visszanyultak a Parry-jelentéshez és kikérték az egyetemek véleményét arról, hogy könyvtári ellátásuk megjavitása érdekében országos szinten milyen változásokat tartanak szükségesnek, s milyen kiegészitéseket javasolnak a Parry-jelentés javaslataihoz.

A legtöbb válasz egyetértett a Parry-jelentéssel és a javaslatokkal. Kiegészitésül a British Museum nyitvatartási idejének meghosszabbitását, a másoló szolgálat bővitését, a kölcsönzés gyorsitását javasolták. Az uj nemzeti könyvtártól egyesek uj szolgálatként bibliográfiai és referáló szolgálatot, a rendelés, kölcsönzés, feldolgozás gépesitett rendszerének kidolgozását várják.

1969 juniusában adta át jelentését a Dainton Bizottság a Parlamentnek. 132 javaslatot terjesztett elő. Bár a Bizottság feladata nem az angol nemzeti könyvtár funkcióinak meghatározása volt, sem a jelentésből, sem az ajánlásokból nem maradt ki egyetlen lényeges funkció sem.

A FEHÉR KÖNYV

18 hónappal a Bizottság jelentésének elkészülte után, 1971-ben jelent meg a "White Paper on the British Library", amely az elfogadott ajánlások alapján rögziti a célkitüzéseket és feladatokat.

Legfontosabb megállapitásai: a British Libraryt a British Museum, a National Reference Library for Science and Invention, a National Central Library, a National Lending Library és a British National Bibliography egyesitésével kell létrehozni. Feladata a hazai dokumentumok teljes körü gyüjtése és rendelkezésre bocsátása, a Nemzeti Bibliográfiai Szolgálat; a külföldi irodalomnak minél szélesebb körü gyüjtésére a kooperáció megszervezése; az ország más könyvtáraival és tájékoztatási rendszereivel együttmüködve központi kölcsönző és másolószolgálat biztositása; külföldi központi könyvtárakkal együttmüködve és figyelembe véve az ország könyvtárainak és tájékoztatási központjainak igényeit a központi katalogizálási és tájékoztatási szolgáltatások biztositása.

A jelentés két ajánlását - állománygyarapitás céljára anyagi támogatás szakkönyvtárak számára, természettudományi és müszaki referenszkönyvtárak létrehozása regionális szinten - további megfontolás tárgyává teszi a kormányzat.

Létrehoznak egy testületet, amelynek elnöke, titkára és legfeljebb három függetlenitett tagja lesz, akiket az Oktatásügyi Miniszter nevez ki. A használók igényeinek folyamatos figyelemmel kisérése érdekében több tanácsadó testületet alakitsanak.

1971 juniusában megalakult a szervező bizottság és megkezdték a Fehér Könyvben foglaltak megvalósitásának kidolgozását. Egyidejüleg felkérték Maurice Line-t, készitsen tanulmányt a gépesitett adatfeltárás felhasználásának lehetőségeiről.

Könyvtáros körökben nem érzik megnyugtatónak a Fehér Könyvet. Annak idején a Parry-jelentés, az egyetemi könyvtárak vizsgálata alapján, megállapitotta, hogy hiányzik egy csucsszerv a különböző könyvtári rendszerek egységbe fogásához. Most végre létrejön a csucsszerv - de kérdéses, hogy mennyire kapcsolódik a meglévő rendszerekhez, mennyiben tudja valóban összefogni őket, kielégitve az országos könyvtári ellátás szükségleteit.

Mongol könyvtárakban

SALLAI István

Két hetet töltöttem Mongóliában Lénárt Elekkel, a Népmüvelési Intézet munkatársával együtt; müvelődési intézményeket kerestünk fel, közöttük néhány könyvtárat. Bár ilyen rövid tanulmányut csak némi bepillantásra ad lehetőséget, az igy szerzett mégoly kevés és felületes tapasztalat megismerése sem teljesen érdektelen, minthogy a mongol könyvtárügyre vonatkozó közlések, cikkek szinte alig hozzáférhetők.

A könyvtárak a mongol müvelődésügyi minisztérium közmüvelődési osztályának irányitása alatt állnak. (Ehhez az osztályhoz

tartoznak a könyvtárakon kivül a muzeumok, mozik, müvelődési házak és klubok, innen irányitják az öntevékeny kulturális munkát is.)

A könyvtárak módszertani központja - hasonlóan a miénkhez - Mongólia nemzeti könyvtára. A müvelődési házak, klubok módszertani irányitását pedig a minisztérium közmüvelődési osztálya keretében szervezett módszertani részleg végzi. Az osztály létszáma e részleggel együtt 13 fő.

Az 1,5 millió km^2 területü, 1,1 millió lakosu ország 17 kerületre (ajmak) és a kerületi jogu fővárosra tagozódik. Egy-egy ajmak lakossága átlagosan 60 000, a falvak (szómon) átlagos lélekszáma kb. 2500 fő. A szómon nemcsak közigazgatási, hanem egyben gazdasági központ is, központja a területén levő termelőszövetkezetnek.

Az ország kulturális intézményei csaknem kivétel nélkül az ország fővárosában, a kb. 200 000 lakosu Ulan Batorban találhatók. Szimfonikus zenekar pl. egyetlenegy van az országban, a 3 állami együttes közül csak egy, az un. "Góbi Altáj" együttes az, amely nem a fővárosban müködik. 4 ajmak székhelyén van szinház. Igazán jelentős nagykönyvtár is csupán a fővárosban található.

A könyvtárügy fejlődése 1921-ben, a szocialista forradalom győzelme után kezdődött. A forradalmat megelőző időszakból az ország akkori világi és egyházi ura, Zsavzandamba által a XVII. században létrehozott könyvtárat emlithetjük meg, amely mongol, tibeti, indiai, mandzsu, kinai nyelvü könyveket tartalmazott.

Nemzeti könyvtárán kivül Mongóliának ma 28 városi és kerületi (ajmak) könyvtára, 275 községi (szómon) könyvtára, 800 olvasóterme, 146 iskolai és 67 intézményi, hivatali könyvtára van. A városi könyvtárak átlagos állománya 80-150 000 kötet, a kerületieké 60 000, a falusiaké 3-15 000 kötet.

A NEMZETI KÖNYVTÁR

Az országban lényegében egy nagy tudományos könyvtár müködik, amely egyben az ország nemzeti könyvtára: a Mongol Népköztársaság Nyilvános Könyvtára. Mint központi nyilvános könyv-

tár, prézens jellegü nemzeti könyvtári állományán kivül kölcsönzési állománnyal is rendelkezik. A népi forradalom győzelme után, 1921. november 19-én a "Kis Hurál" határozata alapján jött létre a "Kéziratok és Könyvek Intézete" (ma a Mongol Népköztársaság Tudományos Akadémiája) mellett létrehozott 2000 kötetnyi állományu könyvtárból. Ma 2 millió könyvet és kéziratot tartalmaz, mandzsu, mongol, orosz, tibeti, angol, francia, japán, kinai nyelven; évente 80 000 olvasó látogatja, 150 000 kötet könyvet kölcsönöz. Ma is a Mongol Tudományos Akadémia felügyelete alatt áll. A bibliográfiai, könyvtártudományi és a módszertani tevékenység országos központja. Osztályai: gyarapitási és állományi, feldolgozó és katalógus-, olvasószolgálati, tájékoztató és módszertani osztály. A könyvtár 20 ország 50 könyvtárával és tudományos intézetével áll cserekapcsolatban. 5 nagy gyüjteménye van: a mongol gyüjtemény, a szovjet és nyugat-európai gyüjtemény, a keleti gyüjtemény, a tibeti gyüjtemény, a periodikumgyüjtemény. Néhány kézikönyvön kivül szabadpolcon szinte semmit sem tart (kölcsönző részlegében sem).

Mongóliában jártunkban egyszer azt a megjegyzést hallottuk, hogy ott van a világ vége. Furcsán hatott ez az állitás, minthogy "Közép"-Ázsiáról volt szó. A megjegyzés azonban arra utal, hogy déli határai valóban a világ végét jelentik, hiszen - amint mondják - ha délről tenger övezné, ez további kapcsolatot nyitna a világgal, ma azonban a Kinai Népköztársasággal szinte semmi kapcsolatuk nincs. Ezt a körülményt érzékletesen mutatja a könyvtár tibeti gyüjteménye. A többszázezer kötetes gyüjtemény vezetője pl. semmiféle kapcsolatban nem áll tibeti könyvtárakkal, soha nem járt Tibetben, a tibeti nyelvet is Mongóliában tanulta.

A könyvtár számos igen értékes kincset őriz. Pl. a szent könyv: "Najman mjangat" vagy "Dzsadamba", 8000 versszakból álló költemény pálmalevélre irva, amelyről ugy tudják, hogy időszámitásunk előtt Nagandzsun indiai tudós és költő használta; a XV. században Tibetben készült kéziratos teljes Kandzsur és annak mongol forditása (108 kötet) valamint a Tandzsur (226 kötet), amely az öt ősi indiai tudományt foglalja egybe: filozófiát, orvostudományt, müvészetet, hangzástant és gyakorlati tudományokat. A Kandzsur és Tandzsur kötetei nem is emlékeztetnek a mi fogalmaink szerinti könyvre. 70-80 cm hosszu, 20-22 cm széles, egymásra fektetett szabad lapok tömbjeiből állnak; ezeket vá-

szonba bugyolálják, zsineggel kötik át, s igy helyezik el a polcokon. (Ugyanilyen, tibeti nyelven irt Kandzsur-példányokat láttunk Mongólia egyik müködő lámakolostorának istentiszteletén a székeiken törökülésben ülő lámák ölében.)

Itt őrzik a mongolikák közül a leghiresebbet: a "Mongolok titkos története" megjelölésüt, amely 1240-ben Ogotáj kán udvarában készült, továbbá az "Arany Évkönyv"-et, a mongol történelmi krónikák egyetlen megmaradt példányát a XVIII. századból.

A kéziratok között találhatók u.n. "mongol négyzetes" irással irott könyvek, amelyek irása kilenc különféle szinnel készült. Egyes kötetek minden lapján megtalálható a 9 szin, de kötetenként is változik a szin. (A kilenc szin, azaz a "kilenc ékszer": aranypor, ezüst, korál, gyöngy, türkisz, lazur, gyöngyház, acél és réz). Vannak könyvek, amelyek betüit szövetre himezték, szines fonállal.

KÖZMÜVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK

Az állami (városi, kerületi, községi) könyvtárak a tanácsokhoz tartoznak. Vidéki utunk egy ajmak-könyvtárba vezetett. A ritkán lakott országban igen kevés a vasut (mindössze 1000 km körül), kiépitett utjai alig vannak, ugyhogy az egyes ajmakok között a fő közlekedési eszköz a repülőgép. A fővárostól 330 km-re eső Bulgan ajmakot a Mongol Légitársaság kétmotoros gépén látogattuk meg. Bulgan valamivel több mint 10 000 lakosu város. Maga az ajmak fél Magyarországnál nagyobb (50 000 km^2) de mindössze 14 községgel és 38 000 lakossal. A székhely jurtákból álló város, kőépületekkel a közepén. Ezek többsége középület vagy üzem (tanácsház, szálló, áruház, mozi, müvelődési ház, malom stb.). A város ezernyi jurtáján tul, ameddig a szem ellát, füves puszta, csak a hegyek északi oldalán némi erdő. Az ajmak müvelődésügyét kulturális osztály irányitja. Minden ajmak székhelyén müvelődési ház müködik (módszertani kabinettel), ezenkivül könyvtár, mozi, helytörténeti muzeum, képzőmüvészeti csoport, fotostudió. Az ország könyvtárügyén szovjet hatás tapasztalható, aminek következtében a müvelődésügy egyéb ágaihoz képest a könyvtárügynek nagy a jelentősége. Ezt igazolja Bulgan város is, amely mint valami sziget áll a pusztaságban 10 000 lakosával, és 50 000 kötetes könyvtárral rendelkezik. A könyvtár állományából mintegy 10 000 kötet orosz nyelvü. Alapterülete nagyobb, mint

Budapesten egy átlagos Szabó Ervin kerületi könyvtár. A könyvtár zártpolcos (mint általában mindegyik könyvtár, amit láttunk). Három részlegből áll: kölcsönzőből, olvasóteremből és gyermekkönyvtárból. Mindegyikhez önálló raktári rész tartozik, de e három raktári részlegen kivül van egy "alapraktára" is. 5 főfoglalkozásu könyvtáros dolgozik a könyvtárban. Érdekessége, hogy gyermekrészlege csak prézens irodalmat tartalmaz; a könyvkölcsönzést iskolai feladatnak tartják. Mongol nyelven a következő magyar müveket találtuk meg itt: Petőfi költeményei, Darvas: Részeg eső, Veres Péter: Számadás, Pécsi - Sófalvi: Magyarországról. (A többi meglátogatott könyvtárban is csupán ezek a müvek fordultak elő.)

A könyvtár mellett 7 tagu könyvtári tanács müködik és 50 könyvtári aktivista. A tanács tagjait a tömegszervezetek delegálják. A propagandatevékenység teljesen szovjet mintáju (irodalmi esteket, olvasókonferenciákat, felolvasásokat rendeznek, egyéni olvasóterveket dolgoznak ki, könyvkiállításokat rendeznek). Az irásos és a szemléltető propaganda anyagát a könyvtár részben maga állitja elő és küldi szét, részben pedig az országos módszertani központtól kapja. Módszertani tevékenységéhez tartozik a falusi könyvtárosok képzése és továbbképzése, évi kéthetes szemináriumokon.

A könyvtár 1972. évi adatai (novemberig):

	beiratkozott olvasók száma	forgalom (kötetszámban)
felnőtt olvasóterem	780	11 412
felnőtt kölcsönző	601	8 502
gyermekrészleg	1295	13 844
Összesen:	2676	33 758

Ha feltételezzük is, hogy a felnőtt olvasóterembe és a kölcsönzőbe nagyjából ugyanazok a személyek iratkoztak be (az olvasókat ugyanis részlegenként külön-külön tartják nyilván), akkor is meghaladja az olvasók száma a lakosság 20 %-át.

Felkerestük egy "közeli" község, az ajmak székhelyétől 50 kmre levő Bugat könyvtárát is. Gépkocsin mentünk, az "utat" a füves pusztaságon vezető keréknyomok jelentették. Ut közben

egyetlen élő lélekkel, egy lovassal találkoztunk. Az 1600 lakosu Bugat község 410 jurtából s egy-két kőépületből (tanácsháza, klubépület) áll.

A községhez 195 000 hektárnyi terület tartozik, rajta 64 téli szállás, 40 000 ló és szarvasmarha. A községben analfabéta nincs. Az állattenyésztők brigádokba vannak osztva, az egy brigádhoz tartozó jurták vándorolnak a területen, a legeltetési rend szerint. Nem egy jurta huszonnégyszer változtat helyet évente.

A község művelődésének központja a klub. 3 főfoglalkozásu munkatársa van: a klubvezető, a mozivezető és a könyvtáros. A zártpolcos könyvtár is a klubban működik, állománya 5000 kötet. A brigádok számára letétbe ad könyvet. A népmüvelési munka ezen a fokon még eléggé egybefolyik. Pl. a könyvtáros a népi hangszerekből álló zenekarnak is tagja.

Ulan Batorban megtekintettük a Gorkijról elnevezett városi kerületi könyvtárat is. A könyvtárnak 6 munkatársa van; 3000 beiratkozott olvasójának 50 %-a felnőtt. Évi gyarapodása 4000 kötet. Szervezete azonos Bulgan ajmak könyvtáráéval. Gyermekrészlege ugyancsak prézens jellegü. Forgalma évi 50 000 kötet, négy raktárra osztott állománya meghaladja a 60 000 kötetet. A betürendes és a tizedes rendszerü szakkatalógus mellett un. "tematikus" katalógusokkal is rendelkezik.

A szakszervezeti könyvtáraknak az ország iparának alacsony foka miatt nincs nagy szerepük. Az ország 39 szakszervezeti könyvtára közül a Mongólia Szakszervezeti Tanácsa keretében megszervezett könyvtár látja el a módszertani feladatokat; ez módszertani utmutatók kiadását és 10 napos továbbképzési szeminárium szervezését jelenti. Meglátogattuk a Vasutas Szakszervezet 60 000 kötetes könyvtárát, a szakszervezet müvelődési házában. A könyvtár évi 1000 kötetet vásárol, 400 beiratkozott olvasója van a felnőtt kölcsönzőben, 800 az olvasóteremben és 1000 a gyermekkönyvtárban. 3 főfoglalkozásu könyvtáros dolgozik benne.

A közmüvelődési könyvtárak minden tipusában az állomány növelését tartják a legfontosabb kérdésnek. Az olvasószolgálat részlegei (kölcsönzés, helyben olvasás) mindenütt mereven elkülönülnek egymástól.

A könyvtári tevékenység anyagi alapjai biztositottnak látszanak. Pl. az 1600 lakosu Bugat község könyvtárában a könyvbeszerzésre forditott összeg 3000 tugrik, kb. 9000 Ft. (Nálunk az ekkora községkategóriára eső országos átlag 6000 Ft.) Egy-egy ajmakban 6-8 főfoglalkozásu könyvtáros dolgozik.

A mongóliai közmüvelődési munka egésze (szabadegyetem, klub, könyvtári munka stb.) a népi kultura igen aktiv ápolásával kapcsolódik össze. Müvelődési otthonaik, klubjaik valóban a nép életének szinterei, s ezeket nem csupán rendezvények, előadások megtekintése céljából látogatják. A népmüvészet, népzene, népdal, népviselet a müvelődési munkában központi szerepet tölt be; egyik-másik ágazat - pl. tánc, ének, hangszeres zene - magas szinvonalon áll.

A társadalom gazdasági és kulturális fejlődése - különösen, ha figyelembe vesszük azt a szinte teljes egészében nomád állapotot, ahonnan 1921-ben elindultak - imponáló. De a legnagyobb hatást mégis az a szivélyes barátság tette ránk, amellyel bennünket fogadtak és ahogyan hazánkról s a magyarokról mint velük rokon népről szóltak.

KRÓNIKA

A KMK 1972. évi tevékenysége

Az alábbiakban közöljük a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1972. évi munkabeszámolójának főbb gondolatait, megállapitásait.

"Az 1972. évre szóló munkaterv összeállitásakor eleve tisztában voltunk azzal, hogy rendkivüli év előtt állunk. Számoltunk azzal, hogy az IFLA budapesti közgyülése olyan feladatokkal fog bennünket is terhelni, amelyek egyéb, bár ugyancsak fontos teendőket háttérbe szoritanak. Ez be is következett, s még a vártnál is nagyobb mértékben vette erőinket igénybe. Ez a tény, ugy véljük, felment minket az alól, hogy részletesebben indokoljuk egyes munkatervi feladataink elmaradását. S ha még hozzávesszük, hogy az év során sulyos személyzeti nehézségekkel küszködtünk, ... akkor egészében eredményes évnek könyvelhetjük el 1972-t."

KÖNYVTÁRPOLITIKAI FELADATOK

A KMK megbizása alapján az uj könyvtári törvény előkészitéseként az év végéig 19 előkészitő tanulmány készült el. Több döntéselőkészitő tanulmányt állitott össze maga az intézmény. A munkatársak részt vettek négy minisztériumi szakfelügyeleti vizsgálatban.

Több kiadvány készült el a tanácsok könyvtárirányitó tevékenységének támogatására, s ezzel kapcsolatos a távlati fejlesztési tervek kidolgozásához nyujtott segitség is. "Uj vonása volt tevékenységünknek, hogy igyekeztünk közvetlen kapcsolatokat kialakitani a közmüvelődési könyvtárügy második ... szintjét, az un. "B" tipusu könyvtárakat fenntartó városi tanácsokkal." Valamennyi "A" tipusu könyvtár vezetője számára negyedévenként értekezletet szervezett a KMK.

AZ EGYES OLVASÓTIPUSOK PROBLÉMÁI, MEGHATÁROZOTT OLVASÓRÉTEGEK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSA

Megindult a főiskolai könyvtárak fejlesztési koncepciójának előkészitése. A tárgyév folyamán lezárult az egyházi könyvtárosok egyéves tanfolyamának előkészitése; a tanfolyam "tematikájában a történeti gyüjtemények és sajátos dokumentumtipusaik kezelése és feltárása dominál". Elkészült a szakszervezeti könyvtárak szervezeti és müködési szabályzatának tervezete.

Egyre nagyobb sulyt kap a KMK munkájában a gyermekek és az ifjuság könyvtári ellátásának problematikája. Elemzés készült a gyermekkönyvtárak állományáról és készül a miskolci önálló ifjusági könyvtár munkájában szerzett tapasztalatokról. Az év végére befejeződött az ifjuságnak szóló könyvtárhasználati kalauz kéziratának átdolgozása. Három könyvtárban kisérlet indult: a tájékoztató szolgálat - pedagógusokkal megerősitve - nagyobb segitséget kiván nyujtani a középiskolások tanulmányi munkájához.

Javaslat készült a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátására, amely egyuttal a minisztériumi irányelvek előkészitő tanulmánya volt. "Az irányelvekben foglaltak megvalósitása érdekében konzultációkat folytattunk az érintett könyvtárakkal, fenntartó szervekkel, majd négy nemzetiségi báziskönyvtárban ... a községi könyvtárosok számára munkaértekezletet tartottunk." Megjelent a román irodalom törzsanyagjegyzéke, valamint folyóiratjegyzék készült a nemzetiségi könyvtárak rendeléseinek támogatására.

A KÖNYVTÁRI MUNKA EGYES TERÜLETEI

"Az olvasószolgálatra, az irodalompropagandára a Nemzetközi Könyvév nyomta rá a bélyegét. A mi feladatunk volt az igen széles kört átfogó mozgalmon belül a könyvtári területen folyó tevékenység ösztönzése, koordinálása ..." A KMK többek között kiadta az UNESCO könyvévi hiradójának magyar változatát és részt vett a könyvév alkalmából megtartott tudományos ülésszak megszervezésében.

Sikeres volt a szovjet és orosz irodalom népszerüsitését célzó "Kell a jó könyv" pályázat, ezenkivül néhány könyvtárban olvasáskutatási kisérlet indult. A KMK részt vállalt az év egyéb hasonló rendezvényeinek előkészitésében is.

Befejeződött a propaganda, reprográfiai és kéziratszerkesztési tanfolyam, és kiadásra kész ennek irásos anyaga. A KMK kidolgozta az olvasószolgálatosok továbbképző tanfolyamának programját.

Az állománygyarapitási együttmüködés egyre inkább kiterjed más könyvtári munkaterületekre, különösen a tájékoztatásra. Egyes kooperációs körökben azonban visszaesés tapasztalható. Ezzel kapcsolatban megkezdődött az együttmüködés jelenlegi helyzetének felmérése. Nyomdába került a gyüjtési együttmüködés külföldi szakirodalmát referáló kiadvány kézirata, s javaslat készült a kötelespéldányok elosztási rendjéről, tekintetbe véve a szakirodalmi kooperáció és a helyismereti gyüjtés érdekeit. Megkezdődött a hazai gyarapodási jegyzékek és folyóirat-lelőhelyjegyzékek elemzése, figyelembe véve a gépesitési lehetőségeket is. A társadalomtudományi tájékoztatási rendszer kialakitására vonatkozóan tervezet készült, s folyik a külföldi társadalomtudományi tájékoztatás helyzetét feltáró szakirodalmi szemle előkészitése. Megkezdődtek a könyvtárközi kölcsönzés vizsgálatának munkálatai is.

A feldolgozó munkát illetően megjelent az ETO táblázataiban 1966 óta bekövetkezett módositásokat ismertető kiadvány, és megindult (a KMK közremüködésével) a cirill ábécét használó nem szláv nyelvek transzliterálási szabványának kidolgozása.

A helyismereti gyüjtemények kezelői számára országos értekezlet volt Miskolcon, amely a napirendjén szereplő helyismereti bibliográfiák ügyében ajánlásokat fogadott el, s megvitatta a helyismereti kutatók számára készülő kézikönyv harmadik részének tervezetét.

"A nem-könyv tipusu dokumentumok problémakörére továbbra is nagy figyelmet forditunk." Megjelent a közmüvelődési könyvtárak zenei részlegeinek cim- és adattára, és megindult a zenei részlegekben dolgozó könyvtárosok másfél éves tanfolyama. Megkezdte müködését a zalaegerszegi kisérleti szabványtár, és négy könyvtárban kisérleti jelleggel megindult a képzőmüvészeti diagyüjtemények megszervezése.

"A könyvtári munkaszervezés körébe vágó feladatok közül elkészült egy egyetemi és egy megyei könyvtár munkaerőmérlege." Hat közmüvelődési könyvtárban munkarend-leirás és müveleti kataszter, hat müszaki szakkönyvtárban részletes munkaelemzés készült.

Megjelent a reprográfiai berendezéseket ismertető kiadvány második kötete. Sajtó alatt van egy a nemzeti szakbibliográfiáinkat elemző és egy a hazai könyvtárépitési tapasztalatokat feldolgozó kiadvány. Elkészült a "C" tipusu könyvtárak bővithető mintaterveinek három sorozata.

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS

"Bekapcsolódtunk a könyvtárosképzés rendszerét felülvizsgáló bizottság munkájába. Elkészitettük javaslatunkat a nem könyvtárosi munkakörben dolgozó könyvtári alkalmazottak képzésére..." Tovább folyt az oktatás a könyvtárosképző szaktanfolyamon, azonban egyre sulyosabbak a férőhely-nehézségek, s a nem iskolarendszerü képzési forma hátrányai.

KUTATÁSSZERVEZÉS, KUTATÓMUNKA

"A könyvtártudományi kutatásokat nyilvántartottuk és tájékoztatást adtunk róluk. Megkezdtük a kutatók kataszterének a felfektetését is; ide egyelőre az idén kiirt pályázat résztvevői kerültek be. Nagy gondot forditottunk az ismert, bár módositott formában feleleventtett pályázat lebonyolitására."

A könyvtáron belüli tartós interperszonális kapcsolatok hatását vizsgáló kutatással kapcsolatban megindult a kisérleti tevékenység. Olvasásszociológiai vizsgálat indult annak felderitésére, vezet-e ut a lektürtől az igazi irodalomhoz. Tovább folyt az intenziv könyvtárhasználatra épitő pedagógiai módszerek hatását vizsgáló kisérlet. "Három kutatásunk esetében a tervezési, illetve előkészületi munkánál tartunk." Ezek: a szakmunkástanulók olvasási kulturája; az ismeretközlő irodalom olvasása; a személyi tényezőnek a könyvtári szolgálatban betöltött szerepe.

Kutatás indult az Országos Pedagógiai Könyvtárral együtt a pedagógusok tájékozódási szokásainak feltárására. Két tanulmány

készült el a szakirodalmi ellátottságot elemző vizsgálat-sorozatból. "Osztályozáselméleti kutatásunk keretében elkészült a szóanyag első elemzése, amely elsősorban kvantitativ megközelitésben foglalkozik az egyes szakterületek szakmai nyelvének gépi, illetve automatikus osztályozásra való alkalmasságával."

SZOLGÁLTATÁSOK

Nyomdába került az Uj Könyvek első öt évfolyamának betürendes és szakrendi mutatója. Elkészült egy tanulmány, amely egybeveti 50 gyermekkönyv kritikai visszhangját és az Uj Könyvekben róluk megjelent recenziókat.

Tovább folyt (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral közösen) az eseménynaptár kiadása. Előkészületben van az első tiz évfolyam név- és tárgymutatójának a közzététele. 1972-ben a Fővárosi Müvelődési Házzal közös kiadásban jelent meg a "100 lap - 200 cikk" cimü sajtószemle, azonban a Látóhatár cimü tallózó folyóirat meginditása következtében 1973-tól annak részévé válik. Elkészült a Nagyvilág 15 éves repertóriumának kézirata.

"Igyekeztünk támogatni a könyvtárak irodalompropaganda tevékenységét." (Röplapok, prospektus a könyvtári szolgáltatásokról.) A KMK lehetőség szerint koordinálta a különböző könyvtárak propagandamunkáját.

"A Könyvtártudományi Szakkönyvtár komoly személyzeti nehézségekkel küzdött ebben az évben. Ennek ellenére sikerült.... a raktárt átrendezni, az állománykivonás első ütemét végrehajtani és a kölcsönzési nyilvántartást revideálni. Elkészült a gyüjtőköri szabályzat terve is."

A rendszeres időszaki kiadványokon kivül (Gyorstájékoztató a Magyar Könyvtártudományi Irodalomról, Könyvtári Figyelő, Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom) két külföldi monográfia tartalmi kivonatát is közreadta 1972-ben a KMK.

"Nemzetközi feladataink tulnyomó részét az IFLA budapesti közgyülésére való felkészülés és a lebonyolitásban való részvétel tette ki." Ezzel kapcsolatban több kiadványt is közrebocsátott a KMK.

"Örvendetesen fejlődtek kapcsolataink a szocialista országok könyvtárügyével. Részt vettünk a módszertani központok szófiai konferenciáján," továbbá a budapesti szovjet-magyar könyvtárügyi szemináriumon. Kiadásra készen áll mind a moszkvai, mind a budapesti szeminárium teljes magyar nyelvü anyaga. Egyes munkatársak egyéb nemzetközi értekezleteken is részt vettek, mig számos külföldi szakember a KMK meghivására látogatott hazánkba.

"Elkészült a Budapesten 1970 végén tartott könyvtárépitési és berendezési konferencia anyagának nyomdakész kézirata..."

"A külföld tájékoztatására, eredményeink propagálására uj szolgáltatást inditottunk meg: "Hungarian Library and Information Science Abstracts" cimmel évente kétszer jelenik meg angol nyelvü referáló lapunk, amely a magyar termés javát, számonként mintegy 50 tételt tartalmaz. ... Az első két szám nemzetközi visszhangja kedvező volt."

"Kitöltöttük az UNESCO könyvtárstatisztikai kérdőivét, s előkészületeket tettünk az 1975. évi kérdőivhez szükséges adatok begyüjtésére. A legfontosabb, nemzetközi érdeklődésre is számot tartó kutatásokat bejelentettük a FID titkárságának."

Számos külföldi könyvtáros látogatott el a KMK-ba, számukra az intézmény három nyelven ismertető füzetet adott ki. "Munkatársaink több külföldi tanulmányuton vettek részt; különösen hasznosnak bizonyult a két és fél hónapos amerikai és nyugateurópai ösztöndij az elektronikus számitógépek könyvtári alkalmazásának tanulmányozására."

KÖNYVTÁRRÓL KÖNYVTÁRRA

A tudományegyetemi könyvtárak

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM EGYETEMI KÖNYVTÁR, BUDAPEST

Főigazgató: dr. Mátrai László akadémikus
Igazgatóhelyettes: dr. Miszti László

Szerzeményi osztály - dr. Tóth András ov.
Feldolgozó osztály - Hermann Zsuzsa ov.
Folyóiratcsoport - dr. Pajkossy Györgyné ov. h.
Olvasószolgálati osztály - Marót Miklós mb. ov.
Tudományos-tájékoztató osztály - dr. Vértesy Miklós ov.

- . -

Hálózati és módszertani csoport (XI. Ménesi ut 11/13.)
- dr. Kereszténvi József ov. h.
Jogi Kari Könyvtár (V. Egyetem tér 1/3.)
- B. Mike Ágnes kvtárvez.
Bölcsészkari olvasóterem (V. Pesti Barnabás u. 1.)
- dr. Kovács Józsefné vez.

- . -

Tudományos fokozattal rendelkezik:
- dr. Pelle József CSc
(tudományos-tájékoztató osztály)

KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM EGYETEMI KÖNYVTÁR, DEBRECEN

Igazgató: dr. Csüry István
Igazgató h.: Varga Zoltánné

Gyarapító és gyüjteményi osztály - dr. Gomba Szabolcsné ov.
Szakreferensi és bibliográfiai osztály -
- Szénássy Barnáné ov.

Feldolgozó osztály - dr. Pelyvás Istvánné ov.
Periodika osztály - Balla Lajosné mb. ov.
Olvasószolgálati osztály - Bot Györgyné ov.
Reprográfiai részleg és mikrofilmtár
- Barts Jenőné vez.
Könyvkötészet - Háj József vez.
Leiró iroda - Balla Lajosné vez.

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRA, SZEGED

Igazgatás:

Igazgató: dr. Havasi Zoltán CSc
Igazgató h.: Korek József

Állománygyarapitási osztály - Bezerédy Istvánné dr. ov.
Feldolgozó osztály - dr. Trogmayer Ottóné ov.
Olvasószolgálati osztály - H. Németh Zsófia ov.
Különgyüjtemények osztálya
Hálózati és reprográfiai osztály - dr. Novák Ákos ov.

- . -

Állam-és Jogtudományi Kar Könyvtára
- dr. Szobonya Miklósné kvtárvez.

PÉCSI EGYETEMI KÖNYVTÁR

Igazgató: dr. Fényes Miklós

Szervezési osztály - Pál Józsefné ov.
Jogtudományi osztály - dr. Román Lászlóné ov.
Általános gyüjteményi osztály - dr. Farkas Józsefné ov.
[x]Közgazdaságtudományi osztály - dr. Benedek Ferenc CSc ov.
Feldolgozó osztály - Bárdi Ilona ov.
Olvasószolgálati osztály - ov. állása betöltetlen

[x]Az osztály a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Pécsi Kihelyezett Nappali Tagozatához tartozik.

Az OOKDK és az orvostudományi egyetemi könyvtárak

ORSZÁGOS ORVOSTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR ÉS DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT

Igazgató: dr. Székely Sándor CSc

Szervezési-módszertani osztály - dr. Szepesi Zoltánné ov.
Könyvtár - Egry Tamásné főkvtáros
Dokumentációs osztály - dr. Pollák Zsuzsa ov.
Reprográfiai osztály - Dufla Istvánné csv.

SEMMELWEIS ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA, BUDAPEST

Igazgató: dr. Réti Endre CSc
Mb. ig.h.: Vilmon Gyuláné, tud. munkatárs

Osztályokra, csoportokra nem tagolódik a könyvtár.

DEBRECENI ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM KÖZPONTI KENÉZY KÖNYVTÁR

Igazgató: Jablonkay András
Mb. ig.h.: Kovács Endréné

Osztályokra, csoportokra nem tagolódik a könyvtár.

PÉCSI ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA

Igazgató: dr. Ruzsás Lajosné dr. Faluhelyi Vera

Feldolgozási egység - Forster Miklósné tud. munkatárs
Olvasószolgálati egység - dr. Zsemberi Miklós, dr. Hantos Pálné

SZEGEDI ORVOSTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA

Igazgató: Zallár Andor

Beszerző és feldolgozó csoport - Hevesi József csv.
Olvasószolgálat - Hajdu István csv.

- . -

Gyógyszerésztudományi Kar Könyvtára
- Pálfy Gyula kari kvtáros

KÖNYVTÁRTECHNIKAI ÚJDONSÁGOK

Új magyar gyorsmásoló berendezés

Könyvtáraink számára is kiemelkedően fontos uj másolóberendezés kifejlesztésén dolgozik az Irodagépipari és Finommechanikai Vállalat. Vállalkozásának jelentőségét mi sem bizonyitja jobban, mint a könyvtárak óriási ütemben növekvő gyorsmásolási igénye és a beszerezhető másolóberendezések magas ára ill. müködési költsége közt feszülő ellentét.

Többé-kevésbé közismert, hogy a valóban korszerü másolóberendezéseknek két fő tipusa van: cinkoxidos másolók, melyeknél a másolat csak speciális, e célra készült és csak külön megrendelésre szállitott papirra készithető, ill. a xerográfiai berendezések, amelyek - bizonyos korlátok között - tetszőleges papirra (vagy más anyagra) másolnak. Általánosságban az a helyzet, hogy a cinkoxidos másolóberendezések maguk olcsóbbak, a speciális papirt viszont külön kell beszerezni (és ez már nem olcsó), mig a xerox-készülékek drágábbak. Mindkét esetben azonban a megfelelő szinvonalu berendezés beszerzése eléggé jelentős devizaösszeget igényel.

Az IGV uj gyártmánya, a STATICOP a xerográfiai készülékek közé tartozik, azaz - eltekintve a müködési elvében jelentkező specifikumoktól - nem igényel speciális, külön beszerzendő papirt, jobb minőségü, kereskedelmi forgalomban kapható papirra készíti másolatait.

A STATICOP egyaránt jól alkalmazható egyedi ill. sorozatmásolásra. Ha egy eredetiről több másolatra van szükség, a kivánt másolatok számát a gép megfelelő helyén beállitva a gép automatikusan előállitja ezeket s csak utána áll meg. A kivánt másolatok száma 99-ig állitható.

A berendezés kezelése igen egyszerü, különösebb szakértelmet nem igényel. A megfelelő üveglapra ráhelyezzük a másolandó dokumentumot (ez lehet egy lap, folyóirat- vagy könyvoldal stb.), lefedjük az e célt szolgáló gumilappal és gombnyomásra a készülék elkésziti a kivánt (beállitott) számu másolatot, melyek egy csuszdán jönnek ki a gépből.

Másolási sebessége jó: sorozatmásolás esetén percenként kb. 10 másolatot készit, egyedi másolásnál annyival lassubb, amennyi időt a másolandó dokumentum kicserélése igényel.

Mint minden gyorsmásoló berendezésnek, természetesen a STATICOP-nak is vannak korlátai, amelyek azonban éppen könyvtári alkalmazását igen kevéssé befolyásolják. A gép ugyanis A/4-nél nagyobb formátumu dokumentumok másolását csak részenként teszi lehetővé. További korlát, hogy csak méretazonos másolatok készitésére alkalmas. Offset nyomóforma előállitására nem használható. (E célra van az IGV-nek egy másik gyártmánya.)

A berendezés könyvtári alkalmazása két fő területen képzelhető el: egyrészt másolat szolgáltatása, elsősorban nem kölcsönözhető dokumentumok esetében (könyvtáron belül vagy könyvtárközi viszonylatban egyaránt), másrészt körlevelek, meghivók, viszonylag kis terjedelmü és kis példányszámu kiadványok előállitása. A másolatok szöveges eredeti vagy vonalas ábra esetén igen jó szinvonaluak. Fényképek vagy nagyobb összefüggő sötét felületeket is tartalmazó ábrák másolására lehetőleg ne használjuk.

A STATICOP sorozatgyártása várhatóan még 1973-ban megindul. Ugy érezzük, hazai könyvtáraink régóta fájó hiányosságán enyhithet ez az uj berendezés.

A berendezésre ill. annak megrendelésére vonatkozó kérdéseikkel az érdeklődő könyvtárak közvetlenül a gyártó céghez fordulhatnak: Irodagépipari és Finommechanikai Vállalat, XIII. Budapest, Jász u. 33-35. Postai irányitószám: 1135.

SÁRDY Péter

SZEMLE

SZÜCS Erzsébet: A cimleirások elemzése és tipizálása /gépi adatfeldolgozás szempontjából/. Bp. Népmüvelési Propaganda Iroda, 1972. 61 1. /Könyvtárgépesitési füzetek 13./ /A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai./

Szücs Jenőné tanulmánya kettős öröm, hiszen egyrészt hiradás a Magyar Nemzeti Bibliográfia hosszabb ideje folyó gépesitési törekvéseiről, a MARC rendszer hazai alkalmazási kisérleteiről, másrészt a könyvtári feldolgozó tevékenység néhány elméleti kérdését veti fel. Mindkét területen nagy érdeklődésre tarthatnak számot az eddigi hiányokat pótló ismertetések és elemzések. A gépi adatfeldolgozás könyvtári alkalmazásával ugyanis olyan perspektivák nyilnak meg, amelyek alapvetően szükségessé teszik az uj kibontakozás lehetőségeinek ismertetését és a szakmai közvélemény tájékoztatását, továbbá jelen gyakorlatunk vizsgálatát, illetve tradicióink s a nemzetközi információcsere alapját képező szabványositási törekvések összevetését és elemzését.

A tanulmány a Magyar Nemzeti Bibliográfia kisérletei alapján a hazai gépi adatfeldolgozás lehetőségeit és adottságait vizsgálja a könyvtári munka egy speciális tevékenysége: a cimleirás területén.

Köztudott, hogy a számitógépek alkalmazása az információk gyorsabb, sokrétübb és gazdaságosabb feltárását, nemzetközi cseréjüknek szinte korlátlan megszervezését teszi lehetővé. Ugyanakkor sok szempontból egyre nehezebb feladat elé állitja a kiadványok adatait feltáró könyvtárost. Az uj technika alkalmazása ugyanis jelentős szemléleti változást, a munkamódszerek nagymérvü módositását, illetve uj módszerek kialakitását vonja maga után. A könyvtári feldolgozó munka számára a kiadványok hiányos vagy nem egyöntetü adatközlése mindenkor komoly gondot okozott, hiszen

a katalógus rendszer, amely csak azonos értékü adatok sokaságából épithető fel. Az ember szervező, értelmező munkája ezeket a zökkenőket önálló logikai tevékenységével a munka bármely fázisában áthidalta. A gépi rendszer azonban már az előkészités periódusában maximális egyöntetüséget igényel. A gépi adatfeldolgozás általában nagyobb jelentőséggel veti fel a munka különböző területein a szabványositás kérdését is. Igy szintén nagy hangsulyt kap a cimleirásokban szereplő adatfajtáknak az eddiginél általánosabb szintü kategorizálása, tipizálása és az egyes adatok értékét és funkcióit megvilágitó vizsgálatok elvégzése.

A szerző a fenti szempontokat mérlegelve, a rendelkezésre álló kiadói szabványok előirásainak értékelését és azok alkalmazásának gyakorlatát egybevetve kisérli meg felmérni a hazai kiadványok cimleirásának komputerizálási lehetőségeit, és keresi a problémák forrásait. Megállapitja, hogy a szabvány előirásai többnyire biztositják a cimleirások számára elengedhetetlen adatok rögzitését, de mivel a kiadók nem tartják be a kötelező előirásokat, a kiadványok adatelemei nem rendelkeznek a kellő informativ értékkel a cimleiró számára. Elemzéséből kitünik, hogy a gépi adatfeldolgozásban mindez komplikált, nem mindig egyértelmü megoldásokat eredményez és nehezebbé teszi a visszakeresést.

A jelen gyakorlat egyik legsulyosabb problémája a könyvtári átirási szabványok hiánya, illetve a kiadói és könyvtári gyakorlat diszharmóniája. A szerző elemzése felhivja a figyelmet arra, hogy külön gondot kell forditani mind a szabványositás megoldatlan problémáinak tisztázására, mind azok alkalmazásának biztositására. A továbbiakban a Magyar Nemzeti Bibliográfia anyagából vett 1007 tétel alapján maguknak a cimleirásoknak a vizsgálatát végzi el a kiadvány- és a rendszótipusok összefüggésében.

Nem érdektelenek a kiadványtipusok statisztikai elemzései a rendszóválasztás arányait illetően, amelyek a szellemi élet, a tudományos alkotófolyamat átalakulását tükrözik. Bár az egyéni szerzőség még mai napig is jelentős arányu (több mint 50 %), a szellemi tevékenység egyre inkább a kollektiv alkotómunka irányába tolódik el. Természetesen mindez megnöveli a kiadványok tipizálásának nehézségeit, s felhivja a figyelmet arra, hogy a szabványalkotások során folyamatosan számolni kell az uj tipusokra vonatkozó szabályok kialakitásával.

A szerző elemzésének fő célja azonban az, hogy felhivja a figyelmet a gépi uton feldolgozott, tárolt és rendezhető, valamint visszakereshető cimleirások funkciójának értelmezésében várható szemléleti változásra. Ez a változás a nemzetközi könyvszám bevezetésével az azonositás területén, a leirások informativ értéke iránti igény tekintetében, továbbá a visszakeresési helyek korlátlan megnövekedésében mutatkozik meg.

Természetesen nem hatástalan ez a cimleirások strukturájára és terjedelmére sem. A változások felmérésére és értékelhetőségére kisérleti anyagából a cimleirások tipizálását végzi el. Itt inkább módszert, mint következtetéseket nyujt az elemzése. Módszere azonban szellemes és ezen a területen ujszerü. A szakember számára jól ismert épitőelemeket (szerző, cim stb.) modelljelekkel ellátva, valósággal felépiti a kiadói szabvány utasitásainak, a kiadványok bevezető lapjain közölt adatoknak a modelljét, majd pedig az ezekről a kiadványokról készült cimleirások "képletét". Ezzel a módszerrel elemzi a cimleirások tipusainak szerkezetét, felépitését, a közölt adatok felhasználhatóságát, és elvégzi a vizsgált cimleirások karakterszámának megállapitását. Mindezek nyilván jelentős segitséget nyujtanak majd a további kisérletek során a kialakitandó szerkezeti elemek egymáshoz való kapcsolatának felépitésében és finomitásában.

Végül megjegyezzük, hogy a vizsgálódás természetesen a hazai bibliográfiai gyakorlatból indul ki és a viszonylag homogén nemzeti könyvtermésen alapul. Fokozottan jelentkeznek ezek a problémák a nemzetközi könyvtermésből válogató könyvtári katalógus számára folytatott feldolgozás során, ahol az adatok informativ értékének fokozására irányuló egységesitési törekvéseknek csak igen nagy általánosságban vannak meg a lehetőségei, s igy a tipizálás és a modellek kialakitása még bonyolultabb feladat.

KOVÁCS Ilona

V. KULCSÁR Julia: Az iskolai könyvtárak helyzete. Felmérés 119 iskolában. Közreadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése. Bp. 1972. 128 l.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése Piackutató csoportjának kutatási jelentése megdöbbentő képest fest iskolai könyvtárainkról. Maga a felmérés néhány hónappal előzte meg a Művelődésügyi Minisztérium Irányelveinek (Irányelvek a 18 éven aluli ifjuság könyvtári ellátásának javitására) megjelenését, igy ez a helyzetkép egyuttal megerősiti az Irányelvek megállapitásait és célkitüzéseinek megvalósitását sürgeti. Ugyanakkor az Irányelvek konkrét összehasonlitási alapot nyujtott a vizsgálati adatok elemzéséhez. Az iskolai könyvtárak jelen helyzetének és fejlődési perspektivájának adatról adatra végigvonuló kontrasztja átütő erővel bizonyitja iskolai könyvtáraink állapotának tarthatatlanságát.

A felmérés eredeti célkitüzése a könyvszakma oldaláról fogalmazódott meg: képes-e a könyvkereskedelem az iskolai könyvtárak növekedő igényei kielégitésére, s melyek azok a fehér foltok a könyvkiadásban, amelyek felszámolása nélkül nem valósitható meg az iskolai könyvtárak tervszerü fejlesztése.

A felmérés nem országos reprezentáció alapján folyt; összesen 119 általános és középiskolai, valamint szakmunkásképző intézeti könyvtár állományának és müködési feltételeinek vizsgálatára terjedt ki. Közöttük különféle tájegységek és településformák különböző szinvonalu iskolái szerepelnek. Ez a viszonylag kis minta tette lehetővé a vizsgálat intenzitásának emelését.

A munka központi koncepciója tul is lép egy adott állapotot tükröző pillanatkép keretein. Nemcsak az állomány mennyiségi és minőségi elemzésére, hanem a müködési feltételek bemutatására is kitér: a fejlesztési lehetőségek, az állománygyarapitási módok, a könyvtárak anyagi és személyi ellátottságának, hatékonyságának, helyiségviszonyainak és nyitvatartásának vizsgálatára. Adatai, táblázatai mögött az okok és miértek beható ismerete áll - minden adatfelvételt könyvtáros szakember végzett -, a tanulmány szerzőjének ezáltal módja van arra is, hogy az Irányelvek szellemében néhol a perspektivákat is felvillantsa. A könyvkiadás addig lényegében nem tud felkészülni az iskolai könyvtár-

hálózat igényeinek ellátására, amig ezek az igények egészen pontosan nem körvonalazhatók, vagyis a konkrét fejlesztési normatívák nem szabályozzák az iskolai könyvállományok gyarapitását. A fejlesztés akkor lehet összhangban a könyvkiadással, ha rendszeres, folyamatos könyvvásárláson alapul. Ez a rendszeresség folyamatosan biztositott évi dotációval, a Könyvtárellátó utján történő rendszeres szerzeményezéssel valósitható meg. A vizsgált négy év folyamán az iskolai könyvtáraknak azonban csak igen kis százaléka élt ezzel a lehetőséggel.

Az iskolai könyvállomány fejlesztésére szánt összeg rendszeressége és mértéke, a szerzeményezés módja alapvető meghatározó tényezők a vizsgált könyvtárak állapotának jellemzésében. A könyvtári dotáció az elmult évtized alatt az iskolákban erős fluktuációt mutatott, nemcsak iskolatipusok, hanem iskolák és iskolák között is. Az iskolai könyvtár állapotát leginkább az határozza meg, hogy melyik iskolatipushoz tartozik. Az önálló költségvetéssel nem rendelkező általános iskolai könyvtárak helyzete a legaggasztóbb: mind a dotáció nagyságában, mind a gyarapitás folytonosságában elmaradnak az önálló költségvetéssel rendelkező középiskolai és szakmunkástanuló intézeti könyvtárak mögött. (Ez utóbbi hálózat az elmult két évben jelentős fejlődésnek indult.) A vizsgált években az általános iskoláknak kb. egynegyede egyáltalán nem kapott fejlesztési összeget, s átlagosan tekintve - az utolsó két évben a dotáció inkább csökkent, mint emelkedett. Az Irányelvek az egy tanulóra eső állományi kötetszám kivánatos mértékét körvonalazza, az évi dotáció mértékét nem szabályozza. Ezért továbbra is fennáll a veszélye annak, hogy egyes iskolák vagy iskolacsoportok fejlődési lehetősége elmarad a többiekétől. Az iskolai könyvtári állomány mennyiségére vonatkozóan a tanulmány az egy tanulóra eső kötetszám mutatóit elemzi. Ezzel kapcsolatban különösen a nagy létszámu általános iskolák hátrányos helyzetére mutat rá, melyek 80%-ában egy tanulóra kettőnél is kevesebb könyv jut. Érdekes idéznünk még azt a számitást, mely szerint a mai dotációs lehetőségek mellett a mintában szereplő általános iskolák csak kb. 21, a szakmunkásképző intézetek könyvtárai is csak majd 20 esztendő alatt lennének képesek az Irányelvek, ill. a Munkaügyi Minisztérium célkitüzései szerint kivánatos szintet elérni. Országosan ez az időtartam az általános iskolákra nézve 28 esztendő.

Az iskolai könyvtári állományok tartalmi elemzése is az általános iskolák hátrányos helyzetét mutatja. Nemcsak az ismeretterjesztő irodalom alacsony aránya, hanem általános gyüjtőköri hiányosságok okozzák az iskolai állományok egészségtelen összetételét. A vizsgálat nemcsak az egyes állománycsoportok arányának elemzésére, hanem konkrét müvek keresésére is kitért: cimenként mérte fel az ajánlott és kötelező irodalmat, valamint a kézikönyvtári állományt. A jelentésnek ez a része az, ami leginkább megszivlelendő mind a könyvkiadás, mind pedig az iskolai könyvtárak állománygyarapitásának irányitása oldaláról. A kézikönyvállomány felmérése alapján megállapitható, hogy az általános iskolák ifjusági könyvtárai tulajdonképpen teljesen ellátatlanok ezen a téren. (Az ifjusági és nevelői könyvtárak egyesitése - az Irányelvek célkitüzése alapján - valószinüleg enyhiteni fogja ezt a helyzetet.) A középiskolai könyvtárak kézikönyvtári anyaga sokkal jobb, mint az általános iskolákban, de itt is előfordul, hogy fontos müvek hiányoznak.

A vizsgálat kitér még az iskolai könyvtárosok helyzetének, státusának, szakképzettségének bemutatására is. Ebben az összefüggésben is az általános iskolák maradnak el legjobban, a könyvtári munkát itt szinte kizárólag társadalmi munkában végzik a könyvtárosok. Gyakori váltakozásuk is hátráltatja a szakszerü könyvtári munkát.

Az iskolai könyvtárak müködésére, nyitvatartására és elhelyezésére vonatkozó adatok sem cáfolnak rá az előzőkre. A könyvtári munka hatékonysága, a kölcsönző tanulók száma és aránya is a minden szempontból háttérbe szoruló általános iskolai könyvtárakban a legalacsonyabb, a helyiségviszonyok mostohaságáról nem is beszélve. Elgondolkoztató és hasznos a vizsgálati adatok összefoglalása, a tapasztalatok ismertetése, melyben a szerző nemcsak a könyvszakma számára vonja le a következtetéseket.

KÖNYVES-TÓTH Lilla

AZ ALA NEM CSATLAKOZIK olyan szervezetekhez és nem tart fenn velük formális kapcsolatot sem, amelyek megsértik az Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozatában foglaltakat. Az American Library Association állást foglalt az emberi jogok, a társadalmi igazság mellett, tekintet nélkül a származásra, szinre, fajra, országra, vallásra vagy politikai meggyőződésre. Ezeket a követelményeket szervezeti és egyéni tagjaival feltétlenül tiszteletben tartatja. (Assistant Librarian, 1972. okt.)

AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRI JOGOK KÓDEXÉT fogadta el az Ausztrál Iskolai Könyvtári Szövetség 1972 májusi ülésén. Leszögezték, hogy az iskolai könyvtárak feladata az olvasás szabadságának védelme, tájékozott, felelős polgárok nevelése. Ezért a tanmenet gazdagitását és támogatását szolgáló anyagok beszerzésén kivül olyan tájékoztatásról is gondoskodni kell, amely lehetővé teszi a tanulók eligazodását napi életük eseményeiben, ugyanakkor kritikára és éberségre is neveli őket. Az iskolai könyvtáraknak kellő arányban kell tartalmaznia a vallási, etnikai és kulturális csoportok irodalmát. Segitenie kell az olvasókat abban, hogy az elvi szempontokat személyes véleményük fölé helyezzék, az ésszerüséget részesitsék előnyben az előitéletekkel szemben. (The Australian Library Journal, 21. 1972. 8. sz.)

TÁJÉKOZTATÁSI DOLGOZÓK TOVÁBBKÉPZŐ FŐISKOLÁJA névvel uj oktatási intézményt létesitettek Moszkvában. E főiskola feladatkörébe utalták mindazokat a tevékenységeket, amelyek összefüggnek a Szovjetunióban dolgozó, mintegy 130 000 tájékoztatási dolgozó szakmai szinvonalának emelésével. Ezt a feladatkört eddig a VINITI látta el. A képzési forma vagy hathónapos tanfolyam munkavégzés mellett, vagy kéthónapos, a munka megszakitásával. A főiskolán hat tanszék müködik és a hallgatók egy speciális területen képezhetik magukat (a tudományos és müszaki tájékoztatás elmélete, szervezése és gazdaságossága, az információellátás, a tájékoztatási folyamatok gépesitése stb.). (Československá Informatika, 14. 1972. 12. sz.)

MILYEN GYORSAT JELENT A GYORS? A British Museum "Gyorsmásoló szolgálata" közölte, hogy a megrendeléseket "általában 24 órán belül teljesiti." Ez már önmagában is a "gyors" kifejezés rugalmas alkalmazásáról tanuskodik. A felhasználók szerint azonban nem 24, hanem 72 órás a várakozási idő. Vajon a British Museum visszatért a kézzel való másolásra? (New Library World, 1972. 12. sz.)

SAMMY DAVIS, a hires amerikai énekes, párizsi fellépésének tiszteletdiját az Unesco "könyvet a vakoknak" mozgalma támogatására ajánlotta fel. A befolyt összeget elsősorban a fejlődő országok vak gyermekeinek könyvvel és oktatási anyagokkal való ellátására forditják. (Chronique de l' Unesco, 1972. 12. sz.)

A VENDÉGMUNKÁSOK gyermekei számára vonzó kiállitásu röplapokon ismerteti az anyanyelvükön beszerzett uj könyveket a frankfurti (am Main) városi könyvtár. Az egyik röplap a horvát, szerb, szlovén és cseh nyelvü, a másik pedig a francia, olasz, katalán és spanyol nyelvü gyermek- és ifjusági irodalmi állomány gyarapodásáról számol be. (Buch und Bibliothek, 1972. 4. sz.)

A "HOMOSZEXUALITÁS" cimszó (az "előitéletek" elleni harc vivmányaként) azután nem a "Nemi aberrációk", hanem a "Nemi élet" fogalomkörben szerepel a Kongresszusi Könyvtár katalógusában. (Wilson Libr. B. 1972. 5. sz.)